

О. Базелюк, Ю. Вітренко,
О. Воробйова, В. Ворона,
М. Дебич, О. Паламарчук,
О. Слюсаренко, Ж. Таланова

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ
ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УНІВЕРСИТЕТАХ
У КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

ПРЕПРИНТ
(АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРЕПРИНТ (АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Електронне видання

Київ 2021

УДК 378.014.6(477:4)

T33

DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-54-4-2021>

Рецензенти:

І. Б. Зарубінська, доктор педагогічних наук, професор, Національний авіаційний університет;

О. В. Нітенко, доктор педагогічних наук, професор, Воєнно-дипломатична академія;

М. М. Бердар, доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
(протокол від 4 жовтня 2021 р. №11/4)*

Теоретичні основи політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції: препринт (аналітичні матеріали) / О. Базелюк, Ю. Вітренко, О. Воробйова, В. Ворона, М. Дебич, О. Паламарчук, О. Слюсаренко, Ж. Таланова; за ред. Ж. Таланової. — Електронне видання. — Київ: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2021. — 192 с.

ISBN 978-617-7644-54-4

Препринт «Теоретичні основи політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції» підготовлено за результатами виконання першого етапу наукового дослідження за темою «Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції» колективом учених відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

На цьому етапі виконання наукової роботи перед колективом дослідників ставилося завдання здійснити аналіз напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених, міжнародних документів щодо ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті забезпечення й удосконалення якості вищої освіти. У роботі представлено узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень щодо реалізації та оцінювання освітньої діяльності в закладах вищої освіти, виявлено теоретичні основи політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції.

Видання буде корисним для викладачів, дослідників, керівників і здобувачів вищої освіти, а також інших зацікавлених осіб.

УДК 378.014.6(477:4)

ISBN 978-617-7644-54-4

© Інститут вищої освіти НАПН України, 2021
© О. Базелюк, Ю. Вітренко, О. Воробйова та інші, 2021
© ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ», допліграфічна підготовка, 2021

ЗМІСТ

4 ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

5 АНОТАЦІЯ

7 SUMMARY

9 ВСТУП

11 РОЗДІЛ 1. ТАЛАНОВА ЖАННЕТА

Політика та механізми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності

21 РОЗДІЛ 2. ВІКТОРІЯ ВОРОНА

Нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії

43 РОЗДІЛ 3. МАРІЯ ДЕБИЧ

Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації

66 РОЗДІЛ 4. ОКСАНА ВОРОБІЙОВА

Управлінський вимір забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів на основі стандартизації в умовах євроінтеграції

85 РОЗДІЛ 5. ОЛЕКСАНДР БАЗЕЛЮК

Цифровізація як умова забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах

106 РОЗДІЛ 6. ОЛЕНА СЛЮСАРЕНКО

Вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності

117 РОЗДІЛ 7. ОЛЬГА ПАЛАМАРЧУК

Оцінювання якості викладання й навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті

146 РОЗДІЛ 8. ЮРІЙ ВІТРЕНКО

Вимірювання економічної ефективності вироблення та надання послуг у межах освітньої діяльності університетів

178 Висновки дослідження

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Базелюк Олександр Васильович, кандидат педагогічних наук; старший науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Вітренко Юрій Миколайович, кандидат економічних наук, доцент; Заслужений економіст України; провідний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Воробйова Оксана Петрівна, кандидат наук з державного управління; старший науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Ворона Вікторія Олексіївна, кандидат педагогічних наук; старший науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна, доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Паламарчук Ольга Федорівна, кандидат педагогічних наук; старший науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України;

Слюсаренко Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник відділу забезпечення якості вищої освіти; заступник директора з наукової роботи Інституту вищої освіти НАПН України;

Таланова Жаннета Василівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент; Заслужений діяч науки і техніки; завідувач відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України, менеджер з аналітичної роботи НЕО в Україні, керівник авторського колективу, науковий редактор.

Препринт (аналітичні матеріали) спрямований на визначення та обґрунтування теоретичних основ розроблення та реалізації політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції. Здійснено аналіз наявних концепцій і підходів до забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті.

Запропоновано побудову теорії ефективності освітньої діяльності у вищій освіті на основі концепцій «трикутника знань» (вища освіта — дослідження — інновації), «суспільства знань» та «глобального стійкого розвитку» та узагальнення тлумачення поняття «ефективність освітньої діяльності». Уточнено, що політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті обумовлюються управлінським, економічним, нормативно-правовим, міжнародним, програмно-освітнім, освітньо-дослідницьким, інформаційно-цифровим, викладацьким вимірами.

Виявлено, що політика інтернаціоналізації національних систем вищої освіти має академічне, економічне, політичне, соціальне/культурне обґрунтування, причому інтернаціоналізація розглядається як засіб підвищення якості вищої освіти та досліджень, зміцнення суспільної ролі закладів вищої освіти.

Визначено структуру освітньої послуги та зміст послуги у сфері вищої освіти як результату економічної діяльності, суть цифровізації у вищій освіті та її вплив на якість освітньої діяльності, моделі дизайну викладання й навчання, ідентифіковано роль стандартизації в управлінні освітньою діяльністю університетів.

SUMMARY

Preprint (a collection of analytical papers) is aimed at defining and substantiating the theoretical foundations of development and implementation of policies and mechanisms to ensure the effectiveness of educational activities in Universities in the context of European integration. The analysis of contemporary conceptual frameworks and approaches to ensuring the effectiveness of educational activities in higher education is undertaken. The construction of the theory of efficiency of educational activity in higher education on the basis of conceptions «triangle of knowledge» (higher education—research—innovations), «knowledge society» and «global sustainable development» and the generalization of interpretation of concept «efficiency of educational activity» are offered. It is specified that the policy and mechanisms to ensure the effectiveness of educational activities in higher education are determined by managerial, economic, regulatory, international, programme-educational, educational-research, information-digital, teaching dimensions.

It was found that the policy of internationalization of national higher education systems has academic, economic, political, social/cultural justification, and internationalization is seen as a means of improving the quality of higher education and research as well as strengthening the social role of higher education institutions. The structure of educational service and the content of services in higher education as a result of economic activity, the essence of digitalization in higher education and its impact on the quality of educational activities, designing models of teaching and learning are defined, the role of standardization in the management of educational activities is identified.

• **Key words:**

• efficiency of educational activity
• in universities, policy of ensuring
• efficiency of educational activity,
• mechanisms of ensuring efficiency
• of educational activity, quality of
• educational activity, standardization
• in higher education, educational
• service, digitalization of educational
• activity, measuring quality of edu-
• cational activity, evaluating quality
• of teaching and learning in higher
• education, management of edu-
• cational activities.

• **Ключові слова:**

• ефективність освітньої діяльності
• в університетах, політика забезпе-
• чення ефективності освітньої ді-
• яльності, механізми забезпечення
• ефективності освітньої діяльності,
• якість освітньої діяльності, стандар-
• тизація вищої освіти, освітня по-
• слуга, цифровізація освітньої діяль-
• ності, вимірювання якості освітньої
• діяльності, оцінювання якості ви-
• кладання та навчання, вимірюван-
• ня економічної ефективності у ви-
• щій освіті, управління освітньою
• діяльністю.

Препринт (аналітичні матеріали) «Теоретичні основи політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції» представляє результати першого етапу виконання наукового дослідження «Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції» (2021–2023 рр.).

Дослідження здійснюється колективом Відділу забезпечення якості вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. До складу авторського колективу входять такі наукові співробітники:

керівник наукового дослідження:

Таланова Жаннета Василівна — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент, завідувач Відділу;

виконавці:

Слюсаренко Олена Миколаївна — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник; головний науковий співробітник Відділу; заступник директора Інституту вищої освіти НАПН України;

Дебич Марія Андріївна — доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Відділу;

Вітренко Юрій Миколайович — кандидат економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу;

Паламарчук Ольга Федорівна — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Відділу;

Воробйова Оксана Петрівна — кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник відділу;

Ворона Вікторія Олексіївна — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Відділу;

Базелюк Олександр Васильович — кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Відділу.

МЕТА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

визначити та обґрунтувати підходи до розроблення та запровадження політики й механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів України в контексті євроінтеграції.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- 1.** Теоретично обґрунтувати політику та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції.
- 2.** Здійснити аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах.
- 3.** Визначити та обґрунтувати механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах, зокрема критерії та показники ефективності, а також підходи до формування політики щодо ефективності освітньої діяльності в контексті євроінтеграції.

Перший етап (2021 рік) наукового дослідження спрямовано на теоретичне обґрунтування політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції. Аналітичні матеріали за результатами виконання першого етапу презентовано в цьому препринті.

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Жаннета ТАЛАНОВА,

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник, доцент,
завідувач, відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-4007-2677>

АНОТАЦІЯ

Визначено та обґрунтовано теоретичні основи ефективності освітньої діяльності у вищій освіті в частині розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення її ефективності. Насамперед виокремлено відповідні принципи та підходи ЄПВО (щодо прозорості, доступності та зрозумілості дизайну освітніх програм) з огляду на необхідність забезпечення ефективності освітньої діяльності. Систематизовано виміри забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті, показники в частині розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу.

Ключові слова:

ефективність освітньої діяльності у вищій освіті, якість освітнього процесу, розвиток освітніх програм, вища освіта.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження проблеми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів зумовлена неузгодженістю та різноманітністю інтерпретації низки ключових понять — якість та ефективність освітньої діяльності, якість освітнього процесу та освітньої програми, освітня послуга, де освітня програма є елементом її структури. Серед індикаторів вищої освіти, за якими відбувається оцінювання та акредитація, переважну більшість складають саме індикатори освітніх програм і, відповідно, освітнього процесу згідно з результатами обстеження, представленого у звіті Асоціації європейських університетів (EUA) «Exploring Higher Education Indicators», 2020 р. Зазначено, що механізмами та інструментами оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти, заснованими на кількісних та якісних показниках, є зовнішнє забезпечення якості, міжнародні університетські рейтинги та національні системи фінансування вищої освіти¹. Отже, актуальність саме якості освітніх програм і реалізації відповідного освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності підтверджується і в Європейському просторі вищої освіти.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні зазначено, що акредитація освітніх програм не розв'язує проблему якості освітньої діяльності, адже з «розглянутих у 2019–2020 рр. 1400 освітніх програм лише 33 (2 %) відмовлено в акредитації»². Вітчизняне експертне середовище досліджує механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції³, пропонує методичні рекомендації щодо оцінювання якості вищої освіти⁴ та розроблення освітніх програм⁵.

¹ Loukkola T., Peterbauer H., Gover A. Exploring Higher Education Indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

² Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. (С. 82–85). URL: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> – <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf>.

³ Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції : монографія / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

⁴ Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2019. 125 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2020-125p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵ Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Київ : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2014. 120 с. URL: <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1903-natsionalni-dokumenty.html>.

Зарубіжні науковці фокусують увагу на різних аспектах якості та ефективності освітньої діяльності, зокрема в частині розвитку освітніх програм та реалізації освітнього процесу. Розглядається взаємозв'язок між якістю роботи, що виконується на рівні освітньої програми, і тим, як ця робота зумовлена ззовні, передусім системами, створеними для зовнішнього забезпечення якості (EQA).

Такі системи визначаються низкою контекстуальних факторів, включно з національними та інституційними вимогами, зокрема визначеною роллю керівників освітніх програм та рівнем їх впливу на якість⁶. Дослідники вивчають підхід до ефективності, результативності та співвідношення ціни та якості на системному, галузевому та інституційному рівнях у контексті операційних, професійних і допоміжних послуг (оперативна ефективність), а також досліджень, викладання та навчання (ефективність в академічних питаннях) та керівництва університетом (ефективність стратегічного управління)⁷.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зовнішнє забезпечення якості вищої освіти як механізм оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти, засноване на таких кількісних та якісних показниках, які представлені в порядку зменшення їх ваги:

1. Кількість науково-педагогічних працівників.
2. Показники вибуття/відрахування здобувачів вищої освіти.
3. Кількість здобувачів вищої освіти.
4. Співвідношення здобувачів і працівників університету.
5. Задоволеність здобувачів.
6. Дані прийому та зарахування.
7. Показник (%) обсягу випускників.
8. Дані ECTS / ефективність.
9. Період до випуску.
10. Показник (%) працевлаштування випускників.
11. Мобільність здобувачів.
12. Мобільність працівників.
13. Публікації працівників.

.....
⁶ Aamodt O., Graverson E. K., Hovdhaugen E., Kalpazidou Schmidt E., Maassen P., Stensaker B. The Relationship Between External Quality Assurance and the Work of Study Programme Leaders: A Comparative Study. Springer, 2020. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-41757-4_3.

⁷ Estermann T., Kupriyanova V. Efficiency, Effectiveness and Value for Money at Universities: a USTREAM report, 2019. URL: <https://eua.eu/resources/publications/850:efficiency-effectiveness-and-value-for-money-at-universities.html>.

14. Дані про фінансування.
15. Викладацькі години.
16. Підтримка студентів.
17. Розмір, засоби та ресурси.
18. Академічні досягнення/оцінки⁸.

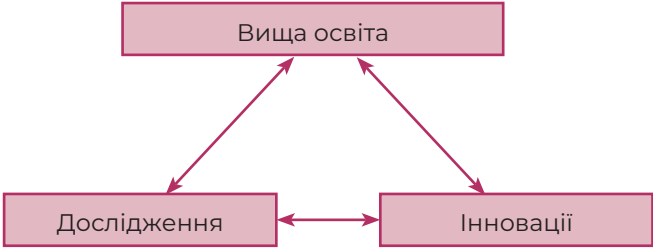
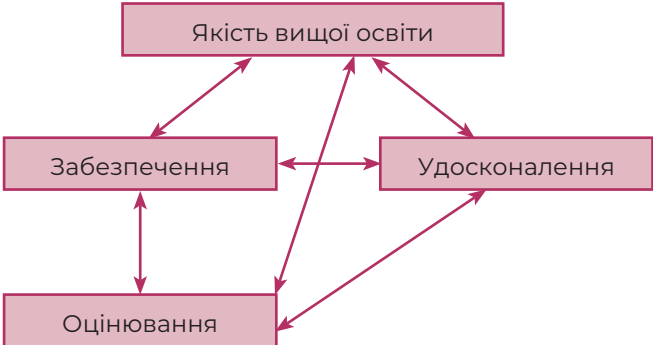
За результатами попередніх досліджень та огляду напрацювань науковців систематизовано певні теоретичні основи розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів та відповідних політик і механізмів. Ефективність освітньої діяльності розглядається як співвідношення між результатами (прямими й непрямими, матеріальними й нематеріальними) освітньої діяльності та ресурсами: кадровими, матеріальними, фінансовими, інформаційними, дослідницько-освітніми/інтелектуальними, які зумовили досягнення цих результатів і витрачені на створення й використання засобів освітньої діяльності, її організацію та здійснення, що визначається шляхом вимірювання та зіставлення ресурсних витрат і результатів освітньої діяльності та її окремих складових.

Також ефективність освітньої діяльності — це властивість, зумовлена якістю освітньої діяльності та кількістю засобів, що беруть участь в освітній діяльності, а також конкретною ситуацією. Поняття «освітня діяльність у вищій освіті» інтерпретується як діяльність закладів вищої освіти, спрямована на розроблення, розвиток та вдосконалення освітніх програм та на організацію, забезпечення та реалізацію відповідного освітнього процесу, що проводиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти й задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти. Освітній процес — це діяльність у сфері вищої освіти, що охоплює інтелектуальний, творчий, дослідницький, навчально-методичний, управлінський, організаційний виміри та проводиться закладом вищої освіти через систему заходів, а також спрямована на розвиток компетентностей здобувачів вищої освіти та досягнення ними запланованих результатів навчання.

⁸ Loukkola T., Peterbauer H., Gover A. Exploring Higher Education Indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

Таблиця 1.1

ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ І РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Європейський простір вищої освіти	
<p>Принципи ЄПВО:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання на основі досліджень. 2. Навчання через дослідження. 3. Інтеграція вищої освіти й досліджень («трикутник знань»). 4. Студентоцентрованість навчання, викладання та оцінювання. 5. Університетська автономія. 	 <pre> graph TD A[Вища освіта] <--> B[Дослідження] A <--> C[Інновації] B <--> C </pre> <p>(у предметній галузі; у вищій освіті)</p>
<p>Підходи ЄПВО:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Студентоцентрований. 2. Компетентнісний. 3. Результативний (програмні результати навчання). 4. Інтернаціоналізація. 5. Цифровізація /діджиталізація. 6. Інклюзивний/ 	
<p>Інструменти ЄПВО:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Національна рамка кваліфікацій — NQF. 2. Результати навчання — LO. 3. Європейські стандарти та рекомендації — ESG. 4. Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система — ECTS. 5. Додаток до диплома — DS. 	 <pre> graph TD A[Якість вищої освіти] <--> B[Забезпечення] A <--> C[Удосконалення] A <--> D[Оцінювання] B <--> C D <--> B </pre>
Глобальний простір вищої освіти	
<p>Стандартизація (ISO, ISCED, ISCO, UNSNA, etc.).</p> <p>Рейтингування (ARWU, Times, QS, THE Europe Teaching Rankings, etc.)</p>	

Таблиця 1.2

ВИМІРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Вимір	Політика & Механізми
Управлінський	Управлінський вимір забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів на основі стандартизації в умовах євроінтеграції
Економічний	Вимірювання економічної ефективності вироблення та надання послуг у межах освітньої діяльності університетів
Нормативно-правовий	Нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії
Міжнародний	Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації
Програмно-освітній	Політика та механізми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності
Інформаційно-цифровий	Цифровізація для забезпечення ефективності освітньої діяльності
Дослідницько-освітній	Вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності
Викладацький	Оцінювання якості викладання та навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Аналіз низки наукових, інформаційних і нормативно-правових джерел свідчить про невизначеність ключових понять щодо забезпечення ефективності освітньої діяльності та різні підходи до їх тлумачення. Виявлено виміри діяльності університетів, що суттєво впливають на визначення й оцінювання ефективності освітньої діяльності та, відповідно, на зміст і формування політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції.
2. До теоретичних основ дослідження політики та механізмів розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України віднесено:
  - ключові поняття — ефективність освітньої діяльності в університетах, політика і механізми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу, якість освітнього процесу, стандартизація вищої освіти, оцінювання якості освітньої програми;
  - закономірності й принципи розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу;
  - тенденції реалізації освітньої діяльності у вищій освіті та забезпечення її ефективності в контексті розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу;
  - систему освітньої діяльності та структуру освітньої послуги у вищій освіті (складові, взаємодія, критерії вимірювання та оцінювання, показники, індикатори тощо);
  - моделі національної та інституційної політик і механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції.

3. Теорію ефективності освітньої діяльності у вищій освіті доцільно будувати на основі концепцій «трикутника знань» (вища освіта — дослідження — інновації), «суспільства знань» та «глобального стійкого розвитку», що дасть змогу обґрунтувати моделі політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті в контексті європейської інтеграції. Запровадження теоретично обґрунтованих моделей зазначених політик і механізмів сприятиме й підвищенню ефективності освітньої діяльності університету, розвитку потенціалу науково-педагогічних працівників з управління освітньою діяльністю, удосконаленню якості вищої освіти.

4. Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті обумовлюються такими вимірами:

- управлінський (управління забезпеченням ефективності освітньої діяльності університетів на основі стандартизації в умовах євроінтеграції);
- економічний (вимірювання економічної ефективності вироблення та надання послуг у межах освітньої діяльності університетів);
- нормативно-правовий (нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії);
- міжнародний (політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації);
- програмно-освітній (політика та механізми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності);

- освітньо-дослідницький (вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності на основі досліджень);
  - інформаційно-цифровий (цифровізація для забезпечення ефективності освітньої діяльності), викладацький (оцінювання якості викладання та навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті).
- 5.** Визначено такі загальні теоретичні основи забезпечення ефективності освітньої діяльності в Європейському просторі вищої освіти:
- принципи (навчання на основі досліджень, навчання через дослідження, інтеграція вищої освіти та досліджень («трикутник знань»);
  - студентоцентрованість навчання, викладання та оцінювання, університетська автономія);
  - підходи (студентоцентрований, інклюзивний, компетентнісний, результативний (програмні результати навчання), інтернаціоналізація, цифровізація/діджиталізація);
  - інструменти (Національна рамка кваліфікацій — NQF, результати навчання — LO, Європейські стандарти та рекомендації — ESG, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система — ECTS, Додаток до диплома — DS);
  - механізми (стандартизація (ISO, ISCED, ISCO, UNSNA, КВЕД, ДКПП тощо);
  - рейтингування (ARWU, Times, QS, The Europe Teaching Rankings тощо).
- 6.** Запропоновано узагальнення тлумачення поняття «ефективність освітньої діяльності»:

ті» як співвідношення між результатами (прямими й непрямими, матеріальними й нематеріальними) освітньої діяльності та ресурсами: кадровими, матеріальними, фінансовими, інформаційними, дослідницько-освітніми/інтелектуальними, які зумовили досягнення цих результатів і витрачені на створення й використання засобів освітньої діяльності, її організацію та здійснення, що визначається шляхом вимірювання та зіставлення ресурсних витрат і результатів освітньої діяльності та її окремих складових. Також, ефективність освітньої діяльності — це властивість, зумовлена якістю освітньої діяльності та кількістю засобів, що беруть участь в освітній діяльності, а також конкретною ситуацією. Освітня діяльність у вищій освіті розглядається як діяльність закладів вищої освіти (наукових установ), що спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу й проводиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти й задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с. (С. 82–85). URL: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> — <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf>.

Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2019. 125 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2020-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с. URL: <https://erasmusplus.org.ua/erasmus/ka3-pidtrymka-reform/materialy-here-team/1903-natsionalni-dokumenty.html>.

Loukkola T., Peterbauer H., Gover A. Exploring higher education indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Вікторія ВОРОНА,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-6944-3833>

АНОТАЦІЯ

У розділі викладено результати аналізу нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії. Розглянуто нормативно-правові акти, що включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України, виданих із дня прийняття Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.). Актуальність дослідження засвідчується розглянутими нормативно-правовими актами, положення яких є обов'язковими у сфері вищої освіти України та впливають на ефективність освітньої діяльності вітчизняних закладів вищої освіти. Здійснений аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових публікацій засвідчив виклики щодо проблем нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії, що мають розв'язатися через систему моніторингу діяльності закладів вищої освіти (внутрішні індикатори ефективності). Зазначено, що в нормативно-правових актах України у сфері вищої освіти не встановлено чітких норм щодо ефективності освітньої діяльності закладів, як це відображено в Методології рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016, МСКО-2011, МСКО-О-2013 та «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (ESG), тому пропонується їх імплементація на національному рів-

ні. Запропоновано розроблення методичного підходу до стратегічного вибору закладів вищої освіти на основі оцінювання рівня реальної університетської автономії та ефективності освітньої діяльності з метою аналізу рівня ефективності управління закладів вищої освіти — інституціональних одиниць сучасної ринкової економіки.

Ключові слова:

нормативно-правові акти у сфері вищої освіти, нормативно-правове регулювання освітньої діяльності, нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти.

АКТУАЛЬНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Цілі сталого розвитку (далі — ЦСР) ¹ нараховують 17 Глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань. Генеральна Асамблея ООН 25 вересня 2015 р. прийняла резолюцію «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» ², де завданням ефективного розвитку системи вищої освіти України, її інтеграції до Європейського простору вищої освіти (далі — ЄПВО) відповідає ціль 4 «Якісна освіта», що охоплює «забезпечення загального доступу до якісної вищої освіти» ³ та вимагає чіткого визначення ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти (далі — ЗВО) як ключових суб'єктів правовідносин у сфері вищої освіти, які головною складовою стратегічного менеджменту визнають ефективність (якість). Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» ⁴, підготовлений на виконання ЦСР та «з метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина» ⁵ та доступу до правової інформації.

Міністерство юстиції України на виконання Указу Президента України від 27 червня 1996 р. № 468/96 створило Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів України (далі — ЄДРНПА України) ⁶ — «автоматизовану сис-

¹ Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.

² Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.

³ Ціль 4 Якісна освіта. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-4-quality-education.html>.

⁴ Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

⁵ Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. (Преамбула).

⁶ Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument>.

тему збирання, накопичення та опрацювання актів законодавства. До Реєстру включаються нормативно-правові акти, видані з дня прийняття Акта проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.)⁷ — опубліковані та неопубліковані, у тому числі з обмежувальними грифами, закони України, постанови Верховної Ради України, укази й розпорядження Президента України, декрети, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення й висновки Конституційного Суду України, зареєстровані в Мін'юсті нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також інших органів, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації, незареєстровані акти органів державної влади, які підлягають включенню до Реєстру відповідно до законодавства...»^{8,9}.

У зв'язку з викладеним, нами здійснено аналіз лише тих нормативно-правових актів (далі — НПА), що регулюють сферу вищої освіти України та включені до ЄДРНПА.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Головним нормативно-правовим актом України, який виступає основою нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності у сфері вищої освіти України є Конституція України¹⁰. У Конституції, у ст. 53, встановлено: «Держава забезпечує доступність ... вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток ... вищої ... освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг ... студентам. ... Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі»¹¹.

НПА, у якому встановлено норми та положення щодо регулювання освітньої діяльності, є Закон України «Про освіту»¹² (далі — Закон).

У Законі, у розділі I «Загальні положення», ст. 1, п. 1, встановлено:

«... 12) інклюзивне навчання — система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності лю-

⁷ Акт проголошення незалежності України : від 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#n10>.

⁸ Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF#Text>.

⁹ Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument>.

¹⁰ Конституція України : документ № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹¹ Там само, Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», ст. 53.

¹² Про освіту : Закон України № 1658-IX (редакція від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

дини, **ефективного залучення** (виділено нами) та включення до освітнього процесу всіх його учасників;

...

17) **освітня діяльність** (виділено нами) — діяльність суб'єкта **освітньої діяльності** (виділено нами), спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті;

27) **суб'єкт освітньої діяльності** (виділено нами) — фізична або юридична особа (заклад освіти, підприємство, установа, організація), що провадить освітню діяльність;

...

30) **якість освітньої діяльності** (виділено нами) — рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг»¹³.

У цьому ж розділі I, ст. 2., п. 2, абз. 2, встановлено: «Листи, інструкції, методичні рекомендації, інші документи органів виконавчої влади, крім наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України, та документів, що регулюють внутрішню діяльність органу, не є нормативно-правовими актами і не можуть встановлювати правові норми»¹⁴. Зазначене в Законі підтверджує тезу, яка сформульована на початку нашого дослідження: здійснюватиметься аналіз лише тих НПА, що включені до ЄДРНПА України.

У Законі, у розділі III «Заклади освіти», ст. 29, п. 2, встановлено: «Наглядова (піклувальна) рада закладу освіти сприяє вирішенню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійсненню контролю за їх використанням, **ефективній** (виділено нами) взаємодії закладу освіти з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, громадськими організаціями, юридичними та фізичними особами»¹⁵. Безпосередньо освітньої діяльності це не стосується.

У Законі, у розділі VII «Освіта, професійний розвиток та оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників», ст. 58, п. 3, зазначається: «Особам, які здобули вищу, фахову передвищу чи професійну (професійно-технічну) освіту за педагогічною спеціальністю (педагогічну освіту), відповідний заклад освіти присвоює професійну кваліфікацію педагогічного працівника. Педагогічна освіта передбачає підготовку особи, результатом якої є набуття компетентностей зі спеціальності (предметної спеціальності, спеціалізації), педагогіки, психології, у тому числі шляхом проходження педагогічної практики, необхідних для забезпечення процесу навчання, виховання і розвитку особистості, у тому числі осіб

¹³ Про освіту : Закон України № 1658-IX (редакція від 08.08.2021). Розділ I «Загальні положення», ст. 1, п. 1, пп. 12, 17, 27, 30.

¹⁴ Там само, Розділ I «Загальні положення», ст. 2, п. 2, абз. 2.

¹⁵ Там само, Розділ III «Заклади освіти», ст. 29, п. 2.

з особливими освітніми потребами, моніторингу педагогічної діяльності та аналізу педагогічного досвіду, проведення освітніх вимірювань, застосування освітніх технологій і методів навчання, **ефективних** (виділено нами) способів взаємодії всіх учасників освітнього процесу»¹⁶.

Закон України «Про освіту» є регуляторним документом, що обов'язково виконується вітчизняними закладами вищої освіти при здійсненні освітньої діяльності та має на меті «... підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору»¹⁷. Нормативно-правовим актом, яким встановлено норми та положення щодо регулювання освітньої діяльності у сфері вищої освіти, є Закон України «Про вищу освіту»¹⁸ (далі — Закон). Цей спеціальний Закон України є основним регуляторним документом у сфері вищої освіти та встановлює норми, які враховуються всіма українськими ЗВО при здійсненні ними освітньої діяльності.

У Законі, у розділі I «Загальні положення», ст. 1, п. 1, встановлено:

«...16) **освітня діяльність** (виділено нами) — діяльність закладів вищої освіти, спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу;

...

23) **якість вищої освіти** — відповідність умов провадження **освітньої діяльності** (виділено нами) та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості»¹⁹.

У Законі, у розділі I, ст. 3, п. 2, зазначено: «Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах:...»²⁰. Серед дев'яти принципів державної політики відсутній принцип ефективності освітньої діяльності ЗВО.

Законом (розділ V, ст. 24, п. 1) встановлено: «**Освітня діяльність** (виділено нами) у сфері вищої освіти провадиться закладами вищої освіти, закладами фахової передвищої освіти (з підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра та бакалавра) та науковими установами (з підготовки фахівців ступенів магістра та/або доктора філософії) на підставі ліцензій, що видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до закону»²¹.

У розділі VI «Заклади вищої освіти», ст. 26, п. 1, зазначено: «Основними завданнями закладу вищої освіти є: ...»²² серед десяти завдань ЗВО, що встановлені Законом, забезпечення ефективності освітньої діяльності ЗВО не передбачено.

¹⁶ Про освіту : Закон України № 1658-IX (редакція від 08.08.2021). Розділ VII «Освіта, професійний розвиток та оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників», ст. 58, п. 3.

¹⁷ Там само, Преамбула, абзац 2.

¹⁸ Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII (редакція від 16.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

¹⁹ Там само, Розділ I «Загальні положення», ст.1, п. 1, пп. 16, 17, 19, 23.

²⁰ Там само, Розділ I «Загальні положення», ст. 3, п. 2.

²¹ Там само, Розділ V «Забезпечення якості вищої освіти», ст. 24, п. 1.

²² Там само, Розділ VI «Заклади вищої освіти», ст. 26, п. 1.

У Законі, у розділі VII «Управління закладом вищої освіти», ст. 37, п. 2, встановлено: «Наглядова рада закладу вищої освіти сприяє розв'язанню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням, **ефективній** (виділено нами) взаємодії закладу вищої освіти з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності закладу вищої освіти, здійснює громадський контроль за його діяльністю тощо»²³.

У розділі XII «Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти», ст. 71, п. 1, встановлено: «Фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та **ефективного** (виділено нами) використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень»²⁴.

Окрім аналізу зазначених вище НПА, норми та положення, які безпосередньо регулюють освітню діяльність у сфері вищої освіти та впливають на її ефективність, вважаємо за необхідне здійснити аналіз норм та положень Бюджетного кодексу України²⁵, окремі статті якого опосередковано, але суттєво впливають на освітню діяльність ЗВО та її ефективність. Це обумовлюється тим, що державні й комунальні ЗВО в Україні є бюджетними установами й зобов'язані здійснювати свою діяльність відповідно до положень Бюджетного кодексу України.

Так, зокрема, у Бюджетному кодексі України, у главі 2 «Бюджетна система України та її принципи», ст. 7, встановлено: «1. Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах: ... б) **принцип ефективності** (виділено нами) та результативності — при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою, ... при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів; ... 8) принцип цільового використання бюджетних коштів — бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями...»²⁶.

Бюджетним кодексом (глава 4 «Бюджетний процес та його учасники», ст. 20) встановлено: «Результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки **ефективності** (виділено нами) бюджетної програми і включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної

²³ Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII (редакція від 16.07.2021). Розділ VII «Управління закладом вищої освіти», ст. 37, п. 2.

²⁴ Там само, Розділ XII «Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти», ст. 71, п. 1.

²⁵ Бюджетний Кодекс України : документ № 2456-VI (редакція від 20.09.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.

²⁶ Там само, Розділ I «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу», глава 2, ст. 7, п. 1, пп. 6, 8.

програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та виконання завдань бюджетної програми. Такі показники мають підтверджуватися офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку»²⁷; «На всіх стадіях бюджетного процесу його учасники в межах своїх повноважень здійснюють оцінку **ефективності** (виділено нами) бюджетних програм, що передбачає заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів. Оцінка **ефективності** (виділено нами) бюджетних програм здійснюється на підставі аналізу результативних показників бюджетних програм, а також іншої інформації, що міститься у бюджетних запитах, кошторисах, паспортах бюджетних програм, звітах про виконання кошторисів та звітах про виконання паспортів бюджетних програм. Організаційно-методологічні засади оцінки **ефективності** (виділено нами) бюджетних програм визначаються Міністерством фінансів України. Результати оцінки **ефективності** (виділено нами) бюджетних програм, у тому числі висновки органів виконавчої влади, уповноважених на здійснення фінансового контролю за дотриманням бюджетного законодавства, є підставою для прийняття рішень про внесення в установленому порядку змін до бюджетних призначень поточного бюджетного періоду, відповідних пропозицій ... та до прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, включаючи зупинення реалізації відповідних бюджетних програм»²⁸.

Отже, Бюджетний кодекс України є обов'язковим НПА у сфері вищої освіти та впливає на ефективність освітньої діяльності державних і комунальних ЗВО. Для вдосконалення Бюджетного кодексу України в грудні 2018 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування»²⁹, яким встановлено: «Результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки **ефективності** (виділено нами) бюджетної програми за напрямками використання бюджетних коштів і включають кількісні та якісні показники»³⁰. Норми зазначеного Закону безальтернативно вимагають розроблення обґрунтованої системи результативних показників як бюджетних програм, які затверджується в установленому порядку Міністерством освіти і науки України³¹ для державних ЗВО за статтею «Підготовка кадрів ЗВО та забезпечення діяльності їх баз практики»³², так і за видами економічної діяльності, що здійснюють ЗВО з виділенням для цього бюджетних коштів. НПА, що впливає на регулювання освітньої діяль-

²⁷ Бюджетний Кодекс України : документ № 2456-VI (редакція від 20.09.2015). Розділ I «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу», глава 4, ст. 20, п. 5.

²⁸ Там само, Розділ I «Бюджетна система України та основи бюджетного процесу», глава 4, ст. 20, п. 6.

²⁹ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування : Закон України від 06.12.2018 № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>.

³⁰ Там само, Ч. 5.

³¹ Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 (редакція від 27.02.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>.

³² Результати моделювання формули розподілу видатків за статтею «Підготовка кадрів ЗВО та забезпечення діяльності їх баз практики» на 2021 рік. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rozpodil-koshtiv-z-derzhavnogo-byudzhetu-mizh-zakladami-vishoyi-osviti-u-2020>.

ністю ЗВО, є Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»³³, конкретизація якого викладена у Постановах Кабінету Міністрів України: від 15 квітня 2013 р. № 306 «Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»³⁴, від 20 травня 2013 р. № 363 «Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів, підвищення класифікації та перепідготовку кадрів»³⁵, від 20 травня 2013 р. № 346 «Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта»³⁶ та від 24 грудня 2019 р. № 1146 «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності»³⁷.

Національним методологічним регулятором щодо отримання інформації про фінансування системи освіти, обліку бюджетних витрат на освіту (в тому числі й на вищу) є Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, які затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15 лютого 2010 р. № 57³⁸ (далі — *Методологія*). На основі Методології Державною службою статистики України регулярно оприлюднюються звіти з якості³⁹, у тому числі за видом економічної діяльності «Освіта»⁴⁰, а саме: «Національні рахунки освіти в Україні»⁴¹. Усі українські ЗВО при здійсненні своєї освітньої діяльності обов'язково керуються Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»⁴²,

³³ Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : Закон України № 5499-VI (редакція від 28.09.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17#Text>.

³⁴ Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2013 року № 306 (редакція від 12.03.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2013-%D0%BF#n12>.

³⁵ Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів, підвищення класифікації та перепідготовку кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 363 (редакція від 14.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF#Text>.

³⁶ Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 346 (редакція від 31.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2013-%D0%BF#Text>.

³⁷ Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146 (редакція від 14.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>.

³⁸ Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf.

³⁹ Звіти з якості. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/st_zvit.htm.

⁴⁰ Звіти з якості за видом «Освіта». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/suya/st_zvit/st_zvit_ek_stat/st_zvit_os_stat_17.htm.

⁴¹ Національні рахунки освіти в Україні. Статистичний бюлетень. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_nro_bl.htm.

⁴² Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (редакція від 24.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/266-2015-%D0%BF>.

що впорядковує освітні програми, диференціює вимоги до них, забезпечує порівняння документів про вищу освіту, планування підготовки фахівців і збір статистичних даних щодо вищої освіти, а також Національною рамкою кваліфікацій⁴³, якою узгоджуються здобуті кваліфікації вищої освіти на кожному рівні вищої освіти, що передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої програми та є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії/доктор мистецтв. Аналіз зазначених вище регуляторних документів дає підстави стверджувати, що ЗВО у своїй освітній діяльності мають обов'язково враховувати їх норми, проте положень щодо впливу на ефективність освітньої діяльності та її вимірювання НПА не містять.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ІЗ ПРОБЛЕМ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Серед авторів публікацій, у яких розглянуто НПА, що регулюють сферу вищої освіти, їх перелік і структуру, а також проблеми ефективної діяльності ЗВО як інституціональних одиниць сучасної ринкової економіки, нами виокремлено: Н. Губерську⁴⁴, Н. Давидову⁴⁵, І. Литвина⁴⁶, І. Хомчишин⁴⁷, М. Яструбського⁴⁸, авторські колективи монографій: «Автономія та врядування у вищій освіті»⁴⁹, «Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції»⁵⁰, «Механізми розширення фінансової автономії закладів

⁴³ Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (редакція від 02.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

⁴⁴ Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 — Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2015. 472 с.

⁴⁵ Давидова Н. О. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин у сфері освіти в Україні і США : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 — Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2017. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/502/dis_Davydova%20N.O._new.pdf.

⁴⁶ Литвин І. І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. І. Литвин; наук. конс. О. С. Юнін; Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2016. 428 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/11/3.pdf>.

⁴⁷ Хомчишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. Ю. Хомчишин. Міжрегіональна Академія управління персоналом, Інститут права імені Володимира Великого, Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2019. 510 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1686/dysertaciynarobotanazdobuttyanaukovogostupenyadoktorayurydychnyhnaukhomyshyniyu.pdf>.

⁴⁸ Яструбський М. Я. Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів України : дис. ... д-ра економ. наук : 08.00.04. Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1339/disyastrubskyy.pdf>.

⁴⁹ Автономія та врядування у вищій освіті : монографія / авт.: Воробійова О. П., Горецька Т. О., Дем'яненко Н. М., Калашнікова С. А., Коваленко О. М., Луговий В. І., Сич О., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В., Ткаченко В. П. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 192 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁰ Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції : колективна монографія / авторський колектив: І. Драч, С. Калашнікова, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 223 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Mekhanizmy_vriyaduvania_univ_UA_Monogr_IVO-2020-223p_avtors-kolektiv.pdf.

вищої освіти України»⁵¹, «Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій»⁵², «Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки»⁵³, «Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства»⁵⁴; Ю. Вітренка⁵⁵, І. Власову⁵⁶, О. Воробйову⁵⁷, О. Гринькевич⁵⁸, І. Драч⁵⁹, І. Жилаєва⁶⁰, С. Калашнікову⁶¹, О. Оржель⁶², В. Лугового⁶³, О. Слюсаренко⁶⁴, Ж. Таланову^{65,66}, Л. Шаблисту⁶⁷.

.....
⁵¹ Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : колективна монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жилаєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf.

⁵² Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. Степаненко, О. М. Шипко ; за ред. І. В. Степаненко. Київ : ІВО НАПН України, 2018. 226 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Kult-gum_strategii_VO_v_suspilnih_transform_IVO-2018-226p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵³ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки : монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 179 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Ek_vidnosyny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁴ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства : монографія / авторський колектив: Є. Балджи, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко, С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf.

⁵⁵ Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. Вітренко Ю. М. *Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики*. 2019. № 1 (5). С. 31–44. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/3_Vitrenko_15_2019_31_46-1.pdf.

⁵⁶ Власова І. В. До питання ефективності у сфері вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. № 20. Т. 3. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/30.pdf.

⁵⁷ Воробйова О. П. Взаємодія ISO та ESG у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2020. Вип. 2. С. 98–102. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3836/4107>.

⁵⁸ Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти України (методологія аналізу і системи моніторингу) : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук : 08.00.03 — Економіка та управління національним господарством. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/dis_hrynkevych.pdf.

⁵⁹ Драч І., Калашнікова С., Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Орієнтація керівника університету на результативний розвиток закладу. *Вісник Національної Академії Педагогічних Наук*. Т. 2, Вип. 2. 2020. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/94/123>.

⁶⁰ Жилаєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми. Київ : Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. 96 с. URL: <http://ippi.org.ua/vishcha-osvita-ukraini-stan-ta-problemi>.

⁶¹ Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожики А., Жданова К. та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2014. 156 с. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/bologna-process-in-ukraine.pdf>.

⁶² Оржель О. Ю. Соціальна відповідальність університетів: концепції, реалії та виклики. *Вища освіта України*. 2017. № 2 (додаток 1) Тематичний випуск «Університет і лідерство». С. 24–29. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/conf_Elite-III_05.2017_ELITE.Education-for-Leadership_VOU_II-2017-170p.pdf.

⁶³ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/2018-03-22_seminar_NAPN_Luhoviy.pdf.

⁶⁴ Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.

⁶⁵ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Від акредитації до рейтингу (функціонування vs розвиток). *Університети і лідерство*. 2018. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/download/77/73/>.

⁶⁶ Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство*. 2019. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/168602/02-Lugoviy.pdf?sequence=1>.

⁶⁷ Шаблиста Л. Формування системи показників оцінки результативності діяльності закладів вищої освіти. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 80–87. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3733/1/12%20%D0%A8%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0.pdf>.

Серед зарубіжних публікацій, дотичних до проблем регулювання ефективності освітньої діяльності університетів, обрано «Стратегічний маркетинг для навчальних закладів» Ф. Котлера, Карен Ф. А. Фокс⁶⁸ (авторизований переклад), що є матрицею поведінки закладів вищої освіти в умовах сучасної ринкової економіки. Серед вагомих висновків і пропозицій щодо маркетингу послуг у сфері вищої освіти, теоретичних основ освітнього маркетингу зазначено: *«Освітня сфера — це одна з головних сфер, без успішної реформування якої неможливо побудувати сучасне суспільство, що базується на ринковій економіці, громадянському суспільстві, верховенстві права та демократичних принципах»*⁶⁹.

У частині VI «Оцінювання маркетингової діяльності», у розділі 17 «Оцінювання ефективності виконання маркетингової діяльності», § 17.1, увагу зосереджено на оцінці маркетингової ефективності освітньої діяльності закладу — «індикаторах ефективності»⁷⁰, що відображається *«через внутрішню систему моніторингу навчального закладу»*⁷¹. Автори праці зазначають, що ефективність освітньої діяльності ЗВО *«відображається у тій мірі, в якій він показує п'ять головних атрибутів маркетингової орієнтації: 1) філософія, орієнтована на споживача, 2) маркетингова спрямованість всіх співробітників, 3) достатня маркетингова інформація, 4) стратегічна орієнтація, і 5) ефективна реалізація. Кожний атрибут можна виміряти»*⁷². Представлено таблицю 17-1 «Інструмент вимірювання маркетингової ефективності»⁷³, засновану на цих п'яти атрибутах. У Таблиці 17-2 «Показники якості роботи навчального закладу»⁷⁴ наведено складений Ліндою Делін⁷⁵ список факторів, що свідчать про якість роботи навчального закладу. *«Цей список можна пристосувати до конкретного навчального закладу»*⁷⁶, він є індикатором якості. *«Більшість навчальних закладів могли б зібрати багато інформації, яку вона рекомендує, проте лише частина закладів зараз цим займаються, і ще менше використовують ці індикатори для того, щоб з часом відстежувати вдосконалення. Хоча увага до зміни цих індикаторів може бути «системою раннього попередження», що виявляє зміни в якості роботи навчального закладу»*⁷⁷. Положення праці Ф. Котлера та Карен Фокс чітко описали етапи процесу стратегічного планування та його реалізації в маркетингових діях університету, що обов'язково, на наше переконання, повинні застосовуватися національними ЗВО при досягненні ними ефективної освітньої діяльності.

⁶⁸ Котлер Ф., Фокс К.Ф.А., Стратегічний маркетинг для навчальних закладів. Київ : УАМ, Хімджест, 2011. 580 с.

⁶⁹ Там само, С. XII Передмова Філіп Котлер, Карен Фокс.

⁷⁰ Там само, С. 528.

⁷¹ Там само, С. 528.

⁷² Там само, С. 528.

⁷³ Там само, С. 528–532.

⁷⁴ Там само, С. 533.

⁷⁵ Linda M. Delene. URL: <https://www.linkedin.com/in/linda-delene-22980969>.

⁷⁶ Котлер Ф., Фокс К.Ф.А., Стратегічний маркетинг для навчальних закладів. Київ : УАМ, Хімджест, 2011. 580 с. С. 533.

⁷⁷ Там само, С. 533.

Серед рекомендацій, що впливають на ефективність освітньої діяльності університетів Європейського простору вищої освіти, нами виокремлено «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)»⁷⁸, ухвалені на конференції в Єревані 14–15 травня 2015 р. (Єреванське комюніке / Yerevan Communiqué)⁷⁹, які сприяють забезпеченню якості у ЄПВО та відображенню в національному законодавстві у сфері вищої освіти.

Дві цілі діяльності із забезпечення якості освіти, підзвітність і покращення, «... створюють довіру до діяльності закладу вищої освіти. Успішно запроваджена система забезпечення якості надаватиме інформацію, що засвідчує заклад вищої освіти та громадськість у належній якості діяльності закладу вищої освіти (підзвітність) та надаватиме поради і рекомендації щодо того, як можна покращити те, що заклад робить (покращення). Таким чином, забезпечення якості та покращення якості є взаємопов'язаними. Вони можуть сприяти розвитку культури якості, яку сприйматимуть усі: від студентів і академічних працівників до керівництва й адміністрації закладу»⁸⁰. Серед стандартів, які стосуються ефективності освітньої діяльності, виокремлено такі: «Заклади повинні реалізовувати процеси розроблення і затвердження своїх програм. Програми слід розробляти таким чином, щоб вони відповідали визначеним для них цілям, включаючи заплановані результати навчання. Необхідно чітко визначити й озвучити кваліфікації, отримані внаслідок навчання за програмою; вони повинні відповідати певному рівню національної рамки кваліфікацій вищої освіти, а отже й Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти»⁸¹. Зазначене є чіткою рекомендацією ЗВО щодо освітньої діяльності. Також серед рекомендацій для ЗВО в ESG нами виокремлено: «Освітні програми знаходяться у центрі місії ЗВО пов'язаної з викладанням»⁸², а також: «Заклади повинні мати відповідне фінансування для навчальної та викладацької діяльності, забезпечуючи адекватні та легкодоступні навчальні ресурси і підтримку студентів»⁸³; «Заклади повинні забезпечити збір, аналіз і використання відповідної інформації для **ефективного** (виділено нами) управління своїми програмами та іншою діяльністю»⁸⁴; «Заклади повинні публікувати зрозумілу, точну, об'єктивну, своєчасну та легкодоступну інформацію про свою діяльність, включаючи програми»⁸⁵. Отже, ЗВО мають урахувати ESG в досягненні ефективності освітньої діяльності.

⁷⁸ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 р. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.

⁷⁹ Єреванське Комюніке. 14–15 May 2015. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Nowyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/Yerevan%20Communique.pdf.

⁸⁰ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 р. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf. С. 9.

⁸¹ Там само, С. 10–11.

⁸² Там само, С. 11.

⁸³ Там само, С. 16.

⁸⁴ Там само, С. 17.

⁸⁵ Там само, С. 17.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

У вітчизняному науковому просторі проблеми, пов'язані з ефективністю та вдосконаленням освітньої діяльності у сфері вищої освіти, розглядаються в соціально-філософському, педагогічному, психологічному, управлінському, суспільно-економічному та соціокультурному аспектах. Наше наукове дослідження пов'язане з дослідженням проблем розвитку вищої освіти, імплементації провідних зарубіжних підходів до забезпечення ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії.

Теоретичні основи дослідження здійснено перш за все на основі положень неоінституціоналізму й теорії маркетингу, де головними суб'єктами відносин у сфері вищої освіти, які формують попит на послуги у сфері вищої освіти, є здобувачі послуг у сфері вищої освіти (споживачі послуг у сфері вищої освіти) та ЗВО, що формують пропозиції у сфері послуг вищої освіти (виробники послуг у сфері вищої освіти).

Основою дослідження виступають національні та європейські документи, зокрема:

- Угода про асоціацію між Україною... та Європейським Союзом..., де у главі 23 «Освіта, навчання та молодь», ст. 431, встановлено: «Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою: ... b) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; ... d) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; e) розширення можливостей вищих навчальних закладів;...»⁸⁶. На функціонування українських ЗВО значно вплинули положення Угоди, що дають теоретичне підґрунтя для реформування вищої освіти; зближення у сфері вищої освіти в межах Болонського процесу; підвищення ефективності (якості) та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва та євроінтеграції ЗВО України.
- Законодавство України про вищу освіту, що керується Конституцією України⁸⁷, Законами України «Про освіту»⁸⁸, «Про вищу освіту»⁸⁹, «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁹⁰ та ін., є обов'язковим до виконання всіма вітчизняними ЗВО та безпосередньо впливає на ефективність їх освітньої

⁸⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text. Гл.23, Ст. 431.

⁸⁷ Конституція України : документ № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁸⁸ Про освіту : Закон України № 1658-IX (редакція від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

⁸⁹ Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII (редакція від 16.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

⁹⁰ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#n946>.

діяльності, а також потребує удосконалення й наукового обґрунтування щодо нових підходів до розроблення політики забезпечення ефективності освітньої діяльності в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Недостатньо розробленими залишаються питання щодо необхідності імплементації в НПА сфери вищої освіти:

- механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності як складових системи забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти;
- запровадження прозорих процедур, критеріїв і показників оцінювання та забезпечення ефективності освітньої діяльності в ЗВО;
- методології розроблення та запровадження освітніх програм у вищій освіті на основі компетентнісного та студентоцентрованого підходів;
- розроблення політики запровадження інноваційних механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності та розбудови державно-громадського управління ефективністю вищої освіти в умовах автономії ЗВО тощо.

Серед міжнародних інститутів, що впливають на ефективність освітньої діяльності університетів, нами виокремлено Методологію національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016 ⁹¹, Міжнародну стандартну класифікацію освіти (МСКО 2011) ⁹² та Міжнародну стандартну класифікацію освіти: галузі освіти та професійної підготовки (МСКО-О 2013) ⁹³, які надають можливості для створення нормативно-правової бази для системного експорту послуг у сфері вищої освіти, у тому числі спрощення міграційного й трудового законодавства.

Питання університетської автономії ЗВО є актуальним із часу їх створення та залишається актуальним і сьогодні. Для України на даний момент характерним є підвищення ефективності освітньої діяльності ЗВО, що має підтверджуватись оновленими нормативно-правовими актами у сфері вищої освіти та створення якісно нового простору вищої освіти, важливе місце при цьому надається автономії закладу вищої освіти. Підтвердженням нашої гіпотези є Велика Хартія Університетів / Magna Charta Universitatum ⁹⁴, де серед основоположних принципів функціонування та розвитку університетів зазначено: *«Університет є самостійною установою усередині суспільств ... для здійснення своєї місії ...»* ⁹⁵ з уточненнями Magna Charta Universitatum: MCU 2020: *«...реалізації свого потенціалу ... необхідний надійний соціальний контракт із громадянським суспільством, в якому одночасно підтримується прагнення забезпечити максимально високу якість*

⁹¹ Methodology of national education accounts, UNESCO, 2016 (Методологія національних рахунків освіти, ЮНЕСКО 2016). URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/methodology-of-national-education-accounts-2016-en.pdf>.

⁹² Международная стандартная классификация образования (МСКО 2011). URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf>.

⁹³ Области образования и профессиональной подготовки 2013 (МСКО-О 2013). Сопроводительное руководство к международной стандартной классификации образования 2011. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-fields-of-education-training-2013-ru.pdf>.

⁹⁴ Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org>.

⁹⁵ Велика Хартія Університетів, ухвалена у 1988 р. URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian>. С.1–2.

академічної діяльності...»⁹⁶, визнаючи свої зобов'язання «викладати і проводити дослідження доброякісно та чесно, отримуючи надійні, ... результати»⁹⁷.

Серед рекомендацій Європейської Комісії у сфері розвитку вищої освіти нашу увагу зосереджено на Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти (ESG), що спонукають до активізації й поглиблення співробітництва у сфері вищої освіти, а також розширення можливостей ефективної освітньої діяльності університетів і відповідають загальносвітовим тенденціям, які є основним вектором функціонування відповідного інституційного середовища ЗВО.

.....
⁹⁶ Magna Charta Universitatum 2020. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020>. С. 1.

⁹⁷ Там само, С. 2.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

- 1.** Актуальні проблеми нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії є досить складними, для їх розв'язання потрібно шукати нових підходів і методів. У сучасній ринковій економіці ЗВО є інституціональними одиницями країни, діяльність яких регулюється значною кількістю положень міжнародних і національних інститутів (нормативно-правових актів), які розглядаються як регулятори освітньої діяльності ЗВО.
- 2.** Під політикою забезпечення ефективності освітньої діяльності ЗВО в контексті євроінтеграції нами розуміється комплекс цілей і заходів інституційних одиниць української держави (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ЦОВВ у сфері вищої освіти — Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств України, які мають у своєму підпорядкуванні ЗВО, недержавні (у т. ч. приватні) ЗВО), які забезпечують виконання стратегічних і короткострокових завдань щодо ефективності освітньої діяльності ЗВО України відповідно до політик ЄПВО.
- 3.** У чинних нормативно-правових актах України у сфері вищої освіти не відображено чітких норм щодо ефективності освітньої діяльності ЗВО, як це відображено в міжнародних НПА, зокрема Методології рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016, МСКО-2011, МСКО-О-2013 та Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), тому ЗВО потребують правового регулювання та імплементації положень на національному рівні.
- 4.** У перспективі подальших досліджень планується розроблення методичного підходу до стратегічного вибору ЗВО на основі оцінювання рівня реальної університетської автономії та ефективності освітньої діяльності з метою аналізу рівня ефективності управління ЗВО як інституціональними одиницями ринкової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / авт.: Воробйова О. П., Горецька Т. О., Дем'яненко Н. М., Калашнікова С. А., Коваленко О. М., Луговий В. І., Сич О., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В., Ткаченко В. П. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 192 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf.

Акт проголошення незалежності України: від 24 серпня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#n10>.

Бюджетний Кодекс України: документ № 2456-VI (редакція від 20.09.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.

Вітренко Ю. М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики*. 2019. № 1 (5). С. 31–44. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/3_Vitrenko_15_2019_31_46-1.pdf.

Власова І. В. До питання ефективності у сфері вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 20. Т.3.2020. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_3/30.pdf.

Воробйова О. П. Взаємодія ISO та ESG у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2020. Вип. 2. С. 98–102. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3836/4107>.

Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти України (методологія аналізу і системи моніторингу): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: 08.00.03 — Економіка та управління національним господарством. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/dis_hrynkevych.pdf.

Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 — Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2015. 472 с.

Давидова Н. О. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин у сфері освіти в Україні і США: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 — Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне пра-

во. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2017. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/502/dis_Davydova%20N.O._new.pdf.

Драч І., Калашнікова С., Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Орієнтація керівника університету на результативний розвиток закладу. *Вісник Національної Академії Педагогічних Наук*. Т. 2, Вип. 2. 2020. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/94/123>.

Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. — Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 179 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Ek_vidnosyny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kolektiv.pdf.

Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів. URL: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/wpage/RnaAbout?OpenDocument>.

Жиляєв І. Б., Ковтунець В. В., Сьомкін М. В. Вища освіта України: стан та проблеми. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. 96 с. URL: <http://ippi.org.ua/vishcha-osvita-ukraini-stan-ta-problemi>.

Конституція України: документ № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Литвин І. І. Адміністративно-правові відносини у сфері надання освітніх послуг: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. І. Литвин; наук. конс. О. С. Юнін; Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2016. 428 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/11/3.pdf>.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Від акредитації до рейтингу (функціонування vs розвиток). *Університети і лідерство*. 2018. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/download/77/73/>.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Реалізація дослідницько-інноваційного потенціалу університетів як невід'ємного складника їх діяльності. *Наука та наукознавство*. 2019. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/168602/02-Lugovyi.pdf?sequence=1>.

Луговий В., Слюсаренко О., Таланова Ж. Світовий досвід для створення національного рейтингу закладів вищої освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2018. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/2018-03-22_seminar_NAPN_Luhoviy.pdf.

Международная стандартная классификация образования (МСКО 2011). URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf>.

Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції: колективна монографія / авторський колектив: І. Драч, С. Калашнікова, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 223 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Mekhanizmy_vriaduvania_univ_UA_Monogr_IVO-2020-223p_avtors-kolektiv.pdf.

Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України: колективна монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жиляєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf.

Области образования и профессиональной подготовки 2013 (МСКО-О 2013). Сопроводительное руководство к международной стандартной классификации образования 2011. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-fields-of-education-training-2013-ru.pdf>.

Оржель О. Ю. Соціальна відповідальність університетів: концепції, реалії та виклики. *Вища освіта України*. 2017. № 2 (додаток 1) Тематичний випуск «Університет і лідерство». С. 24–29. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/conf_Elite-III_05.2017_ELITE_Education-for-Leadership_VOU_II-2017-170p.pdf.

Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 (редакція від 27.02.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>.

Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К. та ін.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 156 с. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/bologna-process-in-ukraine.pdf>.

Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII (редакція від 16.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>.

Про освіту: Закон України № 1658-IX (редакція від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Про затвердження Методики розрахунку орієнтовної середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, докторанта: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 346 (редакція від 31.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346-2013-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р. (редакція від 02.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним: постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2001-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів, підвищення класифікації та перепідготовку кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2013 року № 363 (редакція від 14.11.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/363-2013-%D0%BF#Text>.

Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2013 року № 306 (редакція від 12.03.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2013-%D0%BF#n12>.

Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 р. № 1146 (редакція від 14.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>.

Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів: Закон України № 5499-VI (редакція від 28.09.2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17#Text>.

Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: монографія / авторський колектив: Є. Балджи, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко, С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 205 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf.

Результати моделювання формули розподілу видатків за статтею «Підготовка кадрів ЗВО та забезпечення діяльності їх баз практики» на 2021 рік. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rozpodil-koshtiv-z-derzhavnogo-byudzhetu-mizh-zakladami-vishoyi-osviti-u-2020>.

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. Київ : Пріоритети, 2015. 384 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/10225/1/2015_mon_Sluisarenko.pdf.

Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Ухвалено Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 р. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf.

Формування системи показників оцінки результативності діяльності закладів вищої освіти. Л. Шаблиста. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 80–87. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3733/1/12%20%D0%A8%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0.pdf>.

Хомчишин І. Ю. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 — Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Міжрегіональна Академія управління персоналом, Інститут права імені Володимира Великого, Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2019. 510 с.

URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1686/dysertaciynarobotanazdobuttyanaukovogostupenyadoktorayurydychnyhnaukhomyshyniyu.pdf>.

Яструбський М. Я. Гармонійний розвиток та державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів України: дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.04 — Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1339/disyastrubskyy.pdf>.

International Standard Classification of Education (ISCED). URL: <http://uis.unesco.org/en/topic/international-standard-classification-education-isced>.

ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013). URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf>.

ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Марія ДЕБИЧ,

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-5999-3989>

АНОТАЦІЯ

Уряди країн реалізують національну політику інтернаціоналізації вищої освіти, яка має академічне, економічне, політичне, соціальне/культурне обґрунтування.

Європейський Союз вважає безперервне вдосконалення освітньої діяльності в університетах надзвичайно важливим. Широкий доступ до якісної освіти та навчання є рушієм економічного зростання, соціальної згуртованості, досліджень та інновацій і суттєво розширює перспективи особистого розвитку громадян. Відповідальність за системи освіти й навчання покладається на окремі держави, роль ЄС полягає в підтримці та доповненні їхньої спроможності. ЄС підтримує держави-члени через політичну співпрацю (через рамки ET 2020) та інструменти фінансування (Програма Erasmus+ та European Structural and Investment Funds). ЄС також допомагає побудувати European Education Area для підвищення ефективності освітньої діяльності в університетах, просування спільних цінностей і сприяння взаємному визнанню дипломів за кордоном. Водночас ще існують проблеми, пов'язані з отриманням візи до деяких країн, визнанням результатів навчання та кваліфікацій, якістю транснаціональної вищої освіти. Вплив політики інтернаціоналізації на рівні країни буде максимізо-

вано, коли існуватиме синергія між національним та інституційним вимірами. Запропоновано розширити національну формулу фінансування діяльності університетів цільовими показниками інтернаціоналізації вищої освіти, розробленими науковцями Інституту вищої освіти НАПН України.

Ключові слова:

ефективність освітньої діяльності, вища освіта, ефективність освітньої діяльності в університетах, політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності, інтернаціоналізація вищої освіти.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Вища освіта визнана ключовим рушієм економічного та соціального розвитку в усьому світі. В умовах глобалізації країни стали більш взаємопов'язаними, а бізнес, промисловість та організації дедалі більше працюють за кордоном. Щоб підготувати громадян до життя та роботи у глобалізованому світі двадцятого першого століття та зміцнити конкурентоспроможність своїх країн на світовій арені, уряди реалізують політику інтернаціоналізації систем вищої освіти своїх країн на національному рівні. Ця політика має академічне, економічне, політичне, соціальне/культурне обґрунтування.

Водночас інтернаціоналізація розглядається не як самоціль, а як засіб підвищення якості освіти та досліджень, а також зміцнення ролі закладів вищої освіти (далі — ЗВО) у суспільстві. Стратегія інтернаціоналізації залежить від контексту, тому підходи до інтернаціоналізації можуть істотно відрізнятися в ЗВО однієї країни. Єдиної стратегії інтернаціоналізації, яка б застосовувалася до всіх систем освіти, не існує.

Як зазначено в Римському комюніке, «*відповідь на виклики і розвиток можливостей, що принесе нове десятиріччя, вимагатиме швидшого оновлення знань, навичок і компетентностей. Закладам вищої освіти буде потрібно й надалі розширювати навчальну пропозицію та впроваджувати інноваційні змісти та моделі навчання у відповідь на зростаючі потреби в інноваціях та критичному мисленні, емоційному інтелекті, лідерстві, командній роботі*»¹. У Комюніке підтверджено зобов'язання «*створювати можливості для всіх, хто навчається, набути міжнародних і міжкультурних компетентностей шляхом інтернаціоналізації освітніх програм і взяти участь в інноваційних міжнародних середовищах у своїх закладах, отримати досвід певної форми мобільності, використовуючи фізичний, покращений цифровими засобами (віртуальний) або змішаний формати*»².

¹ Rome Ministerial Communique. 19 November 2020. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>.

² Там само.

Таким чином, оновлення знань, навичок і компетентностей та забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації залишається першочерговим завданням для систем вищої освіти.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО ПОЛІТИК І МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

З поширенням політики та програм інтернаціоналізації на національному рівні постає питання її ефективності для країни та ЗВО: чи впливає ця політика позитивно на розвиток систем вищої освіти; чи вдається реалізувати академічні, економічні, політичні, соціальні/культурні цілі. Однак, коли мова йде про питання, пов'язані з освітою, визначення ефективності політики інтернаціоналізації є складним. Часто вимірювання ефективності інтернаціоналізації та її впливу на ефективність освітньої діяльності зосереджені на легко вимірюваних, чітко визначених кількісних показниках:

- набір іноземних студентів до університетів країни;
- фінансовий дохід від навчання іноземних студентів;
- кількість програм спільних/подвійних дипломів, кількість освітніх програм англійською мовою;
- участь у міжнародних проєктах Програм ЄС Erasmus+ та Horizon 2020 тощо.

У своїй книзі «Internationalization of Higher Education in the United States of America and Europe» (2002) Ганс де Віт окреслив чотири обґрунтування інтернаціоналізації вищої освіти: академічне, економічне, політичне та соціальне/культурне. Ці обґрунтування, безсумнівно, взаємопов'язані та можуть збігатися з точки зору характеристики конкретних цілей (наприклад, «розширення потенціалу вищої освіти», безперечно, вписується як в «академічне», так і в «економічне» обґрунтування). Саме вони є корисною відправною точкою для розуміння державної політики та програм для інтернаціоналізації систем вищої освіти³.

До академічного обґрунтування автор відносить⁴:

- розширення можливостей вищої освіти;
- підвищення якості вищої освіти;
- престиж і рейтинги;
- створення та просування знань.

У країнах, де попит на вищу освіту перевищує пропонування, або якість викликає занепокоєння, стипендії на навчання за кордоном застосовуються для охоп-

³ Helms R. M., Laura E. Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. P. 7. URL: https://www.researchgate.net/publication/313428029_Internationalizing_Higher_Education_Worldwide_National_Policies_and_Programs.

⁴ Helms R. M., Laura E. Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. P. 7. URL: https://www.researchgate.net/publication/313428029_Internationalizing_Higher_Education_Worldwide_National_Policies_and_Programs.

лення вищою освітою більшої частки населення. Політика та програми, що зосереджуються на науковій мобільності та співпраці в галузі досліджень, а також ті, що стимулюють багатогранне партнерство на рівні ЗВО, спрямовані на поліпшення якості вищої освіти шляхом розвитку потенціалу викладачів, накопичення досвіду та найкращих практик від колег за кордоном.

У деяких випадках політика інтернаціоналізації пов'язана з ініціативами щодо створення університетів «світового класу». Як правило, це підвищує видимість та статус національної системи вищої освіти на світовій арені та покращує статус університетів країни у світових рейтингах. Політика, спрямована на розвиток транскордонної освіти та партнерства, може розглядатися як внесок у досягнення цих цілей.

До економічного обґрунтування автор відносить ⁵:

- короткотермінову економічну вигоду;
- розвиток робочої сили;
- довгостроковий національний економічний розвиток.

Економічний внесок іноземних студентів у ЗВО та в громади, у яких вони живуть, є однією з причин політики, спрямованої на набір іноземних студентів.

Національна та регіональна політика інтернаціоналізації спричинена глобалізацією. Уряди країн визнали, що для того щоб залишатися (або стати) економічно конкурентоспроможними на світовій арені, потрібна робоча сила, здатна працювати в умовах глобалізації. Інтернаціоналізація вищої освіти розглядається як засіб формування глобальної компетентності студентів із метою підготовки майбутніх працівників до цієї реальності. У деяких країнах політика залучення іноземних студентів також розглядається як спосіб створення кваліфікованої робочої сили.

До політичного обґрунтування автор відносить ⁶:

- народну дипломатію та «м'яку силу»;
- національну безпеку;
- міжнародний розвиток.

У багатьох країнах політика та програми вищої освіти щодо інтернаціоналізації є частиною зусиль державної дипломатії, спрямованих на встановлення відносин за кордоном, як між окремими особами, так і між установами, та формування позитивного національного іміджу та «бренду» серед міжнародного співтовариства. Політику та програми, що дають студентам можливість розвивати лінгвокультурну компетентність, можна розглядати як спосіб підготовки майбутніх урядових керівників та інших посадових осіб до управління питаннями зовнішньої політики, а також виявлення та пом'якшення загроз національній безпеці.

⁵ Helms R. M., Laura E. Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. P. 7.

⁶ Там само, P. 7.

До соціального/культурного обґрунтування автор відносить ⁷:

- вирішення глобальних проблем;
- глобальне громадянство;
- взаєморозуміння.

Для вирішення глобальних проблем, викладених у Цілях розвитку тисячоліття, необхідні спільні зусилля науковців із різних країн, особливо з країн із високо-розвиненим дослідницьким потенціалом.

Як зазначалося вище, глобальна компетентність випускників є необхідною для досягнення економічної цілі інтернаціоналізації. Окрім того, інтернаціоналізація виховує глобальних громадян, відповідальних за розвиток суспільств на глобальному рівні.

Досвід інших країн і культур, постійна співпраця підвищують толерантність до відмінностей і різноманітності серед студентів, викладачів та інших зацікавлених сторін. Це є необхідною умовою для мінімізації конфліктів і просування до більш мирного світу.

З точки зору індивідуальної політики та програм вищої освіти щодо інтернаціоналізації, обґрунтування істотно різняться залежно від країни та контексту й цілісно пов'язане з економічними та соціальними обставинами, а також станом системи вищої освіти. Обґрунтування також може змінюватися з часом, оскільки ці обставини та політика змінюються.

Дослідження, проведені регіональними та міжнародними організаціями, зробили певний прорив у розмежуванні наслідків різних політик інтернаціоналізації. Однак конкретних даних і чітких відповідей щодо питань якісного впливу досить мало. Частково це пов'язано з новизною багатьох політик інтернаціоналізації, що зараз існують у світі, оскільки занадто рано говорити про їхній кінцевий вплив. У багатьох інших випадках оцінка впливу не передбачена у структурі реалізації політики. Аналіз великої кількості таких політик і наявних даних з точки зору ефективності дає підстави для висновку, що існує низка ключових факторів, які властиві самій політиці, і зовнішні фактори, що впливають на реалізацію та на ефективність політики (позитивно чи негативно).

На особливу увагу заслуговують дослідження British Council. **Дослідження «The shape of global higher education: national policies framework for international engagement»** (2016) базується на попередніх дослідженнях British Council серії Global Gauge, опублікованих у 2011 р., 2013 р.,⁸ та розглядає, як політика та нормативна база створюють середовище, сприятливе для міжнародної співпраці, у 26 країнах світу. У дослідженні зазначено про збільшення кількості національних стратегій і готовність країн до міжнародної взаємодії та глобального пози-

⁷ Там само, Р. 7.

⁸ Ilieva J., Peak M. The shape of global higher education: national policies framework for international engagement. Emerging themes. P. 3. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/f310_tne_international_higher_education_report_final_v2_web.pdf.

ціонування систем вищої освіти. Мобільність студентів є основною складовою стратегій інтернаціоналізації країн. Однак зазначено, що існують проблеми з фінансуванням та візовою політикою деяких країн. Уряди країн підтримують розвиток досліджень, особливо тих, які є індикаторами в рейтингах, для збільшення представленості університетів у міжнародних рейтингах. Відзначено роль European Higher Education Area (далі — EHEA) для синергії національних систем вищої освіти та запропоновано іншим регіональним об'єднанням синхронізувати системи вищої освіти. Синхронізація полегшить мобільність, співпрацю між агентствами із забезпечення якості, визнання академічних кваліфікацій і зменшить вплив інтелекту зі слаборозвинених країн.

Дослідження «The shape of global higher education: international mobility of students, research and education provision. Volume 2» (2017)⁹, проведене в 38 країнах світу, крім мобільності та міжнародної співпраці в наукових дослідженнях, розглядає транснаціональну освіту. Більшість країн (27) реалізують програми транснаціональної освіти. Відзначено роль регіональних об'єднань вищої освіти для розвитку транснаціональної освіти.

Аналіз досліджень British Council дає змогу зробити такі висновки. Уряди країн підтримують мобільність студентів, науковців та академічних програм. У всьому світі існує консенсус щодо важливості внеску міжнародної дослідницької співпраці для вищої освіти, економіки й суспільства. Результати міжнародних досліджень є важливими для оцінювання національних систем вищої освіти. Значний позитивний вплив на міжнародну діяльність мають програми Європейського Союзу Erasmus+ і Horizon 2020. Водночас ще існують такі проблеми з отриманням візи до деяких країн, визнанням результатів навчання та кваліфікацій, якістю транснаціональної вищої освіти.

У розділі XII «Освіта, професійне навчання, молодь і спорт» (стаття 165) Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union¹⁰ ука-

зано:

1. Союз сприяє розвитку якісної освіти, заохочуючи співпрацю між державами-членами та за потреби підтримуючи й доповнюючи їхні дії, водночас поважаючи відповідальність держав-членів за зміст викладання та організацію освітніх систем і їхнє культурне й мовне різноманіття.
2. Дія Союзу спрямована на:
  - розвиток європейського виміру в освіті, зокрема шляхом викладання та розповсюдження мов держав-членів;
  - заохочення мобільності студентів і викладачів, зокрема через заохочення академічного визнання дипломів і періодів навчання;
  - сприяння співпраці між закладами освіти;

⁹ Ilieva J., Killingley P., Tsiligiris V., Peak M. The shape of global higher education: international mobility of students, research and education provision. Volume 2. URL: <https://www.researchgate.net/publication/318420499>.

¹⁰ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (2016/C 202/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN#d1e4373-47-1>.

- розвиток обміну інформацією та досвідом з питань, спільних для систем освіти держав-членів;
- заохочення розвитку молодіжних обмінів та обміну викладачами соціально-освітніх програм, заохочення участі молодих людей у демократичному житті в Європі;
- заохочення розвитку дистанційної освіти;
- розвиток європейського виміру у спорті шляхом сприяння чесності та відкритості у спортивних змаганнях і співпраці між органами, що відповідають за спорт, та захисту фізичної й моральної цілісності спортсменів і спортсменок, особливо наймолодших спортсменів і спортсменок.

У главі 23 «Освіта, навчання та молодь» (стаття 430) зазначено: «Повною мірою поважаючи обов'язки Сторін щодо змісту навчання та організації освітніх систем, а також їхнє культурне та мовне розмаїття, Сторони сприяють розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур». У статті 431 вказано: «Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво у галузі вищої освіти, зокрема, з метою: а) реформування та модернізації систем вищої освіти; б) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; в) підвищення якості та важливості вищої освіти; г) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; д) розширення можливостей вищих навчальних закладів; е) активізації мобільності студентів та викладачів; увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти»¹¹.

Нові глобальні цілі стійкого розвитку зафіксовані в документі ООН «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development»¹² (2015). У документі зазначено, що освіта є рушійною силою для досягнення цілей стійкого розвитку. Ціль 4 «Забезпечити інклюзивну і справедливу якісну освіту і створити можливості для навчання впродовж життя для всіх» підтверджує гуманістичну концепцію освіти й розвитку, засновану на усвідомленні значущості прав і гідності людини, соціальної справедливості, відкритості, захисту, культурного, мовного та етнічного різноманіття, а також загальної відповідальності та підзвітності.

Україна визначила курс на зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та відповідно сформувала нормативно-правову базу, яка сприяє розвитку міжнародних зв'язків, запровадженню європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості вищої освіти.

¹¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

¹² Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 35 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>. P. 14.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

З точки зору своєї першочергової спрямованості політики та програми інтернаціоналізації включають п'ять широких типових категорій:

- тип 1: мобільність студентів;
- тип 2: мобільність науковців і співпраця в наукових дослідженнях;
- тип 3: транскордонна освіта;
- тип 4: інтернаціоналізація вдома;
- тип 5: комплексні стратегії інтернаціоналізації¹³.

Тип 1: мобільність студентів. Політика, спрямована на заохочення та сприяння мобільності студентів, виділяється як найпоширеніший координаційний центр для розроблення політики, пов'язаної з інтернаціоналізацією вищої освіти. Широкий спектр національних стипендіальних програм студентської мобільності, які фінансуються різними країнами, є головними проявами цієї політики.

Тип 2: мобільність науковців і співпраця в наукових дослідженнях. Діяльність у цій царині проводять багато країн світу, а також ключові регіони, особливо Європа, де Європейський Союз інвестує значні кошти в цій галузі в рамках ініціативи Horizon 2020, а саме через такі механізми, як Marie Skłodowska-Curie actions. Ініціативами цього типу є підтримка запрошених учених, програми та гранти на направлення викладачів за кордон, політики щодо репатріації викладачів, які проживають в інших країнах, та гранти на наукові дослідження.

Тип 3: транскордонна освіта. Національна політика та програмна діяльність у цій сфері включають ініціативи сприяти розвитку партнерських відносин для розбудови спроможності, створювати освітні центри (educational hubs), заохочувати вітчизняні установи створювати містечка та програми за кордоном та ефективніше регулювати транскордонну діяльність на практиці.

Тип 4: інтернаціоналізація вдома, що є новим видом інтернаціоналізації. Стратегія Європейської комісії на 2013 р. щодо інтернаціоналізації «Європейська вища освіта у світі» наголошує на важливості саме цього типу.

Тип 5: політика «комплексної інтернаціоналізації». Європейська Комісія підтримує мобільність і посилення партнерства, розроблення освітніх програм спільних/подвійних ступенів, змішане навчання, міжнародне працевлаштування й інтернаціоналізовані результати навчання для всіх студентів. Існує достатньо доказів того, що міжнародне співробітництво в наукових дослідженнях приводить до поліпшення результатів. Поєднання фінансування для розвитку міжнародних партнерств і спільних досліджень вироблятиме синергетичний ефект.

¹³ Helms R. M., Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. URL: https://www.researchgate.net/publication/313428029_Internationalizing_Higher_Education_Worldwide_National_Policies_and_Programs.

У документі «Європейська вища освіта у світі» (2013) ¹⁴ зазначено: «комплексна стратегія інтернаціоналізації — це: міжнародна мобільність студентів і персоналу; інтернаціоналізація і вдосконалення курикулуму й цифрового навчання; стратегічне співробітництво, партнерство та розвиток потенціалу. Ці форми інтернаціоналізації розглядаються як інтегровані елементи загальної стратегії».

Інтернаціоналізація складається з програм і заходів, призначених для досягнення цілей, поставлених на національному чи інституційному рівнях. Програми, таким чином, є невід'ємною частиною політики. Коли уряди реалізують програми, що мають загальнодержавний масштаб і передбачають значне державне фінансування, вони чітко відображають державну політику та наміри, і, по суті, встановлюють фактичну політику.

Політика та програми передбачають діяльність, яка «інтегрує міжнародний, міжкультурний чи глобальний вимір у мету, функції або надання вищої освіти». До такої діяльності відносяться ініціативи із заохочення студентської мобільності, стимулювання наукової співпраці та встановлення інституційних партнерських відносин. У деяких випадках термін «політика інтернаціоналізації» використовується безпосередньо та / або інтернаціоналізація вищої освіти визначається як чітка ціль; в інших випадках акцент робиться конкретно на діяльності, що лежить в основі ініціативи, або на інших цілях національної політики ¹⁵.

Проаналізуємо зміст понять, представлених як ключові слова дослідження: *політика, механізми, ефективність освітньої діяльності*.

Часто під політикою розуміють дії уряду, що визначають загальні цілі та загальні наміри, тоді як програма стосується конкретних видів діяльності та ініціатив. Однак у визначенні поняття «політика» іноді конкретно посилаються на «плани», як у таких прикладах:

- «загальний план високого рівня, що охоплює загальні цілі та прийнятні процедури, особливо державного органу»;
- «сукупність ідей або план дій, за якими слідує бізнес, уряд, політична партія чи група людей»;
- «курс або принцип дій, прийнятий або запропонований урядом, партією, бізнесом чи окремою особою».

У сукупності ці визначення дозволяють припустити, що політика має як ідеологічний елемент (загальні цілі, набір керівних ідей), так і практичний елемент (план дій, що впливають на конкретні рішення) ¹⁶.

¹⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM(2013) 499, final. 15 p. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf>.

¹⁵ Helms R. M., Laura E. Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. P. 5. URL: https://www.researchgate.net/publication/313428029_Internationalizing_Higher_Education_Worldwide_National_Policies_and_Programs.

¹⁶ Там само, P. 5.

Словник Merriam-Webster надає таке тлумачення: «1a: розсудливість або мудрість в управлінні справами; 1b: управління або процедура, заснована головним чином на матеріальних інтересах; 2a: певний шлях або спосіб дії, обраний серед альтернатив та у світлі певних умов, щоб скеровувати та визначати теперішні й майбутні рішення; 2b: загальний план високого рівня, що охоплює загальні цілі та прийнятні процедури, особливо державного органу»¹⁷.

Dictionaries Online надає таке тлумачення: «Набір ідей або план того, що робити в конкретних ситуаціях, про що офіційно погодилася група людей, бізнес-організація, уряд чи політична партія; сукупність ідей або план дій, яким слідує бізнес, уряд, політична партія або група людей; набір ідей або план того, що робити в конкретних ситуаціях, який офіційно погоджений групою людей, бізнес-організацією, урядом або політичною партією»¹⁸.

Oxford English Dictionary надає таке тлумачення: «Курс або принцип дії, прийнятий або запропонований урядом, партією, бізнесом або окремою особою»¹⁹.

Отже, **політика** має як ідеологічний елемент (загальні цілі, набір керівних ідей), так і практичний елемент (план дій, що впливають на конкретні рішення).

Механізмами (пов'язані та взаємозалежні суб'єкти та процеси, що узгоджено взаємодіють із певною метою щодо досягнення результату) є державні програми підтримки інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема конкурсні стипендії для навчання за кордоном за пріоритетними напрямками, цільова підтримка отримання вищої освіти у провідних закордонних ЗВО; міжнародні/закордонні промоційні заходи; заходи з розвитку іншомовної та інтеркультурної компетентностей; цільова підтримка міжнародних досліджень за пріоритетними напрямками; угоди про співпрацю із закордонними ЗВО; програми міжнародної співпраці ЄС (Еразмус+, Горизонт 2020); міжнародні угоди з наукових досліджень; міжнародні освітні та дослідницькі проекти; філії кампусів окремих іноземних закладів (і деякі моделі франчайзингу)²⁰.

У документі International Standard Classification of Education ISCED 2011 «освітня діяльність — цілеспрямована діяльність, пов'язана з якоюсь формою спілкування, покликана забезпечити навчання» (*deliberate activities involving some form of communication intended to bring about learning*)²¹.

У Національному освітньому глосарії «освітня діяльність (*Educational activity*) — це діяльність вищих навчальних закладів / закладів вищої освіти, що провадить-

¹⁷ Merriam-Webster, s.v. «policy». URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/policy>.

¹⁸ Dictionaries Online, s.v. «policy». URL: <http://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/american-english/policy>.

¹⁹ Oxford English Dictionary, s.v. «policy». URL: http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/policy.

²⁰ Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

²¹ International Standard Classification of Education ISCED 2011. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

ся з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб»²².

The Free Dictionary by Farlex дає таке визначення: «Освітня діяльність — діяльність з розвитку/виховання або навчання/інструктажу; діяльність, яка надає знання або вміння (*the activities of educating or instructing; activities that impart knowledge or skill*)»²³. Синоніми: дидактика, освіта, інструктаж, педагогіка, навчання. Таке саме визначення надано в Dictionary entry overview²⁴.

Аналіз понять теми дослідження дав змогу сформулювати визначення терміна **ефективність освітньої діяльності в контексті інтернаціоналізації** як співвідношення між результатами інтеграції міжнародного, інтеркультурного вимірів у цілі, функції та надання вищої освіти та ресурсами (кадровими та фінансовими), які зумовили досягнення цих результатів.

Отже, завданням дослідження на наступному етапі буде аналіз політик і механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації.

В огляді «Education at a Glance 2020: OECD Indicators»²⁵ висвітлено вплив пандемії на потоки мобільності у світі та на навчання міжнародних студентів. В огляді акцентовано увагу на негативному впливі пандемії на фінансове становище університетів у країнах — світових лідерах міжнародної освіти (Австралія, Канада, Великобританія, США). Таким чином, зниження міжнародної мобільності в цих країнах ризикує вплинути на продуктивність праці в розвинутих секторах, пов'язаних із інноваціями та дослідженнями в найближчі роки. Очікується, що в найближчі роки мобільність зменшиться. Зіткнувшись із цим викликом, ЗВО необхідно розробити нову ціннісну пропозицію, яка уможливить якісне навчання та надання послуг міжнародним студентам.

Низку важливих документів прийнято міжнародними та регіональними організаціями. Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education²⁶ прийнято на 40-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в листопаді 2019 р., що робить її першим договором ООН про вищу освіту зі світовим масштабом. Global Convention покликана сприяти міжнародній академічній мобільності та сприяти праву людей на те, щоб їхня кваліфікація вищої освіти оцінювалася справедливо, прозоро та недискримінаційно. Вона спрямована на розширення доступу до вищої освіти у всьому світі шляхом сприяння між-

²² Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-ге вид., перероб. і допов. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 42.

²³ The Free Dictionary by Farlex educational activity. URL: <https://www.thefreedictionary.com/educational+activity>.

²⁴ Dictionary entry overview: What does educational activity mean? URL: https://www.audioenglish.org/dictionary/educational_activity.htm.

²⁵ Education at a Glance 2020: OECD Indicators. Paris : OECD Publishing. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1600952469&id=id&accname=guest&checksum=32A0F513CC23F573FE50EE85B24E1459>.

²⁶ Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. URL: <https://en.unesco.org/themes/higher-education/recognition-qualifications/global-convention>.

народному обміну студентами, викладачами, дослідниками та робітниками. Global Convention також посилить міжнародну співпрацю у сфері вищої освіти та сприятиме підвищенню її якості у всьому світі. Міністри, відповідальні за вищу освіту, підтримали прийняття UNESCO Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education і зобов'язалися швидко її ратифікувати заради сприяння чесному визнанню кваліфікацій і періодів навчання з-поза меж ЕНЕА, використовуючи критерії оцінювання і звіти, що відповідають принципам Lisbon Recognition Convention.

Міністри, відповідальні за вищу освіту, прийняли Recommendations for national/governmental support/action for the enhancement of Higher Education Learning and Teaching in the ENEA (Annex 3) ²⁷. Міністрам та національним органам влади пропонуються ці рекомендації щодо дій, спрямованих на зміцнення співпраці та партнерства всередині та між європейськими системами вищої освіти. Зокрема, органи влади, відповідальні за вищу освіту, повинні взяти на себе зобов'язання:

- зробити студентоцентроване навчання реальністю;
- сприяти постійному вдосконаленню викладання;
- зміцнити спроможність закладів вищої освіти та систем покращувати навчання та викладання.

У документі визначено шляхи досягнення цих цілей.

ЄС вважає неперервне вдосконалення освітньої діяльності в університетах надзвичайно важливим. Широкий доступ до якісної освіти та навчання є рушієм економічного зростання, соціальної згуртованості, досліджень та інновацій і різко збільшує перспективи громадян на особистий розвиток.

Хоча відповідальність за системи освіти й навчання покладається на окремі держави, роль ЄС полягає в підтримці та доповненні їхньої спроможності. Отже, ЄС підтримує держави-члени через політичну співпрацю (через рамки ET 2020) та інструменти фінансування. Сюди входять Програма ЄС Erasmus+ та European Structural and Investment Funds. ЄС також допомагає побудувати European Education Area для зміцнення результатів навчання та навчальної мобільності, просування спільних цінностей та сприяння взаємному визнанню дипломів за кордоном. Освіта й навчання є найважливішою стороною ширшого соціально-економічного порядку денного ЄС.

Цей порядок денний включає Europe 2020 Strategy та European Semester для координації економічної політики держав-членів. Альянси, сформовані в межах European Universities' Initiative ²⁸, є одним із важливих шляхів тестування глибшої та повномасштабної співпраці, а також виявлення перешкод до транснаціональної співпраці між закладами вищої освіти в майбутньому.

²⁷ Rome Ministerial Communique 19 November 2020. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>.

²⁸ European Universities' Initiative. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area/european-universities-initiative_en.

Серйозні зміни, які сталися після підписання Декларації в 1998 р., (зросла кількість університетів у світі, істотно розширилася їхня різноманітність, охоплення їхньої діяльності та місії, зросла кількість і різноманіття студентів, які прагнуть здобути вищу освіту, так само як і мотиви отримання освіти, а також збільшилися очікування сімей і спільнот) вимагають від світового академічного співтовариства визначити зобов'язання, які сторони, підписавши Хартію, визнають життєво важливими для всього світу в XXI столітті. Це завдання послужило причиною для створення оновленої декларації Magna Charta Universitatum²⁹, яка включає глобальні цінності різноманітності, інклюзивності та соціальної й суспільної відповідальності. Підписуючи Magna Charta Universitatum 2020 року, університети заявляють про свою прихильність первинній Декларації, захист і просування викладених вище принципів, цінностей і обов'язків, метою яких є зміцнення ролі університетів у сприянні здоров'ю, процвітанню й освіті в усьому світі.

За результатами аналізу документів міжнародних організацій виявлено такі тенденції щодо інтернаціоналізації вищої освіти та забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах: зменшення потоків мобільності та розвиток віртуальної інтернаціоналізації та інтернаціоналізації вдома; зміцнення співпраці та партнерства між європейськими системами вищої освіти; зміцнення ролі університетів у суспільстві; створення основ для глобального визнання кваліфікацій.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні обумовлена цілеспрямованою державною політикою щодо європейської інтеграції та реформування вищої освіти — підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, отриманням асоційованого членства України у восьмій Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», розробленням Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», прийняттям нових законів України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про освіту», запровадженням Національної рамки кваліфікацій та інших інструментів Болонського процесу.

Інтернаціоналізація вищої освіти України є однією зі стратегічних цілей Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти³⁰ (далі — *Національне агентство*). Національне агентство під час розроблення Положення про акредитацію освітніх програм (далі — *ОП*) і критеріїв їх оцінювання ставило за мету забезпечити повну відповідність European Standards and Guidelines (ESG-2015) щодо забезпечення якості в ЕНЕА, які детально описують процедури внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості.

²⁹ Magna Charta Universitatum 2020. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020>.

³⁰ Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік. С. 94. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>.

Підкритерій 4.5 оцінювання якості ОП — «Навчання, викладання та наукові дослідження пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності закладу вищої освіти». Якісна ОП має бути інтернаціоналізована через мобільність викладачів і студентів, реально діючі двосторонні договори з іноземними партнерами, програми двох дипломів, запрошення іноземних лекторів тощо.

ЗВО, що брали участь у опитуванні «Системи внутрішнього забезпечення якості у вітчизняних закладах вищої освіти» (листопад, 2019 р.)³¹, задекларували, що мають партнерські відносини та двосторонні договори з 5952 іноземними університетами. Проте в контексті забезпечення якості освіти важливо аналізувати не кількість таких двосторонніх меморандумів/договорів, а те, наскільки вони активні з точки зору надання викладачам, студентам, адміністрації реальних можливостей для професійного розвитку, покращення своїх освітніх програм, забезпечення вищої якості підготовки фахівців. Відповідно до проведеного опитування 183 закладів вищої освіти України, кількість іноземних викладачів в українських університетах становить 296. Окрім того, станом на червень 2019 р. 769 іноземних викладачів одержали звання «Почесний доктор» в українських університетах³².

У контексті інтеграції України до ЕНЕА у 2015 р. було введено новий перелік галузей освіти та спеціальностей³³, що сприяє академічній мобільності студентів і визнанню дипломів українських ЗВО. Головною метою змін є забезпечення високої якості освіти, здобутої в ЗВО України, підвищення іміджу української освіти та конкурентоспроможності на міжнародному ринку освітніх послуг.

У моніторинговому звіті «Цілі Сталого Розвитку: Україна 2020» проаналізовано виконання Цілей Сталого Розвитку. Зокрема, завдання 4.4 є «Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок із наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки». У рейтингу Global Competitiveness Report за напрямом «вища освіта» у 2015 р. Україна на 34-му місці; кількість університетських міст збільшується: у 2015 р. — 7, у 2020 р. — 10, завдання на 2025 р. — 12³⁴.

У 2019 р. Україна втратила дві позиції в Global Competitiveness Index (GCI) Всесвітнього економічного форуму й опустилася на 85-те місце зі 141 країни. Окрім того, Україні вдалося трохи піднятися за такими показниками, як освіта — з 46-го на 44-те місце та рівень розвитку бізнесу — з 86-го на 85-те місце³⁵.

Україна зобов'язалася істотно збільшити до 2030 р. кількість молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, зокрема професійними, для

³¹ Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік. С. 94.

³² Там само, С. 95.

³³ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. URL: https://npu.edu.ua/images/file/Viddil_licen/2016/post_266.pdf.

³⁴ Цілі Сталого Розвитку: Україна. Завдання та індикатори. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/reports/sustainable-development-goals-ukraine-2020-monitoring-report>.

³⁵ Україна опустилася на 85-те місце в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>.

працевлаштування, отримання гідної роботи та ведення підприємницької діяльності³⁶. Кількість в Україні ЗВО, які здійснюють підготовку іноземних студентів³⁷, складала у 2019–2020 рр. 455; у 2020–2021 рр. — 394. У 2019 р. кількість іноземних студентів складала 80 470; у 2020 р. — 76 548 (155 країн світу). Найбільше в українських ЗВО студентів із таких країн: Індія — 18 095; Марокко — 8 832; Туркменістан — 5 322; Азербайджан — 4 628; Нігерія — 4 227.

Найпопулярнішими університетами серед іноземних студентів є:

- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
- Харківський національний медичний університет;
- Національний медичний університет імені О. О. Богомольця;
- Одеський національний медичний університет;
- Запорізький державний медичний університет.

Відповідно до ст. 78 Закону України «Про освіту»³⁸ держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менш ніж 7 % валового внутрішнього продукту. У 2019 р. видатки на освіту в Україні склали 6,2 % ВВП³⁹. За цим показником Україна перебуває в одній групі з розвиненими країнами світу. Проте в абсолютних цифрах у доларовому еквіваленті фінансування освіти та вищої освіти й науки є дуже низьким.

Згідно з визначеними в монографії «Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції»⁴⁰ механізмами оцінювання якості вищої освіти та пропозиціями щодо індикаторів і показників для визначення розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності (постанова КМУ від 24 грудня 2019 р. № 1146), відповідні узагальнення представлено в *табл. 3.1.*

Цільові показники згруповані за основними **видами діяльності** закладів вищої освіти, до яких віднесена й міжнародна діяльність ЗВО⁴¹. Автори запропонували показник **інтернаціоналізації** закладу вищої освіти, який визначається залежно від кількості міжнародних проєктів (КМП) за програмами міжнародної технічної співпраці ЄС — Erasmus+ та Рамковою програмою з досліджень Horizon 2020 (з 2021 р. «Горизонт Європа»):

³⁶ Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.

³⁷ Іноземні студенти в Україні. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>.

³⁸ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.

³⁹ Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік. С. 42. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>.

⁴⁰ Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. С. 102. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

⁴¹ Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с. С. 102. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

Таблиця 3.1

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗВО

Цільовий показник	Механізм перевірки досягнення показника, включно з критеріями оцінювання
1	2
Приналежність ЗВО до провідних міжнародних університетських рейтингів	% зростання та фактичне значення. Наявність та підвищення позиції у рейтингах. Academic Ranking of World Universities, The Times Higher Education World University Rankings, QS World University Rankings, що визнані Урядом. Дані рейтингів
ОП, що викладаються англійською мовою	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО. Дані, представлені на сайті ЗВО
ОП зі спільними або подвійними дипломами	% від загальної кількості ОП, які реалізує ЗВО. Реалізуються спільно із зарубіжними ЗВО. Дані, представлені на сайті ЗВО
Іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти. Дані офіційної статистичної звітності
Іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти з країн — членів Організації економічного співробітництва та розвитку	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти. Дані офіційної статистичної звітності
Частка іноземців серед науково-педагогічних працівників (НПП)	% від загальної кількості НПП ЗВО. Дані офіційної статистичної звітності
Обсяг коштів (включно з вартістю обладнання), що надходять ЗВО за міжнародними проєктами	% від бюджету ЗВО Дані офіційної статистичної звітності
Міжнародна мобільність здобувачів вищої освіти	% від загальної кількості здобувачів вищої освіти ЗВО денної форми здобуття вищої освіти. Академічна мобільність від 1 місяця. Дані, представлені на сайті ЗВО
Міжнародна мобільність НПП (ом)	% від загальної кількості НПП (ом) Академічна мобільність від 1 тижня Дані, представлені на сайті ЗВО
Наукові публікації НПП (ом), які опубліковані у зарубіжних наукових виданнях	% від загальної кількості наукових публікацій НПП (ом) Дані, представлені на сайті ЗВО
Наукові публікації НПП (ом) із зарубіжними співавторами, які опубліковані у вітчизняних наукових виданнях	% від загальної кількості наукових публікацій НПП (ом) Дані, представлені на сайті ЗВО

- 0,9 — якщо КМПі дорівнює 0;
- 1,05 — якщо КМПі дорівнює 1 за програмою Еразмус+ або за Рамковою програмою з досліджень;
- 1,1 — якщо КМПі дорівнює 2–5 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;
- 1,2 — якщо КМПі дорівнює 6–10 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;
- 1,3 — якщо КМПі дорівнює 11–15 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;
- 1,4 — якщо КМПі дорівнює 16–20 за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень;
- 1,5 — якщо КМПі дорівнює 21 і більше за програмою Еразмус+ та/або за Рамковою програмою з досліджень.

Автори вважають ⁴², що «урахування міжнародних досягнень у межах програм міжнародної співпраці ЄС відповідає вектору євроінтеграції України та Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС, конкурси за цими програмами складні та відкриті для країн світу, тож перемога у такій конкурентній боротьбі дійсно вагомим та сприяє інтернаціоналізації вищої освіти України, удосконаленню її якості та посиленню конкурентоздатності ЗВО».

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» показник міжнародного визнання і-го закладу вищої освіти (МВі) приймається рівним: 1,1 — для закладу вищої освіти, порядковий номер якого в одному з міжнародних рейтингів QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings або Academic Ranking of World Universities — World Top 500 Universities не перевищує 1000 (без поділу на факультети, спеціальності тощо). Таким чином, у формулі фінансування не передбачена фінансова підтримка академічної мобільності та інших форм інтернаціоналізації.

.....
⁴² Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с. С. 102. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Щоб підготувати громадян до життя та роботи у глобалізованому світі двадцять першого століття та зміцнити конкурентоспроможність своїх країн на світовій арені, уряди реалізують політику інтернаціоналізації систем вищої освіти своїх країн на національному рівні. Ця політика має академічне, економічне, політичне, соціальне/культурне обґрунтування.

- 1.** Значний позитивний вплив на міжнародну діяльність мають програми Європейського Союзу Erasmus+ і Horizon 2020. Європейський Союз вважає неперервне вдосконалення освітньої діяльності в університетах надзвичайно важливим. Широкий доступ до якісної освіти та навчання є рушієм економічного зростання, соціальної згуртованості, досліджень та інновацій і різко збільшує перспективи громадян на особистий розвиток. Відповідальність за системи освіти й навчання покладається на окремі держави, роль ЄС полягає в підтримці й доповненні їхньої спроможності. ЄС підтримує держави-члени через політичну співпрацю (через рамки ET 2020) та інструменти фінансування. Сюди входять програма Erasmus+ та European Structural and Investment Funds. ЄС також допомагає побудувати European Education Area для підвищення ефективності освітньої діяльності в університетах, просування спільних цінностей і сприяння взаємному визнанню дипломів за кордоном. Водночас ще існують проблеми з отриманням візи до деяких країн, визнанням результатів навчання та кваліфікацій, якістю транснаціональної вищої освіти.
- 2.** За результатами аналізу документів міжнародних організацій виявлено такі тенденції щодо забезпечення ефективності освітньої

діяльності університетів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти:

- зменшення академічної мобільності й розвиток віртуальної інтернаціоналізації та інтернаціоналізації вдома;
- зміцнення співпраці та партнерства між європейськими системами вищої освіти;
- зміцнення ролі університетів у суспільстві;
- створення основ для глобального визнання кваліфікацій.

3. Інтернаціоналізація розглядається як один з основних чинників зміни сучасної вищої освіти, закладів вищої освіти, інститутів і спільнот, а також викладачів і дослідників. Оскільки виробництво, поширення й застосування нового знання відбувається завдяки викладачам і дослідникам, логічно припустити, що інтернаціоналізація впливає на їхню роботу. Ефективність політики інтернаціоналізації залежить від фінансування та способу реалізації. Отже, національна політика може бути реалізована в найрізноманітніші способи — наприклад, через залучення багатьох акторів або лише декількох. Способи реалізації політики інтернаціоналізації можуть мати великий вплив на ефективність освітньої діяльності в університетах. Інтернаціоналізація вищої освіти — явище, яке найбільш безпосередньо впливає на заклади вищої освіти. Із цієї причини національна політика щодо інтернаціоналізації має ґрунтуватися на розумінні інституційних реалій. Національна політика, яка не враховує інституційні пріоритети, та, навпаки, представляє основні проблеми для досягнення успішних результатів. Вплив політики інтернаціоналізації на рівні країни буде максимізовано, коли існуватиме

синергія між національним та інституційним виміром. Це нелегке завдання, воно вимагає широкого усвідомлення політики на місці та діалогу на національному та інституційному рівнях.

4. Запропоновано розширити формулу фінансування міжнародної діяльності університетів цільовими показниками інтернаціоналізації вищої освіти, розробленими науковцями Інституту вищої освіти НАПН України (наукові публікації НПП (ом) із зарубіжними співавторами, які опубліковані у вітчизняних наукових виданнях; наукові публікації НПП (ом), які опубліковані в зарубіжних наукових виданнях; міжнародна мобільність НПП (ом); міжнародна мобільність здобувачів вищої освіти; обсяг коштів (включно з вартістю обладнання), що надходять ЗВО за міжнародними проектами; частка НПП-іноземців; іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти з країн — членів Організації економічного співробітництва та розвитку; іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти; ОП зі спільними або подвійними дипломами; ОП, що викладаються англійською мовою).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин : ПП Лисенко. 2019. 408 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Debych_M_2-12-2019_monogr_disert.pdf.

Іноземні студенти в Україні. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>.

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Авт.: О. Воробйова, М. Дебич, В. Луговий, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України, 2020. 220 с. С. 102. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

Національний освітній глосарій: вища освіта. 2-ге вид., перероб. і допов. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова; за ред. В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2014. 100 с. С. 42.

Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. URL: https://npu.edu.ua/images/file/Viddil_licen/2016/post_266.pdf.

Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.

Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності: Постанова КМУ від 24.12.2019 № 1146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF#Text>.

Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 рік. С. 42. URL: <https://naga.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

Україна опустилася на 85-те місце в щорічному рейтингу конкурентоспроможності WEF. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/617843.html>.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM (2013) 499, final. 15 p. URL: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-499-EN-F1-1.Pdf>.

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (2016/C 202/01). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2016:202:FULL&from=EN#d1e4373-47-1>.

Dictionaries Online, s. v. «policy». URL: <http://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/american-english/policy>.

Dictionary entry overview: What does educational activity mean? URL: https://www.audioenglish.org/dictionary/educational_activity.htm.

Education at a Glance 2020: OECD Indicators. *OECD Publishing*. Paris. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/69096873-en.pdf?expires=1600952469&id=id&accname=guest&checksum=32A0F513CC23F573FE50EE85B24E1459>.

European Universities' Initiative. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area/european-universities-initiative_en.

Global Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education. URL: <https://en.unesco.org/themes/higher-education/recognition-qualifications/global-convention>.

Helms R. M., Laura E. Rumbley L. E., Brajkovic L., Mihut G. Internationalizing Higher Education Worldwide: National Policies and Programs. URL: https://www.researchgate.net/publication/313428029_Internationalizing_Higher_Education_Worldwide_National_Policies_and_Programs.

Ilieva J., Peak M. The shape of global higher education: national policies framework for international engagement. Emerging themes.s2 P. 3. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/f310_tne_international_higher_education_report_final_v2_web.pdf.

Ilieva J., Killingley P., Tsiligiris V., Peak M. The shape of global higher education: international mobility of students, research and education provision. Volume 2. URL: <https://www.researchgate.net/publication/318420499>.

International Standard Classification of Education ISCED 2011. *UNESCO Institute for Statistics*. Canada. 88 p. P. 7. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>.

Internationalisation: Shaping Strategies in the National Context. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264046535-13-en.pdf?expires=1625573387&id=id&accname=guest&checksum=2553352FD1354EC45828E9DD57F3137B>.

Magna Charta Universitatum 2020. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu-2020>.

Merriam-Webster, s. v. «policy». — URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/policy>.

Oxford English Dictionary, s. v. «policy». URL: http://www.oxforddictionaries.com/us/definition/american_english/policy.

Rome Ministerial Communiqué. 19 November 2020. URL: <https://erasmusplus.org.ua/novyiny/3131-bologna-conference-in-rome-19-nov-2020.html>.

The Free Dictionary by Farlex educational activity. URL: <https://www.thefreedictionary.com/educational+activity>.

Transforming our World: The 2030 Agenda Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.

УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ НА ОСНОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Оксана ВОРОБІЙОВА,

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
ORCID iD 0000-0002-7064-4341

АНОТАЦІЯ

У роботі проаналізовано й узагальнено теоретичні підходи до розуміння суті поняття «освітня послуга», що дозволило трактувати це поняття як певний вид діяльності, направлений на створення освітнього продукту, що є товаром і має подвійну природу. Визначено, що особливостями функціонування освітніх послуг є відносна тривалість виконання; участь отримувача послуги у створенні освітньої послуги; відтермінування результативності надання послуг; одночасні процеси щодо надання та споживання освітньої послуги; неможливість накопичення.

Доведено, що ефективність освітньої управлінської діяльності — це комплексний показник, який визначає використання ресурсних можливостей щодо досягнення певної мети, а зазначені поняття є взаємодоповнювальними та взаємопов'язаними, такий підхід із точки зору економічної науки інтегрується з усіма функціями управління. Обґрунтовано, що використання стандартів у сфері вищої освіти покращує якість наданих послуг, підвищує конкурентоздатність закладу вищої освіти, а у глобальній перспективі стимулюватиме розвиток інноваційного суспільства.

Ключові слова:

освітні послуги, особливості освітніх послуг, освітні послуги у вищій освіті, ефективність освітніх послуг, ефективність управлінської діяльності, показники ефективності управлінської діяльності, стандартизація у вищій освіті, вища освіта.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ НА ОСНОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасному світі зростає значення освіти загалом та вищої освіти як чинника формування нової якості суспільства зокрема. Роль вищої освіти в розвитку країни постійно зростає разом зі зростанням впливу людського капіталу на національну економіку, особливо в умовах глобалізації. Про необхідність посилення дослідницької уваги до питання забезпечення ефективності освітньої діяльності університетів свідчить звіт Світового банку щодо результатів огляду сектора освіти в Україні «Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency» (2019) ¹. У розділі «Посилення спроможності внутрішнього управління закладів вищої освіти» зазначено, що «ЗВО стикаються з проблемами в управлінні у зв'язку з наданою їм автономією відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.). Багато ЗВО показало обмежений потенціал для прийняття демократичних і стратегічних рішень».

Формування Європейського простору вищої освіти потребує також єдиних стандартів забезпечення якості освіти, запровадження систем управління якістю. Підтвердження цьому було озвучено під час зустрічі європейських міністрів освіти в місті Льовен/Лувен-ла-Ньов на конференції «Болонський процес 2020 — Простір європейської вищої освіти в новому десятиріччі» (The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009), де було визначено основні пріоритети Європейського простору вищої освіти до 2020 року. Однією з основних тез є те, що «...транснаціональна освіта повинна регулюватися Європейськими стандартами та керівними принципами забезпечення якості, які застосовуються в Європейському просторі вищої освіти, та відповідати Рекомендаціям ЮНЕСКО/ОЕСР щодо забезпечення якості транскордонної вищої освіти» ².

¹ Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. (4). URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>. P. 15.

² The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЩОДО УПРАВЛІНСЬКОГО ВИМІРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ НА ОСНОВІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних наукових дослідженнях немає єдиного підходу щодо змісту поняття освітніх послуг³. Але існує плеяда науковців, які розглядають освітні послуги як товар. В. Огаренко констатує, що «освітня послуга — це особливий інтелектуальний товар, який надається стороною, що організує і здійснює процес навчання, та отримується іншою стороною, яка може бути одночасно і учнем, і контролером якості послуги, і платником за неї — процес навчання»⁴. Цей підхід підтримує А. Антохов та стверджує, що освітня послуга — «певний вид товару, особлива споживча вартість процесу праці, діяльність для задоволення потреб учасників освітнього процесу»⁵, та К. Євменькова, яка визначає освітню послугу як «специфічний товар у вигляді сукупності навчальної та наукової інформації, що передається студенту у вигляді системи знань та практичних вмінь і навичок, за умови успішного засвоєння якої студент отримує відповідну кваліфікацію»⁶.

Іншу точку зору має С. Ніколаєнко та стверджує, що «освітня послуга» — це «не матеріальні, а соціальні блага, система знань, інформації, умінь і практичних навичок, задоволення... різноманітних освітніх потреб і реалізації особистих здібностей їхнього споживача»⁷. І. Каленюк розглядає це як «результат здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно-управлінської) діяльності працівниками сфери освіти для задоволення освітніх потреб окремих людей і всього суспільства»⁸. Як «організований процес навчання для одержання необхідних знань, навичок і вмінь» визначає освітню послугу В. Александров⁹. В. Марцин виділяє основні підходи до визначення освітніх послуг: «освітні послуги — це система знань, інформації, умінь і навичок, використовуваних із метою задоволення різноманітних потреб людини, суспільства і держави; освітніми послугами зветься комплекс таких послуг, які безпосередньо пов'язано з реалізацією головних цілей освіти, здійсненням її суспільної місії»¹⁰. Аналізуючи дослідження науковців, Л. Левченко виділяє три підходи: «з позиції окремої особистості: освітня послуга — це процес передачі споживачеві знань, умінь і навичок загальноосвітнього і професійного характеру, необхідних для задово-

³ Vorobyova O. Educational services: basic theoretical approaches. *Innovative solutions in modern science*. 2021. № 1 (45) P. 98–106.

⁴ Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Київ, 2005. 326 с.

⁵ Антохов А. Ринок освітніх послуг у світлі класичного та новітнього підходів до дослідження. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 251–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2009_1_33.

⁶ Євменькова К. Освітня послуга як економічна категорія. *Економіка і регіон*. 2009. № 3 (22). С. 172–175.

⁷ Ніколаєнко С. Рейтингові системи — складові національного моніторингу якості вищої освіти. *Вища школа*. 2007. № 4. С. 3–14.

⁸ Каленюк І. Економіка освіти. *Знання України*. 2003. С. 316.

⁹ Александров В. Освітня послуга. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 53–60.

¹⁰ Марцин В. Вища школа України на шляху трансформації у європейський освітній простір. *Вища школа*. 2007. № 27 (35) С. 12–24.

лення її особистих потреб у здобутті професії, саморозвитку й самоствердженні, здійснюваний у тісному контакті зі споживачем за встановленою формою та програмою; з позиції підприємства: освітня послуга — це процес професійної підготовки (підвищення кваліфікації, перепідготовка) кадрів, необхідної для забезпечення працездатності, підтримки конкурентоспроможності та розвитку в постійно мінливих ринкових умовах; з позиції держави: освітня послуга — це процес, що забезпечує розширене відтворення сукупного особистісного й інтелектуального потенціалу суспільства»¹¹.

Також потрібно зазначити підхід А. Роміна, який констатує, що «значна роль освітніх послуг знаходить теоретичне відображення в низці концепцій соціального й економічного розвитку, серед яких виділяються концепції постіндустріального суспільства, теорія людського капіталу тощо. Найбільш детально все більшу роль знань, інформації в суспільному розвитку розкрито в концепції інформаційного суспільства. У минулому земля, праця і капітал були ключовими факторами виробництва. Сьогодні в багатьох галузях економіки інформація стає головною складовою»¹². Поняття освітньої послуги Законом України «Про освіту» визначено як «комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання»¹³. Отже, можна зробити висновки, що освітня послуга — це певний вид діяльності, направлений на створення освітнього продукту, що є товаром та має подвійну природу.

Особливості освітніх послуг досліджує В. Огаренко та виділяє «високу ємність інтелекту (може бути опосередкована високим рівнем товарності освітньої послуги як економічної форми господарювання); відстрочення у виявленні результативності й залежність результатів від умов майбутньої роботи і життя випускника вищого навчального закладу; відносна тривалість виконання; необхідність подальшого супроводу й оновлення послуг; залежність послуги від місця її надання і місця проживання потенційних студентів; висока вартість; неможливість перепродажу тощо»¹⁴. Також В. Огаренко зазначає, що «якісна система надання освітніх послуг у державі є однією з передумов її сталого розвитку. Освіта, як справедливо визначено в законодавчих документах, це не тільки основа розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, але і запорука розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою та держави»¹⁵.

¹¹ Левченко Л. С. Маркетинг в освіті : навчально-методичний посібник / Л. С. Левченко. Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 86 с.

¹² Ромін А. В Державне регулювання системи надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України. *Теорія та практика державного управління*. № 2 (49) 2015. С. 172–177.

¹³ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

¹⁴ Огаренко В. М. Розвиток вищої школи в умовах змін ринкового середовища. *Актуальні проблеми державного управління*. 2004. №. 3 (19). С. 136–142.

¹⁵ Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Київ, 2005. 326 с.

периментальні розробки у сфері гуманітарних наук; багатогалузеві дослідження й розробки переважно у сфері суспільних і гуманітарних наук.

Узагальнюючи проаналізовані матеріали, можна зазначити, що структура освітньої послуги складається з таких **складових**:

- освітні послуги;
- система управління;
- інформаційні послуги;
- наукові дослідження;
- проєктні послуги;
- консультаційні послуги;
- організаційні послуги.

У процесі дослідження узагальнено теоретичні підходи до розуміння суті **поняття освітня послуга**, що дозволило трактувати це поняття як певний вид діяльності, направлений на створення освітнього продукту, що є товаром та має подвійну природу. До особливостей функціонування освітніх послуг можна віднести відносну тривалість виконання; участь отримувача послуги у створенні освітньої послуги; відтермінування результативності надання послуг; одночасні процеси щодо надання та споживання освітньої послуги; неможливість накопичення.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Трансформації в сучасному глобалізованому суспільстві актуалізують питання ефективності управлінської діяльності, адже це один із критичних факторів функціонування й розвитку в умовах глобальної економіки. Поняття **управління ефективністю** є комплексним поліаспектним показником, що охоплює певні показники діяльності, які стосуються результативності, рентабельності, ефективності тощо. Також потрібно зазначити, що в економічній та управлінських науках відсутній єдиний загальний підхід щодо визначення ефективності управлінської діяльності.

В економічному та управлінському науковому середовищі дослідники розрізняють поняття «ефективність управління» та «результативність управління». У міжнародному стандарті якості ISO 9000:2007, поняття **«ефективність»** (efficiency) визначено як «співвідношення між досягнутим результатом і витраченими ресурсами», поняття **«результативність»** (effectiveness) трактується як «ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів»²⁰. Підтримують такий підхід У. Кінг та Д. Кікланд, даючи визначення **ефективності** як «міра відповідності організації її цілям (effectiveness — результативність).

²⁰ ДСТУ ISO 9000:2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. Київ : Держспоживстандарт України, 2008. URL: https://dbn.at.ua/_id/11/1128_432_iso9000-1-.pdf.

Але ефективністю така міра буде лише у випадку, якщо під цілями організаційної діяльності розуміти досягнення результату за найбільш корисного використання ресурсів (efficiency — ефективність)»²¹.

Потрібно зазначити, що існує багато підходів до визначення ефективності управлінської діяльності. Пилипенко С. М. пропонує такі: «...визначення і формулювання мети проведення оцінювання ефективності діяльності підприємств. На цьому етапі приділяється увага визначенню ситуативних факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, що впливають на рівень ефективності діяльності підприємства, на основі застосування методів аналізу, синтезу, індукції та дедукції, порівнянь, широкого обговорення проблеми, створення умов для творчості. По-друге, формування такої системи критеріїв та показників ефективності діяльності підприємства, яка повинна всебічно характеризувати господарську діяльність та враховувати всю сукупність факторів підвищення ефективності та сприяти об'єктивній її оцінці. По-третє, збір і обробка інформації для діагностики та аналізу ефективності діяльності при застосуванні економіко-математичних методів, таких як: коефіцієнтний метод, методи порівняння з нормативами та порівняння за певними критеріями, метод групування на основі достовірної, оптимальної, якісно повноцінної, науково обґрунтованої, систематизованої та своєчасної інформації. По-четверте, аналіз структури та динаміки системи показників оцінки ефективності господарської діяльності на основі системного і порівняльного аналізу, методів групування, вертикального та горизонтального аналізу. По-п'яте, оцінювання таксонометричних показників як за складовими ефективності, так і її інтегральна оцінка, при цьому застосовуються системний і порівняльний аналіз, метод таксономії, збалансована система показників, групування, інтегральний метод, критерії мінімакс, метод грошової доданої вартості, грошового потоку віддачі на інвестований капітал. По-шосте, багатофакторний кореляційно-регресійний аналіз ефективності господарської діяльності з використанням економіко-математичних методів моделювання, інтегральних методів, факторного аналізу. По-сьоме, оцінка отриманих результатів та пошук засобів подальшого підвищення економічної ефективності господарювання за допомогою методів моделювання, методу ковзких середніх, екстраполяції, методу декомпозиції динамічного ряду»²².

Такий підхід підтримує Яременко О. Ф. та пропонує використовувати взаємодію **факторів** у визначенні ефективності управлінської діяльності, а саме: «за критерієм фінансової привабливості (фінансова оцінка); за критерієм економічної привабливості (економічна ефективність)», адже за допомогою цих показників «...обґрунтовується ліквідність (платоспроможність) управлінського проєктного рішення в ході його реалізації та вплив на кінцеві результати функціонування організації з позицій фінансової стійкості. ...увага акцентується на потенційній

²¹ Кинг У., Кикланд Д. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / пер. с англ.; под ред. Г. Б. Кочеткова. Москва : Прогресс, 1982. 397 с.

²² Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>.

спроможності проєктного заходу зберегти купівельну (споживчу) цінність вкладених коштів та забезпечити достатній темп їх приросту»²³.

Також Пилипенко С. М. стверджує, що «повноцінно проаналізувати та оцінити ефективність діяльності підприємства можливо на основі системи показників та критеріїв. Така система повинна надавати всебічну оцінку використання ресурсів на основі комплексу загальноекономічних показників, сприяти визначенню резервів підвищення ефективності та стимулювати використання цих резервів, забезпечувати потрібною інформацією всі зацікавлені сторони»²⁴.

Щоб оцінити ефективність управлінської праці Г. В. Осовська пропонує «використовувати різні способи: за показниками підприємства, організації і за функціонуванням праці управлінського персоналу, обсягом переданої інформації; за якістю і швидкістю прийнятих рішень; за виконанням функцій управлінських ланок»²⁵. Науковець акцентує увагу на тому, що «поняття «економічна ефективність управлінської праці» є більш вузьким поняттям, тому що являє собою тільки економію живої й уречевленої праці, яка одержується в сфері управління матеріальним виробництвом за рахунок оптимізації і раціоналізації управлінської діяльності»²⁶.

Визначати та **оцінювати ефективність управлінської діяльності** О. І. Гуторов та О. О. Гуторова пропонують, використовуючи «результати керованих об'єктів і процесів. І все ж установлення ефективності власне управління можливе, але за допомогою іншого використання вихідної логічної формули. ... способи управління, що дозволяють досягти заданого фіксованого результату за найменших витрат на управління відповідають вищому рівню ефективності, а досягнення максимального результату в умовах обмеження витрат на управління свідчить про найвищий показник ефективності управління»²⁷. Також дослідники роблять висновок про те, що «ефективність управління необхідно розглядати як економічне поняття, що, ґрунтуючись на способах управління, дозволяє досягти заданого фіксованого результату за найменших витрат на управління. Ефективність управління, як економічна категорія, віддзеркалює ступінь кінцевої економічної ефективності використання ресурсів та успішності менеджменту»²⁸.

Поняття **результативність управління** О. І. Гуторов та О. О. Гуторова розглядають як «цільова спрямованість на створення потрібних, корисних речей, здатних задовольняти певні потреби, забезпечувати досягнення кінцевих результатів, адекватних поставленим цілям управління. У подібному трактуванні поняття

²³ Яременко О. Ф. Методи прийняття управлінських рішень. URL: <https://msn.khnu.km.ua/mod/page/view.php?id=111401&lang=es>.

²⁴ Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>.

²⁵ Осовська Г. В. Основи менеджменту : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Кондор, 2003. 556 с.

²⁶ Там само.

²⁷ О. І. Гуторов та О. О. Гуторова. Теоретико-методологічні основи оцінки ефективності управління. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 5. С. 38–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2013_5_8.

²⁸ Там само, С. 38–47.

«результативність управління» характеризується результатом, ефектом, що досягається суб'єктом управління завдяки його впливу на об'єкт управління»²⁹.

Певна «характеристика міри (ступеня) досягнення поставлених управлінських завдань, яка визначається як відношення фактичного і запланованого значення індикатора»³⁰ — так пропонує розглядати поняття результативність О. Булавинець. Як процес розглядає поняття управління ефективністю М. І. Насонов і стверджує, що це «вказує на якість управління, а «ефективність управління» та «результативність управління» — «як кінцевий продукт (результат) такого процесу, що вимірюється різними показниками. Тому представляється логічним, що такий взаємозв'язок обумовлює системність методичних підходів до оцінювання і самого процесу — управління ефективністю, і його результативних показників — ефективності й результативності управління»³¹. Також він зазначає, що «методика оцінювання управління ефективністю промислового підприємства передбачає комплексний системний підхід, що агрегує методичні підходи до оцінювання ефективності й результативності управління з використанням системи монетарних і немонетарних показників і має гнучкий і динамічний (змінний у часі й просторі) характер»³².

Узагальнюючи проаналізовані наукові підходи та враховуючи багатоаспектність понять «ефективність управління» та «результативність управління», можна зробити висновок, що зазначені поняття є взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними. Також варто зазначити, що такий підхід із точки зору економічної науки інтегрується з усіма функціями управління. Тому показник «ефективність освітньої управлінської діяльності» є комплексним і визначає використання ресурсних можливостей для досягнення певної мети.

З метою досягнення адекватного рівня універсалізації й стандартизації у світовій практиці застосовуються різноманітні класифікації, перевірені часом і прийняті за стандарт в освітній сфері. Згідно із Законом України «Про стандартизацію», «стандарт — нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері»³³. А поняття «стандартизація» трактується як «діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері»³⁴.

²⁹ О. І. Гуроров та О. О. Гуророва. Теоретико-методологічні основи оцінки ефективності управління. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2013. № 5. С. 38–47.

³⁰ Булавинець О. Теоретичні аспекти оцінювання ефективності управління позиченим капіталом підприємства. *Світ фінансів*. 4/2013. С. 159–166.

³¹ Насонов М. І. Методика оцінювання управління ефективністю підприємства: теоретичні аспекти. *Електронна економіка*. URL: https://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/206.pdf.

³² Там само.

³³ Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1315-18>. (Дата звернення: 04.08.2021).

³⁴ Там само.

Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО) є частиною Міжнародної системи соціальних і економічних класифікацій ООН, які використовуються для збору й аналізу даних на міжнародному рівні. «Класифікація освітніх програм здійснюється відповідно до змісту, рівнів освіти та галузей освіти. Одиницями класифікації, відповідно, є освітні програми та освітні кваліфікації»³⁵. Основою МСКО є три базові складові — узгоджені на міжнародному рівні поняття та визначення; системи класифікацій; класифікація освітніх програм і кваліфікацій. Отже, МСКО є рамковим документом, що сприяє створенню уніфікованого підходу до збору, обробки та аналізу статистичних даних для галузі освіти й надає можливість порівнювати відповідні національні показники. Також для порівняння професійних кваліфікацій і компетентностей у Європейському просторі вищої освіти розроблено Європейські рамки кваліфікацій, які діють на загальноєвропейському та національному рівнях. Вони включають у себе Національні рамки кваліфікацій, що містять освітні кваліфікації в національній системі освіти; Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Європейську рамку кваліфікацій для навчання впродовж життя. Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (The Framework of Qualifications for the European Higher Education Area, QF-EHEA) є базисом для формування компетентнісного підходу до здобуття кваліфікацій вищої освіти і була офіційно затверджена на Бергенській конференції 2005 р. Зазначений документ визначає загальні параметри, в межах яких кожна країна має розробити власну національну рамку кваліфікацій для програм вищої освіти. Як наслідок виникає необхідність розроблення власного національного рамкового документа, який би чітко визначав кваліфікації та компетентності на кожному з освітніх рівнів, можливість їх зіставлення й однозначного трактування в межах єдиного Європейського простору вищої освіти одночасно із приєднанням України до Болонського процесу. Підтвердженням важливості запровадження НРК є науково обґрунтована позиція В. Лугового та Ж. Таланової про те, що «метою впровадження Національної рамки кваліфікацій є забезпечення якості, доступності, прозорості національних кваліфікацій, розширення взаємозв'язків і визнання кваліфікацій на національному та міжнародному рівнях»³⁶.

Формування Європейського простору вищої освіти потребує також єдиних стандартів забезпечення якості освіти, запровадження систем управління якістю. Однією з основних тез Комюніке конференції Європейських міністрів «Болонський процес 2020. Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі» є те, що «...транснаціональна освіта повинна регулюватися Європейськими стандартами й керівними принципами забезпечення якості, які застосовуються в Європейському просторі вищої освіти, та відповідати Рекомендаціям ЮНЕСКО/ОЕСР щодо забезпечення якості транскордонної вищої освіти»³⁷.

³⁵ ISCED 2011. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/default.aspx>.

³⁶ Луговий В., Таланова Ж. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація. *Професійно-технічна освіта*. 2010. № 1. С. 5–9.

³⁷ The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the new decade. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

Стандарти й рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area — ESG), розроблені Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (The European Association for Quality Assurance in Higher Education — ENQA), визначають як *«набір стандартів і рекомендацій для внутрішніх і зовнішніх систем забезпечення якості у вищій освіті»*. ESG включають у себе найбільш ефективний комплекс стандартів і дієвих рекомендацій щодо зовнішньої та внутрішньої моделей забезпечення якості. Основними цілями стандартизації повинні стати:

- спільні рамки щодо систем забезпечення якості для навчання й викладання на європейському, національному та інституційному рівнях;
- забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти;
- підтримка взаємної довіри шляхом сприяння визнанню та мобільності в межах національних кордонів і поза ними;
- надання інформації щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

До базових цілей ESG відносять:

- встановлення спільних рамок щодо систем забезпечення якості для навчання й викладання на європейському, національному та інституційному рівнях;
- забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти у Європейському просторі вищої освіти;
- підтримання взаємної довіри шляхом сприяння визнанню та мобільності в межах країни та за кордоном;
- надання інформації щодо забезпечення якості в ЕНЕА ³⁸.

Дотримання цих стандартів є однією з умов покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення їх конкурентоздатності, забезпечення реалізації міжнародних інтеграційних процесів гармонізації освітнього простору та соціально-економічного розвитку країни на ближню та віддалену перспективу.

Як зазначають В. І. Луговий та Ж. В. Таланова, *«у світовій практиці забезпечення і покращення якості вищої освіти здійснюється шляхом запровадження багатовимірного простору стандартизації вищої освіти. З-поміж вимірів цього простору доцільно насамперед виділити такі: поняттєво-термінологічний; інформаційно-компетентнісний; освітньої формалізації; рівнево-орієнтаційно-галузевої; інституційний; за способами надання освіти; за методами викладання і видами навчальної діяльності; кредитування; кодифікації; сертифікації; акредитації; ранжування, універсальної стандартизації (ISO серії 9000)»* ³⁹. Дотримання стандар-

³⁸ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

³⁹ Луговий В. І., Таланова Ж. В. Тенденції та особливості стандартизації вищої освіти як складової забезпечення якості вищої освіти в контексті європейської інтеграції та глобалізації. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Analitichni_Gumanizatsiya-VO-yak-zasib-yakosti_IVO-2017-111p_avtors-kolektiv.pdf. (Дата звернення 11.05.2021).

тизації є однією з умов покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення їхньої конкурентоздатності, сприяння міжнародним інтеграційним процесам гармонізації освітнього простору та соціально-економічному розвитку країни.

Місія Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) — сприяти розвитку стандартизації та суміжних видів діяльності у світі, щоб сприяти міжнародному обміну товарами й послугами та розвивати співробітництво у сфері інтелектуальної, наукової, технічної, економічної діяльності ⁴⁰.

В ISO 9001: 2000 визначено такі принципи управління якістю організації:

- орієнтація на споживача (customer focus);
- лідерство керівника (leadership);
- залучення працівників (involvement of people);
- процесний підхід (process approach);
- системний підхід до управління (system approach to management);
- постійне удосконалення (continual improvement);
- прийняття рішень на підставі фактів (factual approach to decision making);
- взаємовигідні відносини з постачальниками (mutually beneficial supplier relationships) ⁴¹.

Використання системи управління якістю ISO 9001:2015 є стратегічним рішенням для організації, що підвищить загальну ефективність та забезпечить базис для механізмів інновацій і розвитку ⁴². Перевагами ISO 9001:2015 є:

- здатність постійно постачати продукцію та послуги, які задовольняють вимоги замовників, а також застосовні законодавчі та регламентувальні вимоги;
- створення можливостей для підвищення задоволеності замовників;
- урахування ризиків і можливостей, пов'язаних із середовищем і цілями організації;
- здатність демонструвати відповідність установленим вимогам до системи управління якістю ⁴³.

Стандарт ISO 29990:2010 «Навчальні послуги для неформальної освіти та навчання» (Learning services for non-formal education and training — Basic requirements for service providers), що визначав основні вимоги до постачальників навчальних послуг у неформальній освіті та навчанні ⁴⁴, було вилучено та доопрацьовано через недосконалість певних процесів і механізму здійснення контролю.

⁴⁰ Воробійова О. Особливості використання систем управління якістю ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2019. Вип. 1. С. 200–204.

⁴¹ Системи управління якістю ISO 900. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnyayakistyuzaz-iso-9001.html.

⁴² Воробійова О. Особливості використання систем управління якістю ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2019. Вип. 1. С. 200–204.

⁴³ Системи управління якістю ISO 900. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnyayakistyuzaz-iso-9001.html.

⁴⁴ ISO 21001: 2018. Освітні організації. Системи управління освітніми організаціями. Вимоги з керівництвом щодо використання. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>.

Наразі запроваджено стандарт ISO 21001 «Освітні організації — Системи управління для освітніх організацій». Потрібно зазначити, що він спрямований на на-рощування ефективної взаємодії освітніх закладів і споживачів освітніх послуг. Цей стандарт визначає вимоги до системи управління освітніми організаціями, коли така організація *«повинна продемонструвати свою здатність підтримувати набуття та розвиток компетентності шляхом викладання, навчання або досліджень; має на меті підвищити задоволеність учнів, інших бенефіціарів та персоналу шляхом ефективного застосування його можливостей, включаючи процеси вдосконалення системи та забезпечення відповідності вимогам учнів та інших бенефіціарів»*⁴⁵.

Проаналізувавши цей стандарт, можна констатувати значне розширення критеріїв оцінювання та прогнозування ефективності систем управління освітніх закладів; перманентного контролю відповідності місії закладу та управлінських процесів; моніторингу задоволення потреб споживачів послуг; розширення можливостей відстежування значної кількості зацікавлених сторін; запровадження інноваційних підходів тощо. Стандарт ISO 21001 відповідає сучасним вимогам щодо створення й розвитку внутрішньої системи забезпечення якості в закладах вищої освіти. Зрештою, він може бути ефективно застосований будь-якою організацією, основною діяльністю якої є навчання (дослідження) та підвищення кваліфікації. Запровадження системи стандарту ISO 21001 «Освітні організації — Системи управління для освітніх організацій» відбувається виключно на платній основі. Це готовий адаптований процес з усіма методичними та методологічними складовими, що охоплює весь процес планування, проведення моніторингу якості та аналізу його результатів.

Цей стандарт містить чіткі вимоги щодо перманентного моніторингу та періодичного огляду всіх операційних процесів в організації, паралельно формулюючи конкретні вимоги щодо визначення невідповідності. Цей стандарт визначає процедури реєстрації та документування, шляхи усунення проблем і вдосконалення ситуації для кожного об'єкта на кожному етапі. Стандарт ISO 21001 містить детальні вимоги щодо оцінювання управління на кожному етапі діяльності, значно розширює можливості щодо оцінювання компетентності персоналу (професійність керівного складу, адміністративного персоналу та викладачів), у процес моніторингу включено людські ресурси, засоби навчання, оцінюється опосередкований вплив психосоціальних факторів середовища, здійснюється моніторинг та вимірювання якості, наявності та доступності загальних ресурсів (їдальня, спортивний майданчик та ін.), а також ресурсів для навчання (бібліотеки, лабораторії, обладнання та ін.). Окремо приділена увага використанню ІКТ, наявна програма моніторингу безпеки даних, їх обробки і зберігання. Також є чіткі вимоги щодо моніторингу та періодичного огляду всіх операційних процесів в організації, конкретні пропозиції з розробки навчальних програм, оцінки, присудження атестатів.

⁴⁵ ISO 21001: 2018. Освітні організації. Системи управління освітніми організаціями. Вимоги з керівництвом щодо використання.

Для оптимального використання фінансових і трудових ресурсів, а також налагодження ефективної внутрішньої системи забезпечення якості вирішального значення набуває запровадження міжнародного стандарту серії ISO 21001 «Освітні організації — Системи управління для освітніх організацій», що надає типовий галузевий шаблон від початку моніторингу до оприлюднення результатів, включаючи підготовчу роботу щодо планування оцінювання, розробку анкет, проведення опитування, обробку результатів, ідентифікацію проблем, пропозиції щодо визначення варіанту їх усунення, подальший моніторинг щодо ефективності вибору ⁴⁶.

.....
⁴⁶ Воробйова О. Особливості використання систем управління якістю ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2019. Вип. 1. С. 200–204.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

1. Узагальнено теоретичні підходи до розуміння суті поняття «освітня послуга», що дозволило трактувати це поняття як певний вид діяльності, направлений на створення освітнього продукту, що є товаром і має подвійну природу. До особливостей функціонування освітніх послуг віднесено такі:
  - відносна тривалість виконання;
  - участь отримувача послуги у створенні освітньої послуги;
  - відтермінування результативності надання послуг;
  - одночасні процеси щодо надання та споживання освітньої послуги;
  - неможливість накопичення.
2. Структура освітньої послуги включає освітні послуги; систему управління; інформаційні послуги; наукові дослідження; проєктні послуги; консультаційні та організаційні послуги.
3. Стандартизація в освіті є однією із сучасних тенденцій. Виявлено, що основними перевагами стандартів ISO 21001 «Освітні організації — Системи управління для освітніх організацій» є підвищення ефективності системи управління освітніх закладів; постійний контроль щодо відповідності місії закладу та управлінських процесів; задоволення потреб та очікувань споживачів послуг; застосування індивідуального підходу до навчання; розширення можливостей для участі зацікавлених сторін; стимулювання до впровадження інновацій. Можна зазначити, що основною метою стандартів ISO 21001 є створення ефективної взаємодії освітніх закладів зі споживачами послуг ⁴⁷.

⁴⁷ Воробйова О. Особливості використання систем управління якості ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2019. Вип. 1. С. 200–204.

Упровадження світових стандартів щодо функціонування сфери вищої освіти є одним з основних пріоритетів, адже багатоаспектний і системний процес впливу глобалізації на галузь вищої освіти спонукає до забезпечення відповідності рівня розвитку галузі вищої освіти світовим вимогам, підвищення результативності та якості навчання, підготовки конкурентоздатних спеціалістів із розвиненими навичками полікультурності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Александров В. Освітня послуга. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 53–60.

Антохов А. Ринок освітніх послуг у світлі класичного та новітнього підходів до дослідження. *Регіональна економіка*. 2009. № 1. С. 251–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2009_1_33.

Булавинець О. Теоретичні аспекти оцінювання ефективності управління позиченим капіталом підприємства. *Світ фінансів*. 2013. №4. С. 159–166.

Воробйова О. П. Взаємодія ISO та ESG у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2020. № 2. С. 98–102.

Воробйова О. Особливості використання систем управління якості ISO у галузі вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1. С. 200–204.

Воробйова О. П. Теоретичні основи побудови структури освітньої послуги. *Вісник Черкаського університету*. 2021. № 1. С. 25–31.

Гуторов О. І., Гуторова О. О. Теоретико-методологічні основи оцінки ефективності управління. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. № 5. С. 38–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhнау_ekon_2013_5_8.

ДСТУ ISO 9000:2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів СНОВНІ. Київ : Держспоживстандарт України, 2008. URL: https://dbn.at.ua/_ld/11/1128_432_iso9000-1-.pdf.

Євменькова К. Освітня послуга як економічна категорія. *Економіка і регіон*. 2009. № 3 (22). С. 172–175.

Каленюк І. Економіка освіти. *Знання України*. 2003. 316 с.

КВЕД — 2010. Група 85.4. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/85/KVED10_85_4.html.

Кинг У., Кикланд Д. Стратегическое планирование и хозяйственная политика. Москва, 1982. 397 с.

Козлов Д. Формування освітніх послуг в управлінні сучасним навчальним закладом на засадах маркетингу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 2 (66). С. 326–337.

Левченко Л. С. Маркетинг в освіті : навчально-методичний посібник / Л. С. Левченко. Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. 86 с.

Луговий В., Таланова Ж. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація. *Професійно-технічна освіта*. 2010. № 1. С. 5–9.

Луговий В. І., Таланова Ж. В. Тенденції та особливості стандартизації вищої освіти як складової забезпечення якості вищої освіти в контексті європейської інтеграції та глобалізації. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Analitichni_Gumanizatsiya-VO-yak-zasib-yakosti_IVO-2017-111p_avtors-kolektiv.pdf.

Марцин В. Вища школа України на шляху трансформації у європейський освітній простір. *Вища школа*. 2007. № 27 (35). С. 12–24.

Насонов М. І. Методика оцінювання управління ефективністю підприємства: теоретичні аспекти. *Електронна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/206.pdf.

Ніколаєнко С. Рейтингові системи — складові національного моніторингу якості вищої освіти. *Вища школа*. 2007. № 4. С. 3–14.

Огаренко В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Київ, 2005. 326 с.

Огаренко В. М. Розвиток вищої школи в умовах змін ринкового середовища. *Актуальні проблеми державного управління*. Одеса. 2004. № 3 (19). С. 136–142.

Осовська Г. В. Основи менеджменту: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2003. 556 с.

Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/94.pdf>.

Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/796-2010-%D0%BF>.

Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1315-18>.

Ромін А. В. Державне регулювання системи надання освітніх послуг вищими навчальними закладами України. *Теорія та практика державного управління*. № 2 (49) 2015. С. 172–177.

Системи управління якістю ISO 900. URL: www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakisty-za-iso-9001.html.

Яременко О. Ф. Методи прийняття управлінських рішень. URL: <https://msn.khnu.km.ua/mod/page/view.php?id=111401&lang=es>.

ISO 21001: 2018. Освітні організації. Системи управління освітніми організаціями. Вимоги з керівництвом щодо використання. URL: <https://www.iso.org/standard/66266.html>.

Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME3). Overview. World Bank Group. (4). URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>. P. 15.

SCED 201. URL: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/default.aspx>.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

The Bologna Process 2020 — The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Leuven_Louvain_la_Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

Vorobyova O. Educational services: basic theoretical approaches. *Innovative solutions in modern science*. 2021. № 1 (45) С. 98–106.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Олександр БАЗЕЛЮК,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти
Інститут вищої освіти НАПН України

АНОТАЦІЯ

Глобальні зміни, що були спричинені широким впливом цифрових технологій, значно прискорилися в період пандемії COVID-19. Цифровізація стає визначальним чинником для розвитку суспільства, зокрема вищої освіти. На основі аналізу міжнародних і вітчизняних джерел запропоновано авторське визначення поняття цифровізації як процесу трансформації технологічного, економічного та соціального середовищ за допомогою цифрових технологій. Цифровізація базується на еволюції технологій доступу до мережі, напівпровідникових технологій, програмного забезпечення та ефектів їх перехресного використання. Зроблено висновок, що основними структурними одиницями цифровізації є цифрові інфраструктури, а провідними способами контактування постають сервісні моделі взаємодії з користувачами. Основним викликом процесу цифровізації вищої освіти стає подолання «цифрового розриву».

Окреслено, що важливими трендами цифровізації вищої освіти є: становлення нових форм навчання (нові варіанти поєднання роботи, навчання та сім'ї); посилення конкуренції та вихід на глобальні освітні ринки; доступ до нових цільових груп; посилення міжнародної мобільності; зміна ролей учасників освітнього процесу; поява віртуальних локацій для навчання; значні структурні зміни системи управління закладами вищої освіти; нові форми освітньої колаборації та взаємодії; автоматизований збір і системний аналіз освітніх даних; короткостро-

кове фінансування, що не сприяє стратегічному впровадженню цифрових технологій; розвиток незалежних джерел фінансування та поява нових бізнес-моделей; оновлення законодавчої бази в частині захисту персональних даних і авторських прав.

Ключові слова:

вища освіта, цифровізація, цифрові інфраструктури, освітня діяльність, ефективність.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЯК УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Глобальні зміни, спричинені прискоренням темпів науково-технічного прогресу, зумовили появу нових соціально-економічних і технологічних умов. Основним рушієм цих процесів виступають глобальні цифрові інфраструктури, що здатні забезпечити автоматизацію процесів збору, прийому-передавання, зберігання, обробки та аналізу великих обсягів цифрових даних. Завдяки доступності, простоті використання, швидкості отримання результатів і прискоренню процесів прийняття рішень цифрові технології мають вирішальний вплив на всі аспекти людського життя, не є винятком і освіта. У проєкті Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки ¹ «цифровізація» визнана глобальним мегатрендом.

Використання цифрових технологій особливо актуалізувалося в період пандемії COVID-19, оскільки дозволило не лише не переривати освітній процес, а й мінімізували особисті контакти всіх його учасників, що виявилось дієвим засобом протидії росту кількості хворих. Водночас, карантинні заходи сприяли швидкому поширенню цифрових технологій на різних рівнях освіти, зокрема й вищої. Сьогодні можна стверджувати, що функціонування сучасного університету без використання цифрових технологій неможливе ². Цифрові інфраструктури, спеціалізовані бази даних і спеціалізоване програмне забезпечення включно з хмарними сервісами різного рівня увійшли до всіх процесів функціонування університетів — від управлінського до безпосередньо освітнього.

Водночас перманентне оновлення (а це одна з фундаментальних властивостей цифрових технологій) та прискорені темпи змін вимагають внесення корективів і до наукових підходів, що мають цифрові технології за предмет дослідження. Унаслідок цього з'являється потреба в постійному оновленні теоретичних і ме-

¹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

² Якість вищої освіти: теорія і практика : навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та ін.; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717657/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf.

тодологічних основ освітнього процесу (зокрема й на рівні університетів), у якому використовуються цифрові технології. У цьому контексті особливого значення набуває підвищення цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу на всіх освітніх рівнях для покращення якості викладання й навчання та надання їм властивостей демократизму, відкритості, персоналізації, творчості тощо³.

Поняття «цифровізація» складно чітко сформулювати з огляду на наявність багатьох споріднених термінів і збільшення кількості публікацій, присвячених цій проблемі. Часто споріднені поняття, як-от «інформатизація», «комп'ютеризація», використовують як синонім «цифровізації», оскільки саме явище виходить за межі лише технологічної сфери. У міжнародних і вітчизняних документах цифрові технології синонімізують із інформаційно-комунікаційними (як інваріант — інформаційно-телекомунікаційними), комп'ютерними, електронними та мережевими (які трактують у діапазоні від інтернету до мережових закладів) технологіями. Відповідно, в освітніх дослідженнях зустрічаються як синоніми: «інформаційна компетентність», «інформаційно-комунікаційна компетентність», «інформаційно-цифрова компетентність», «цифрова компетентність» тощо. Наприклад, в Україні досі є чинним Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» 1998-го року⁴.

Брак чіткого формулювання явища, частота згадування якого, за даними сервісу Google Books Ngram Viewer⁵, з 2012 р. збільшилася майже в 6 разів (див. рис. 1), вказує не лише на брак спільного розуміння, але передусім на те, що швидкість технологічних змін не дає змоги створити стале визначення.

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ІЗ ПРОБЛЕМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ

У дослідженні виходитимемо з визначення терміну «оцифрування» як процесу перетворення (конвертації, переводу) аналогової інформації в цифровий формат. Поняття «цифровізація» розглядатимемо як процес трансформації технологічного, економічного та соціального середовищ за допомогою цифрових технологій. На відміну від інших технологічних новацій (комп'ютеризації, інформатизації тощо) цифровізація базується на еволюції технологій доступу до мережі (мобільні або стаціонарні широкопasmові мережі), напівпровідникових технологій (комп'ютери/ноутбуки, бездротові пристрої/планшети), програмного забезпечення

³ Bykov V. Y., Leshchenko M. P. Digital humanistic pedagogy: relevant problems of scientific research in the field of using ict in education. *Information Technologies and Learning Tools*. 2016. № 53(3), P 1–17. DOI: <https://doi.org/10.333407/itlt.v53i3.1417>.

⁴ Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁵ Сербік Google Books Ngram Viewer. URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=digitalization&year_start=1900&year_end=2019&corpus=26&smoothing=3#.

Рис. 5.1. Графік частотності мовної одиниці «digitalization» серед друкованих джерел, зібраних у Google Books ⁶.

⁶ Там само.

(збільшення функціональних можливостей операційних систем і програмних додатків) та ефектів перехресного їх використання (загальні платформи для розробки додатків, електронного надання державних послуг, електронної комерції, соціальних мереж і наявність онлайн інформації у форумах, блогах і порталах). Основними одиницями цифровізації стають цифрові інфраструктури, що використовують сервісні моделі взаємодії з користувачами.

Економічний вплив цифровізації ⁷ до цього часу перевірявся на рівні широко-смужової мережі фіксованого та мобільного зв'язку, однак унаслідок стрімкого розвитку та переходу від інформатизації до цифровізації стає необхідним вимірювати вплив єдиної комунікаційної технології, тобто перевіряти економічний вплив усієї цифрової екосистеми. Для того щоб виміряти економічний вплив цифровізації, було запропоновано шість блоків (pillars) **показників**, які дають змогу визначити рівень розвитку цифрової екосистеми країни:

- оцифрування домогосподарств (household digitization);
- інституційні та нормативні (institutional and regulatory);
- зв'язності (connectivity);
- інфраструктури (infrastructure);
- цифрові фактори та виробництво (digital factors and production);
- змагання (competition);
- оцифрування та виробництво (digitization and production);
- цифрові індустрії (digital industries).

Загальна кількість показників складає 64 й охоплює всі аспекти цифровізації. Важливо, що було наголошено на тому, що цифровізація — це не набір технологій, а взаємопов'язані інфраструктури (екосистеми).

11 червня 2020 р. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш представив міжнародній спільноті Дорожню карту з цифровізації, яка стала результатом багаторічних глобальних зусиль у сфері інтернет-технологій, штучного інтелекту та інших цифрових технологій ⁸.

Ґрунтуючись на рекомендаціях, було передбачено такий комплекс дій ⁹:

1. До 2030 року кожна людина повинна мати безпечний і недорогий доступ до інтернету, включаючи осмислене використання послуг із цифровими технологіями відповідно до Цілей сталого розвитку.
2. Просування цифрових суспільних благ, щоб досягти більш справедливого світу (програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом, відкриті дані, відкриті моделі штучного інтелекту, відкриті стандарти і відкритий контент).
3. Забезпечення загального охоплення цифровими технологіями.

⁷ Katz R., Callorda F. The economic contribution of broadband, digitization and ICT regulation. ITU Publications, 2018. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18-00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf.

⁸ The UN Secretary-General's Roadmap on Digital Cooperation. URL: <https://www.un.org/ru/sg-digital-cooperation-panel>.

⁹ The age of digital interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation. URL: <https://www.un.org/en/pdfs/DigitalCooperation-report-for%20web.pdf>.

4. Нарощування потенціалу у сфері цифрових технологій.
5. Забезпечення захисту прав людини в цифрову епоху.
6. Забезпечення глобального управління штучним інтелектом.
7. Забезпечення довіри й безпеки в цифровому середовищі.
8. Побудова ефективнішої архітектури цифрової взаємодії.

У Звіті ООН, присвяченому цифровій кооперації, головним завданням управління цифровими новаціями визнано отримання максимальної користі для суспільства та мінімізацію шкоди, що вимагає далекоглядного та широкого уявлення про складні способи їх взаємодії із суспільною, екологічною, етичною, правовою та економічною системами ¹⁰. Автори виділяють дев'ять **цінностей**, які, на їхню думку, мають формувати розвиток цифрового співробітництва:

- інклюзивність — не залишати нікого позаду, щоб ми могли максимально збільшити рівність можливостей, доступу та результатів для досягнення Цілей сталого розвитку;
- повага — втілення поваги до прав людини та людської гідності, різноманітності, безпеки та безпеки персональних даних і пристроїв та національного й міжнародного права;
- орієнтація на людину — максимізація користі для людей і забезпечення того, щоб люди залишалися відповідальними за прийняття рішень;
- процвітання людини — сприяння сталому економічному зростанню, суспільному благу та можливостям для самореалізації;
- прозорість — сприяння відкритому доступу до інформації та операцій;
- співпраця — підтримка відкритих стандартів і сумісності для полегшення співпраці;
- доступність — розроблення доступних, простих і надійних пристроїв і послуг для якомога різноманітнішого кола користувачів;
- сталий розвиток — створення економіки з нульовим рівнем викидів вуглецю, без відходів, яка не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби;
- гармонія — використання урядами та бізнесом цифрових технологій таким чином, щоб заслужити довіру партнерів і народу, а також для уникнення конфліктів.

Дорожня карта сталого розвитку 2030 (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development) ¹¹ представляє спільне прагнення досягнення амбітних глобальних здобутків до 2030 року. 17 Цілей сталого розвитку і 169 завдань нерозривно пов'язані з наслідками і потенціалом цифрових технологій. Прогрес пов'язується насамперед із використанням цифрових технологій і нових форм цифрового співробітництва.

¹⁰ The age of digital interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation.

¹¹ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2020). URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

Одним із важливих напрямів розвитку освіти визначено міждисциплінарність, яка повинна базуватися на міцних фундаментальних знаннях із природознавства та математики. Міждисциплінарність у цифровому середовищі заохотить здобувачів освіти за STEM-напрямами (наукові, технологічні, інженерно-математичні) звертати увагу на етичні та соціальні аспекти цих сфер, а за програмами з гуманітарних і суспільних наук — посилити підготовку інформацією про цифрові дані тощо. Це спонукає до активізації неформальних підходів до навчання. Особливо з огляду на те, що кордони між «роботою» та «навчанням» усе більше стираються, що забезпечує та стимулює навчання впродовж життя.

Автори документа пропонують низку висновків і маркерів, найбільш показовими є такі:

1. Незважаючи на зростаючий вплив на суспільство, питання цифрових технологій і цифрової співпраці залишаються недостатньо представленими в багатьох національних, регіональних і глобальних політичних програмах. Лише нещодавно такі форуми, як G20, почали регулярно працювати над вирішенням питань цифрової економіки 12·13. У 2018 р. Генеральний секретар ООН уперше особисто виступив із цих питань на IGF у Парижі ¹⁴.
2. Існує значне дублювання серед великої кількості механізмів, що охоплюють питання цифрової політики. У результаті архітектура цифрового співробітництва стала дуже складною, але не обов'язково ефективною. Немає простої точки входу. Це особливо ускладнює діяльність малим підприємствам, маргіналізованим групам, країнам, що розвиваються, та іншим зацікавленим сторонам, бюджети й досвід яких надто обмежені, щоб їх голос почули.
3. Цифрові технології все більше поширюються на сфери, де політику формують окремі інституції. Наприклад, один орган може розглядати питання даних з точки зору стандартизації, інший розглядає питання торгівлі, а третій регулює питання захисту прав людини. Багато міжнародних організацій намагаються скоригувати свою традиційну політичну роботу з урахуванням реалій цифрової трансформації, але ще не мають достатнього досвіду, щоб мати чітко визначені ролі у вирішенні нових цифрових проблем. Наприклад, запровадження General Data Protection Regulation (GDPR) ¹⁵ до політики Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) ¹⁶ щодо збору та публікації даних про реєстрацію доменних імен.

У доповіді ЮНЕСКО «Мислити вище і далі: перспективи майбутнього вищої освіти до 2050 року» (Thinking Higher and Beyond: Perspectives on the Futures of

¹² G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative (2015). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000185874.pdf>.

¹³ Declaration of G20 digital ministers (2021). URL: https://www.g20.org/wp-content/uploads/2021/08/DECLARATION-OF-G20-DIGITAL-MINISTERS-2021_FINAL.pdf.

¹⁴ IGF 2018 (2018). URL: <https://www.intgovforum.org/multilingual/content/igf-2018-0>.

¹⁵ General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr-info.eu>.

¹⁶ ICANN. URL: <https://www.icann.org/en>.

Higher Education to 2050)¹⁷, у розділі пропозицій, у частині 2b «Сприяння соціальному та економічному розвитку», автори наголошують на тому, що політичні програми у сфері вищої освіти потребуватимуть у майбутньому кращого врахування нелінійних освітніх траєкторій і могли б зосередитися на сприянні відкритості, розширенню вищої освіти за межі нинішнього масиву кваліфікацій, підтримці цифровізації та реформуванні освіти вчителів. Водночас наголошується на тому, що непослідовність, корупція, недофінансування, неефективність та надмірний контроль із боку політиків можуть серйозно обмежити майбутнє вищої освіти.

У частині 3a «Реалізація права на вищу освіту» серед іншого вказується, що пандемія Covid-19 додала виключені в цифровому вигляді категорії вразливих груп населення. Однак, також завдяки цифровим технологіям доступ до вищої освіти збільшився і продовжує розширюватися, але це зростання має йти паралельно з увагою до забезпечення її якості.

Міждисциплінарна інтеграція (3b). Вища освіта у 2050 р. може бути більш адаптованою до студентів, що значно відрізнятиметься від нинішньої організації, згідно з якою студенти мають адаптуватися до структур вищої освіти. Новими фокусами навчання будуть «навчання трансформуватися і навчання ставати». На підтримку цього мультидисциплінарність може замінити сучасні дисциплінарні системи (silos). Це могло б дозволити не лише студентам, а й викладачам і дослідникам скористатися перевагами, які дає вивчення різних дисциплін, адже «нові знання можуть виникнути з гібридності». Щоб сформувати компетентних людей, здатних діяти етично та бути відданими суспільству й загальному благу, гуманітарні науки, мистецтво та природничі науки потрібно пов'язати з різними сферами техніки, технологій та інновацій для створення «цілісної освіти».

У розділі 3d «Створення гнучких та інклюзивних програм і траєкторій» наголошується на тому, що на інституційному рівні заклади вищої освіти повинні визнавати, створювати та застосовувати різноманітні форми здобуття знань, щоб студенти стали свідомими громадянами з відповідними обов'язками, які підготовлені та мотивовані навчатися впродовж життя. Гнучкість освітнього процесу може бути досягнута шляхом ефективного використання цифрових освітніх технологій. Інтернет- і змішане навчання надає низку переваг: розширений доступ до освітнього контенту, самостійне навчання, швидке підвищення кваліфікації для освіти дорослих, а також більша різноманітність та адаптивність сертифікації за допомогою цифрових облікових записів або цифрових портфоліо.

Велику увагу зосереджено на проблемі подолання так званого «цифрового розриву» (digital divide) у розділі 4c. Автори роблять прогноз, що до 2050 р. вища освіта перейде до постцифрової ери, у якій заклади вищої освіти співіснують з іншими джерелами здобуття знань, такими як соціальні інтернет-платформи, інтерактивні спільноти, потокові курси та курси на запит, що їх пропо-

¹⁷ Thinking Higher and Beyond. Perspectives on the Futures of Higher Education to 2050 (2021). URL: http://www.guninetwork.org/files/thinking-higher-and-beyond_en-format_final.pdf.

нують самостійно викладачі, практики та ін. Наголошується, що попри високі темпи інновацій, які продовжать зростати, важливо зберегти гуманність і спрямованість на загальне благо в основі застосування технологій в освіті.

Разом із тим перехід до онлайн викладання та навчання, продиктований пандемією, продемонстрував революційний вплив цифрових технологій на вищу освіту, наслідки якого залишатимуться важливими в майбутньому. Однак технологічні перспективи не безмежні. Швидке розповсюдження цифрових технологій під час Covid-19 вимагало від закладів вищої освіти значних зусиль, які поклали початок подальшим радикальним змінам. Пандемія підкреслила важливість подолання цифрового розриву, оскільки він створює цілу низку економічних і соціальних загроз.

Це спонукає заклади вищої освіти відповідальніше ставитися до власної соціальної функції та активно підтримувати право особистості на використання зв'язку, пристроїв і мережи для отримання демократичного цифрового доступу до ресурсів задля кращих результатів вищої освіти. Одним із прикладів є створення нових моделей взаємодії, таких як «мережевий навчальний хаб» (networked learning hub), що може зменшити нерівність у доступі до інтернету, одночасно забезпечуючи доступ до знань.

Важливими є позиції, висловлені в рамках експертного форуму з цифровізації Hochschulforum Digitalisierung. Цей експертний форум започатковано з метою вивчення та обговорення широкого діапазону аспектів цифровізації в контексті закладів вищої освіти — інтернаціоналізації, організаційних змін, трансформації викладання та навчання¹⁸.

Автори підсумкового документу форуму навели опис 20-ти дискусійних питань щодо **цифровізації вищої освіти**¹⁹.

- 1. Цифрового університету не існує.** Технологічні зміни запускають новий всебічний процес диференціації в системі вищої освіти. Важливою характеристикою закладів вищої освіти є їхня велика різноманітність і неоднорідність. Такий стан речей викликає в авторів сумнів щодо того, що звичний (стандартний) метод цифровізації вищої освіти можливий за такого різноманіття. Окрім того, цифрова освіта вимагає, щоб університети наразі здійснювали чіткішу профілізацію, ніж будь-коли раніше. Цифрові ресурси для викладання та навчання, структури освітніх програм, навчальних планів і курсів мають бути точно адаптовані до потреб відповідних університетів, цільових груп і партнерів по співпраці. Одним із прикладів є взаємодія цифрових навчальних ресурсів із викладанням в аудиторії, що може відрізнитися для кожної групи студентів. Якщо в межах традиційного навчан-

¹⁸ Bond M., Marín V. I., Dolch C. et al. Digital transformation in German higher education: student and teacher perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2018. № 15, 48. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-018-0130-1>.

¹⁹ Hochschulforum Digitalisierung (2016): Discussion Paper. 20 Theses on Digital Teaching and Learning in Higher Education. Working Paper No. 18. URL: https://hochschulforumdigitalisierung.de/sites/default/files/dateien/HFD_AP_Nr%2018_Discussion_Paper.pdf.

ня освітній процес може поєднувати цифрові освітні ресурси та навчання в аудиторії, то, цифрова освіта переважно пропонує «нетрадиційним» студентам нові варіанти поєднання роботи, навчання та сім'ї. Процес цифрової трансформації може сильно відрізнятись від університету до університету. Однак посилена диференціація за допомогою цифрової освіти також може відкрити нові можливості для позиціонування університетів, особливо в міжнародному просторі вищої освіти.

- 2. Сильна конкуренція на світовому ринку вищої освіти вимагає від університетів прийняти цілісну стратегію комунікації та брендингу.** Цифрові технології посилюють конкуренцію на національному та глобальному рівнях. Цифрові навчальні ресурси, такі як масові відкриті онлайн-курси (МООС) або відкриті освітні онлайн-ресурси (OER), не лише привертають увагу до університетів у всьому світі, а й пропонують майбутнім студентам можливість ознайомитися з програмами, які пропонує університет, і налагодити перші контакти. Університетські вебсайти та канали соціальних медіа вже є найбільш широко використовуваними джерелами інформації для майбутніх іноземних студентів. Університети повинні використовувати цифрові медіа для створення цілісної маркетингової та комунікаційної стратегії з програмами, спрямованими на конкретні цільові групи. Це збільшує впізнаваність університетів на національному та міжнародному освітніх ринках і приводить до набору персоналу кращого рівня.
- 3. Доступ до університетів нових цільових груп за допомогою цифрових освітніх ресурсів.** Використання цифрових освітніх ресурсів допомагає закладам вищої освіти надавати підтримку все більш різноманітному колективу студентів на різних етапах їхньої академічної кар'єри. Цифрові освітні ресурси дозволяють студентам легше отримати доступ до вищої освіти, оскільки вони більш гнучкі щодо індивідуальних потреб і побажань студентів, різного способу життя, освітньої біографії та підходу до академічного навчання. Не лише фахівці, а й студенти з сімейними обов'язками та особи з інвалідністю можуть завершити більш гнучку (щодо часу та місця) програму навчання за допомогою цифрових сценаріїв навчання та викладання. Це також стосується студентів із-за кордону, зокрема з країн, що розвиваються, та з кризових регіонів, які завдяки гнучкому запису та цифровим ресурсам отримують підтримку під час підготовки та впровадження освітньої програми. Крім того, нові ресурси для навчання та викладання можуть бути створені в цифровому вигляді, оскільки попит на безперервну освіту зростає в контексті навчання впродовж життя. Важливо відзначити, що академічний успіх нетрадиційних груп студентів у віртуальному освітньому середовищі значною мірою залежить від наявних супутніх ресурсів.
- 4. Цифрові освітні ресурси сприяють міжнародній мобільності студентів.** У межах індивідуалізації та гнучкості академічних занять використання цифрових ресурсів для викладання та навчання сприяє міжнародній мобільності та дозволяє студентам ефективніше інтегрувати закордон-

ні подорожі в навчання з вищим рівнем ефективності. Це відбувається на трьох рівнях: поєднання аудиторного навчання, дистанційного навчання та дистанційних іспитів. Таким чином, час, проведений за кордоном, можна краще інтегрувати в індивідуальний курс навчання, наприклад, у разі перекриття семестрів або для виконання обов'язкової курсової роботи. Цей ступінь гнучкості міг би містити «віртуальну мобільність», завдяки якій навчання в університеті можливе без необхідності проводити весь навчальний період в одній країні. Більше того, міжкультурний обмін за допомогою раннього спілкування з місцевими студентами сприяє інтеграції іноземних студентів. І нарешті, що не менш важливо, використання цифрових освітніх ресурсів може збільшити успішність навчання за кордоном. Інтелектуальні тести для цифрового оцінювання можуть допомогти університетам оптимізувати процеси відбору для іноземних студентів відповідно до результатів навчання та індивідуальних здібностей. Інтенсивна підготовка іноземних студентів, яка прагне не лише надати адекватні попередні знання, а й налагодити зв'язок з університетом, викладачами та однокурсниками, може потім допомогти іноземним студентам успішно завершити навчання.

- 5. Зміна ролей і кваліфікаційних профілів.** На ролі та кваліфікаційні характеристики студентів, викладачів та адміністративного персоналу впливає далекосяжний вплив технологічних змін. Нові форми спільної роботи та навчання, орієнтованого на студентів, вимагають від студентів більшої відповідальності за процес навчання. Роль викладача в цифрових освітніх сценаріях може бути охарактеризована як супроводжувальна, сприяльна, фасилітаційна. У світлі цих нових обов'язків і ролей будуть потрібні консультативні послуги щодо навчання та підвищення кваліфікації викладачів та іншого персоналу, а також розвитку досвіду персоналу для проєктування цифрових освітніх ресурсів в університетах.
- 6. Створення нових локацій академічного навчання.** Університет залишається місцем академічного навчання навіть у цифровому світі. Нові форми академічного навчання виробляються поза університетами через нові можливості розповсюдження інформації та знань у цифровій сфері. І хоча попит на знання та навички, набуті на цифрових освітніх платформах, зростає, зокрема в контексті професійної підготовки, цей розвиток не свідчить про кінець класичної університетської освіти. Водночас студенти та абітурієнти продовжуватимуть сприяти офіційному визнанню неуніверситетського, неформального та інформального досвіду та використовуватимуть переваги альтернативних освітніх ресурсів. Поширення сертифікованих курсів із забезпеченням якості буде першим кроком на шляху до використання цієї нової конкурентної переваги.
- 7. Інновації в цифровому навчанні — це не просто технічні інновації,** а радше академічні, освітні, організаційні та структурні інновації. Структура навчання та організація навчання зазнають принципових змін після їх цифровізації. Це й управлінські завдання для адміністрації університету, і вимога

розробити конкретні курси та навчально-методичні матеріали. Розвиваються нові освітні можливості для передачі знань. Окрім того, використання цифрових засобів комунікації та технічної інфраструктури є лише засобом подальшого розвитку викладання, яке завжди вимірюється його корисністю. Інновації в академічному, освітньому, організаційному планах мають забезпечити реальну додану вартість. Технічні та освітні досягнення тут взаємозалежні: у рамках технічного прогресу виникають нові академічні питання, які у свою чергу стимулюють технічний розвиток. Тож університети повинні турбуватися про просування технічних інновацій, наприклад, шляхом розроблення власних додатків і платформ.

8. Співпраця є ключем до успіху в цифровій освіті. Ресурси електронного навчання широко використовуються в університетах протягом останніх двох десятиліть. Однак далекосяжні зміни в навчанні відбуваються повільно. Ключем до вдосконалення та персоналізації вищої освіти є не просто перехід навчання та викладання на цифрові платформи, а й надання можливості спільного навчання та нових форм співпраці між окремими людьми та організаціями. Розвиток методів навчання та викладання за допомогою інтернет-ресурсів стимулює, мотивує та уможлиблює індивідуалізований навчальний досвід, який неможливо відтворити в аудиторії в такому масштабі. Практичну та/або дослідницьку співпрацю доцільно розвивати за допомогою цифрових платформ, які дають змогу студентам спільно працювати над конкретними проєктами за допомогою віртуальних гостьових лекцій, панельних дискусій, сесій питань і відповідей, спільно виготовлених матеріалів і багато чого іншого. Співпрацю між викладачами на національному та міжнародному рівнях також можна змінити за допомогою цифрових сервісів: викладачі можуть працювати разом і готувати навчальні матеріали, такі як відеозаписи, або вони можуть ознайомити своїх студентів із навчальними матеріалами від всесвітньо відомих лекторів, доступними в інтернеті за безкоштовною ліцензією, і детальніше обговорити цю тему на семінарах в аудиторіях. Це не лише збільшує різноманітність і якість викладання й навчання, а й залучає вчених до співпраці із закладами по всьому світу. Однак інституціоналізація такої співпраці між науковцями часто становить виклик для адміністрацій університетів у правових рамках відповідної країни.

9. Використання цифрових ресурсів сприяє вдосконаленню викладання у вищій освіті. Використання цифрових ресурсів дає змогу практично втілити освітній процес, орієнтований на студентів. Використовуючи цифрові освітні ресурси, студенти мають можливість навчатись у власному темпі та вирішувати, які засоби навчання чи платформи використовувати. Зміст навчання можна легше адаптувати до ситуації кожного студента та до змін у професійних і академічних вимогах. Використання аудіовізуальних та інтерактивних засобів дає змогу отримати навчальні матеріали та завдання вищої якості. Цифрові формати, розроблені з урахуванням міжкультурних

інтересів і пов'язані з міжнародним контекстом, також можуть сприяти спільному навчанню та співпраці між студентами з різних регіонів світу, тим самим зміцнюючи глобальне громадянство. На додаток до оцінювання результатів навчання можна покращувати цифрові формати тестування для зміцнення та підтримки індивідуальних освітніх траєкторій студентів. Тож цифрові ресурси сприяють розвитку цифрової компетентності студентів, що на тлі посилення впливу цифрових медіа та глобалізації на ринку праці є ключовою вимогою вищої освіти.

- 10. Комплексний аналіз цифрових даних відкриває нові способи розуміння процесів освіти.** Комплексний збір і статистична оцінка даних щодо викладання та навчання забезпечують інтелектуальний взаємозв'язок викладання у вищій освіті з управлінням вищою освітою. Систематичний збір та аналіз накопичених даних робить вищу освіту більш прозорою та вимірюваною. Поглиблені знання про процеси навчання та викладання можуть сприяти покращенню якості викладання та умов навчання. Майбутнє використання складного аналізу даних може надати оперативну інформацію щодо рівня досягнень студентів та уможливити швидке коригування курсів. Використання освітньої та академічної аналітики допоможе краще зрозуміти причини неуспішності студентів і завчасно протидіяти їх нездатності досягати навчальних цілей, результатів навчання. Отже, використання цих технічних можливостей може сприяти ефективнішому використанню ресурсів і впливатиме на ключові сфери управління вищою освітою. Водночас кількісний, а також якісний аналіз даних має свої межі, особливо коли мова йде про набуття таких навичок, як здатність діяти у складних ситуаціях. Тим не менш, освітня та академічна аналітика надає нові можливості, яких раніше не існувало, щоб задовольнити попит на вивчення процесів викладання та навчання, покращити їх якість та оптимізувати управління вищою освітою.
- 11. Технологічні зміни не тільки створюють нові віртуальні освітні середовища, але також змінюють існуючі фізичні освітні середовища.** Фізичне середовище навчання також змінюється з частковим переміщенням викладання та навчання у цифровий простір. Доповнення новими академічними структурами викладання та навчання в університети, наприклад, університетськими бібліотеками, досі очікується у багатьох галузях. Окрім потреби в технічному обладнанні в аудиторіях, ці структури мають бути розроблені насамперед для відображення нових форм співпраці. Класичний підхід до передачі знань, який, наприклад, представляє традиційний лекційний зал, замінюється на студентоцентрований підхід, надаючи пріоритет мережевому та спільному створенню знань.
- 12. В університетах не бракує цифрових інновацій у освіті, але їх структурний і стратегічний розвиток є недостатнім.** Загалом структурні умови в університетах є сприятливими для розвитку інновацій у сфері цифрових засобів. Високий рівень автономії може сприяти інноваціям на рівні децентралізованих інституцій. З іншого боку, слабкий зв'язок між централізова-

ними підрозділами, кафедрами та інститутами стримує просування університетських інновацій. Без централізованої інфраструктури та прийняття кадрових рішень інновації часто можуть відбуватися лише в локалізованих підсистемах і тому не мають значного впливу на навчання та викладання в університеті в цілому. Для успішного впровадження комплексних процесів цифровізації, які суттєво впливають на викладачів і студентів, керівництво університету має зайняти загалом позитивну позицію щодо цифрової освіти. Університети є місцем інновацій у використанні цифрових засобів для навчання та викладання. На додаток до проблеми виділення належного фінансування важлива проблема полягає у структурному та стратегічному просуванні цифрових освітніх ресурсів в університеті.

- 13. Інтеграція цифрових засобів в освіті є складним процесом переговорів між різними зацікавленими сторонами в університетах.** Завдяки описаній структурі університети є «особливими» організаціями. Академічна свобода в дослідженнях і викладанні, високий ступінь незалежності викладачів є цінностями, що охороняються законодавством у Європі. З одного боку, інноваційний розвиток у сфері цифрових засобів та його широке впровадження значною мірою залежать від підтримки керівників університетів і їх здатності переконати професорсько-викладацький склад. З іншого боку, адміністрації університетів повинні надавати простір для конструктивної участі різних зацікавлених сторін, стейкхолдерів і роботодавців. Важливими є внутрішні університетські рівні, що взаємодіють між собою: індивідуальний рівень кожного викладача, рівень освітньої програми та рівень закладу вищої освіти в цілому. Вирішальне значення для успіху конкретної інновації має взаємна підтримка трьох рівнів — це єдиний спосіб «еволюції».
- 14. Не фінансові ресурси, а стратегія університету в кінцевому підсумку визначає, буде процес цифровізації успішним чи ні.** Порівняння ресурсів різних університетів дозволяє авторам констатувати, що фінансові ресурси університету, хоча й загалом необхідні, не є ключовою умовою успішної інтеграції цифрових освітніх засобів. Вирішальним для швидкості впровадження цифрової освіти є те, чи сприяють цьому засоби масової інформації, чи підтримано це в дослідженнях, у викладанні та навчанні тощо, чи їх упровадження формальне — лише для «модернізації» методів роботи та процедур.
- 15. Цифрова освіта коштує дорого, але можливості цифрової освіти обмежені в масштабованості.** Додаткові інвестиції необхідні та вигідні, тому що можна очікувати різноманітних доходів. Технологічні зміни ставлять перед вищою освітою додаткові фінансові проблеми. Адміністрації університетів повсюдно мають проблеми з фінансуванням технічної інфраструктури та забезпеченням необхідним персоналом для створення цифрових ресурсів для викладання та навчання. Ба більше, було виявлено, що після їх створення цифрові ресурси для освіти не можуть бути використані так

часто і тою кількістю учасників, на яку сподівалися, наприклад, так сталося із МООС. Стало очевидним, що, по-перше, виробництво високоякісних цифрових навчальних ресурсів є дорогим; по-друге, онлайн формати навчання вимагають присутності людей, що працюють у фоновому режимі та здійснюють контроль, досліджують та оцінюють; по-третє, цифрові ресурси для викладання та навчання вимагають постійного оновлення та адаптації до різних груп учасників. Тому програми цифрової освіти не можуть бути нескінченно масштабованими без стійких і належних інституційних, людських і фінансових ресурсів. Однак державні інвестиції в цій сфері особливо цінні, оскільки вони забезпечують важелі для програм модернізації університетів, якими тривалий час нехтували і які є абсолютно необхідними для забезпечення досконалості.

- 16. Фінансування проєктів у сфері цифровізації переважно з боку сторонніх організацій заважає довгостроковому впровадженню цифрових засобів у освіті.** Фінансування ініціатив у сфері цифровізації має дуже високу частку зовнішнього фінансування проєктів. Цей великий рівень зовнішнього фінансування має не лише переваги, але й ризики досягнення зовнішніх цілей. Це породжує поодинокі проєкти, які не вбудовані у стратегічний розвиток вищої освіти та не сприяють їм. Такий розвиток подій викликає тривогу, особливо у світлі стагнації основного фінансування та збільшення фінансування університетів третіми сторонами. Тому важливо встановити фінансові стимули для стійкого та структурно-стратегічного впровадження цифрових форматів освіти в університетах, наприклад, шляхом з'єднання проєктів цифровізації з надійними структурами фінансування в цільових угодах.
- 17. Цифровізація дозволяє університетам розвивати незалежні джерела фінансування за допомогою нових бізнес-моделей.** Навчання протягом усього життя стало центральним питанням у цифровому суспільстві, де технології особливо швидко розвиваються та застарівають. Індивідуалізація та гнучкість, як і цифрові ресурси викладання та навчання, допоможуть учасникам інтегрувати підходи безперервної освіти у своє професійне життя, що, ймовірно, збільшать попит на освітні послуги. Недостатнє основне фінансування та недоліки збільшення фінансування ініціатив у сфері цифровізації третіми сторонами сприяють розвитку інших бізнес-моделей, які дозволяють університетам отримати певний рівень незалежності. Зокрема, використання цифрових освітніх ресурсів у системі безперервної освіти може створити додаткові джерела доходу, хоча на практиці юридичні та конкурентні перешкоди ще потрібно подолати.
- 18. Відсутність нормативної бази погіршує просування цифрових ресурсів в університетах.** Хоча окремі викладачі та університети вже наважилися на створення цифрових ресурсів для навчання, все ще існує великий рівень невизначеності, зокрема щодо нормативно-правової бази цифрової освіти. Потрібно створити нову нормативну базу для тих процесів, які суттєво від-

різняються від існуючих виробничих процесів викладання і навчання, таких як спільне створення відкритих безкоштовних ресурсів для освіти кількома професорами різних університетів з різних країн. Особливо це стосується авторського права, прав на прибуток та розподіл витрат на виробництво між кількома університетами-учасниками, а також щодо створення відкритих освітніх онлайн ресурсів (OER) та використання іноземних матеріалів («Works»), які доступні як для зареєстрованих, так і для незареєстрованих студентів. Таким чином, правова визначеність і відповідна система заохочення викладачів стратегічно сприятиме цифровізації вищої освіти.

19. Потенціал цифрових засобів у освіті може бути повністю використаний лише за умови перегляду існуючих законів про захист даних. Наразі рівень обізнаності університетів про потенціал використання комплексного аналізу даних для академічного та інституційного розвитку дуже низький. Окрім того, заклади досі не в змозі задовольнити кадрові потреби у сфері захисту даних, необхідні для забезпечення всіх учасників освітнього процесу. Однієї особи, відповідальної за захист даних, уже недостатньо для вирішення питань, які стають усе більш складними. Водночас використання засобів навчання та академічної аналітики відкриває величезні можливості для вивчення викладання та навчання і їх якісного й академічного розвитку. З одного боку, наявні застереження та невизначеність з боку вчених, а з іншого — відсутні чіткі правила, що регулюють використання даних, перешкоджають реалізації цього потенціалу. Учасники повинні завжди знати про тип даних, які збиратимуться, і про те, як вони будуть оброблятися. Необхідно запровадити консенсусні та прозорі правила щодо збору, анонімності, оцінювання та видалення окремих даних. Окрім того, повинна бути створена ширша нормативна база для подальшого використання та відновлення даних, а також виключення можливого зловживання даними. Бізнес-моделі, які зберігають дані необмежено довго для невизначених або непередбачених цілей, повинні бути відхилені через особливу чутливість даних у галузі освіти.

20. Реформа авторського права дозволила б своєчасно розробляти навчальні матеріали, які також можна повторно використовувати та неперервно редагувати. Чинне законодавство про авторське право, що створене в «аналогову епоху» залишається складним і заплутаним. Такий стан через тривалі періоди захисту та складності досягнення домовленостей обмежує творчі та інноваційні сценарії використання вільного доступу до знань та освітнього контенту. Необхідно здійснити реформу авторського права в галузі освіти та науки задля захисту інтересів виробників контенту, що дозволить повторно використовувати контент в освіті та дослідженнях. Упровадження освітнього та наукового шлюзу, який дозволив би безкоштовно використовувати опубліковані твори з науковою та освітньою метою, було б важливою передумовою для своєчасної розробки цифрових освітніх матеріалів.

Таким чином, процес цифровізації спричинив значних змін в усіх аспектах людського життя, у тому числі в освіті. Цифровізація на рівні стратегічних документів визнана одним з мегатрендів, що визначатиме подальший розвиток людства. Основним рушієм цифрових інновацій у світі стали цифрової технології.

1. Активна фаза досліджень цифровізації, за даними Google Books Ngram Viewer, триває майже 10 років, однак і досі немає визначення, яке б урахувало всю сукупність складових цього явища та чітко вказувало на родово-видові залежності. Часто явище цифровізації синонімізують із низкою споріднених понять, таких як «інформатизація», «комп'ютеризація» тощо.

Для нашого дослідження запропоновано таке **визначення поняття цифровізації**: процес трансформації технологічного, економічного та соціального середовищ за допомогою цифрових технологій. Цифровізація базується на еволюції технологій доступу до мережі (мобільні або стаціонарні широкосмугові мережі), напівпровідникових технологій (комп'ютери/ноутбуки, бездротові пристрої/планшети), програмного забезпечення (збільшення функціональних можливостей операційних систем і програмних додатків) та ефектів перехресного їх використання (загальні платформи для розроблення додатків, електронного надання державних послуг, електронної комерції, соціальних мереж і наявність онлайн інформації у форумах, блогах і порталах). Основними структурними одиницями цифровізації є цифрові інфраструктури, а провідними способами контактування стають сервісні моделі взаємодії з користувачами.

2. Виявлено, що дослідження цифровізації закладів вищої освіти доцільно здійснюва-

ти цілісно й системно, оскільки цифровізація — це не набір окремих технологій, а взаємопов'язані інфраструктури (екосистеми). Цифровізація — цілісний технологічний процес, а низка міжнародних документів пов'язує прогрес із використанням цифрових технологій і нових форм цифрового співробітництва. Важливим напрямом розвитку вищої освіти в цифрову епоху стає міждисциплінарність як одна з відповідей на процеси розмиття меж між роботою та навчанням.

3. Основним **ВИКЛИКОМ** процесу цифровізації вищої освіти стає подолання «цифрового розриву» (digital divide), який може проявлятися на персональному рівні й бути пов'язаним як із відсутністю необхідних цифрових компетентностей, так і зі складністю доступу до цифрових технологій, наприклад, унаслідок обмежених фінансових ресурсів. На інституціональному рівні цифровий розрив буде проявлятися у значній технологічній відсталості або цифровій технологічній залежності, що у першому випадку призведе до значних соціальних потрясінь, а у другому — до значного послаблення державних інститутів і їх залежності від провайдера цифрових технологій. Формальний підхід до вирішення проблем цифровізації на державному рівні сприятиме запуску одного з таких негативних сценаріїв.

4. Окреслено, що важливими **трендами цифровізації** вищої освіти є:

- поява нових форм здобуття вищої освіти (нові варіанти поєднання роботи, навчання та сім'ї);
- посилення конкуренції між закладами вищої освіти та їх вихід на глобальні ринки освітніх послуг;

- розширення доступу закладів до нових цільових груп;
- збільшення міжнародної мобільності;
- зміна ролей учасників освітнього процесу;
- поява віртуальних локацій для навчання;
- значні структурні зміни в управлінні закладом вищої освіти на основі цифровізації;
- нові форми освітньої колаборації та взаємодії;
- автоматизований збір і системний аналіз освітніх даних;
- короткострокове фінансування, що не сприяє стратегічному впровадженню цифрових технологій;
- розвиток незалежних джерел фінансування та поява нових бізнес-моделей;
- оновлення законодавчої бази в частині захисту персональних даних і захисту авторських прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України № 75/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text>.

Сервіс Google Books Ngram Viewer. URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=digitalization&year_start=1900&year_end=2019&corpus=26&smoothing=3#.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

Якість вищої освіти: теорія і практика : навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та ін.; НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717657/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf.

Bond M., Marín V. I., Dolch C. et al. Digital transformation in German higher education: student and teacher perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2018. № 15, 48. <https://doi.org/10.1186/s41239-018-0130-1>.

Bykov V. Y., Leshchenko M. P. Digital humanistic pedagogy: relevant problems of scientific research in the field of using ict in education. *Information Technologies and Learning Tools*. 2016. № 53 (3). P 1–17. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v53i3.1417>.

Declaration of G20 digital ministers (2021). URL: https://www.g20.org/wp-content/uploads/2021/08/DECLARATION-OF-G20-DIGITAL-MINISTERS-2021_FINAL.pdf.

G20 Digital Economy Development and Cooperation Initiative (2015). URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000185874.pdf>.

General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr-info.eu>.

Hochschulforum Digitalisierung (2016): Discussion Paper. 20 Theses on Digital Teaching and Learning in Higher Education. Working Paper No. 18. URL: https://hochschulforumdigitalisierung.de/sites/default/files/dateien/HFD_AP_Nr%2018_Discussion_Paper.pdf.

ICANN. URL: <https://www.icann.org/en>.

IGF 2018. (2018). URL: <https://www.intgovforum.org/multilingual/content/igf-2018-0>.

Katz R., Callorda F. The economic contribution of broadband, digitization and ICT regulation. ITU Publications, 2018. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18-00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf.

The age of digital interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation. URL: <https://www.un.org/en/pdfs/DigitalCooperation-report-for%20web.pdf>.

The UN Secretary-General's Roadmap on Digital Cooperation. URL: <https://www.un.org/ru/sg-digital-cooperation-panel>.

Thinking Higher and Beyond. Perspectives on the Futures of Higher Education to 2050 (2021). URL: http://www.guninetwork.org/files/thinking-higher-and-beyond_en_format_final.pdf.

Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2020). URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Олена СЛЮСАРЕНКО,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-7957-1794>

АНОТАЦІЯ

Осмислення теоретичних основ вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності має значення насамперед з огляду на потребу прозорості і придатної для порівняння інформації та концептуальних положень, які допоможуть у прийнятті рішень як освітніми закладами, так і стейкхолдерами. Крізь призму такої потреби здійснено аналіз якості та ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти: якщо якість освітньої діяльності відображає певний рівень організації, забезпечення й реалізації освітнього процесу, то ефективність відображає співвідношення результату (ефекту) та витрачених ресурсів на його досягнення.

Ключові слова:

вимірювання якості освітньої діяльності, ефективність освітньої діяльності, якість освітньої діяльності, вища освіта.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Актуальність дослідження зумовлена розбіжностями інтерпретації змістовного наповнення таких понять, як якість та ефективність освітньої діяльності загалом і університетів зокрема. Актуальність потреби обґрунтованого аналізу вищої освіти та її ключових показників також засвідчив звіт Асоціації європейських університетів (EUA) ¹ під назвою «Exploring higher education indicators» ². Зокрема було зазначено, що *«такий аналіз потрібен і самим освітнім інституціям для прийняття ефективних рішень і стратегічного розвитку. Усі зацікавлені сторони потребують достовірних даних про результати діяльності установ, щоб бути впевненими у їх якості й співвідношенні ціни та якості. Тому істотного значення набувають інструменти, що базуються на кількісних та якісних показниках. Ці інструменти включають рейтинги, формули фінансування та інші механізми управління системою вищої освіти»* ³.

Association for Higher Education Effectiveness (AHEE) ⁴ визначає *«інтегровану інституційну ефективність (IIE) як цілеспрямовану координацію та інтеграцію функцій, що сприяють успіху здобувачів вищої освіти та підтримують успішність, якість та ефективність закладу освіти; ці функції включають стратегічне планування, оцінку результатів, інституційне дослідження, регіональну/спеціалізовану акредитацію та перегляд програми/підрозділу»* ⁵.

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО ВИМІРЮВАННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні наголошується, що *«проблеми національної вищої освіти пов'язані з неоптимальною структурою вищої освіти та неефективною мережею відповідних закладів, яка нині є подрібненою і розпорошеною, надмірно дубльованою, профільно неадекватною, ресурсно неконцентрованою»* ⁶. Вітчизняні дослідники зазначають, що *«з метою цілеспрямованої підтримки і стратегічного розвитку закладів вищої освіти світова університетська практика активно послуговується механізмами акредитаційного, рамкового і рейтингового оцінювання. Найбільш точним з них*

¹ European University Association (EUA). URL: <https://eua.eu>.

² Tia Loukkola, Helene Peterbauer, Anna Gover. Exploring higher education indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

³ Там само.

⁴ Association for Higher Education Effectiveness (AHEE). URL: <https://ahee.org/about>.

⁵ Там само.

⁶ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. (С. 82–85). URL: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>; <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf>.

є рейтинговий механізм. Відтак, аналіз міжнародних та національних рейтингів набуває ключового значення для вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти загалом і в Україні зокрема»⁷. Слід зауважити, що розлоге аналітичне дослідження механізмів рейтингування в контексті побудови інституційних стратегій і перебігу ключових процесів у середовищі ЗВО здійснено у звіті Асоціації європейських університетів за 2014 р.⁸

Вітчизняне експертне середовище привертає увагу до того, що «основні типи механізмів оцінювання якості вищої освіти (рамковий, рейтинговий та акредитаційний) можуть комбінуватися та спричиняти синергетичний ефект»⁹. Особлива увага приділяється «відсутності національного рейтингового механізму ідентифікації університетських досягнень, а відтак і значущої мотивації до безперервного вдосконалення інституційної спроможності та підстав для відповідного державного політико-стратегічного реагування»¹⁰.

З-поміж зарубіжних публікацій, що стосуються предметної сфери даного дослідження, на пріоритетну увагу заслуговують: аналітичне дослідження організаційно-педагогічних вимірів якісної роботи у вищій освіті¹¹, осмислення специфічних факторів, які визначають якість вищої освіти країн, що розвиваються¹², концептуалізація якості та справедливості освіти крізь призму її ефективності та вдосконалення¹³, системний аналіз чинників, що лежать в основі ефективності університетів¹⁴, систематизація факторів, від яких залежать перспективи ефективності та вдосконалення освіти¹⁵.

⁷ Слюсаренко О. Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах* / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

⁸ Hazelkorn E., Loukkola, T. Zhang, T. Rankings in institutional strategies and processes: Impact or illusion? Brussels : European University Association, 2014. URL: <https://bit.ly/2ZzahK7>.

⁹ Таланова Ж. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія* / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

¹⁰ Слюсаренко О. Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах* / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 72–105. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

¹¹ Elken M., Maassen P., Nerland M., Proitz T. S., Stensaker B., Vabo A. Quality Work in Higher Education: Organizational and Pedagogical Dimensions. Dordrecht : Springer, 2020. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783030417567>.

¹² Lim D. Quality Assurance in Higher Education : A Study of Developing Countries. Routledge, 2018. URL: <https://www.routledge.com/Quality-Assurance-in-Higher-Education-A-Study-of-Developing-Countries/Lim/p/book/9781138635685>.

¹³ Kyriakides L., Creemers H., Panayiotou A., Charalambous E. Quality and Equity in Education: Revisiting Theory and Research on Educational Effectiveness and Improvement. Routledge, 2020. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203732250/quality-equity-education-leonidas-kyriakides-bert-creemers-anastasia-panayiotou-evi-charalambous>.

¹⁴ Seymour D., Bourgeois M. Institutional Effectiveness Fieldbook: Creating Coherence in Colleges and Universities. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. URL: <https://www.amazon.com/Institutional-Effectiveness-Fieldbook-Coherence-Universities/dp/1979106746>.

¹⁵ Chapman C., Muijs D., Reynolds D., Sammons P., Teddlie C. The Routledge International Handbook of Educational Effectiveness and Improvement: Research, policy, and practice. Routledge, 2015. URL: <https://www.routledge.com/The-Routledge-International-Handbook-of-Educational-Effectiveness-and-Improvement/Chapman-Muijs-Reynolds-Sammons-Teddlie/p/book/9780415534437>.

Теоретичні основи дослідження. На рівні теоретичної складової простежується декілька проблемних аспектів. *По-перше*, потребує смислового посилення як понятійний апарат, так і добір валідних інструментів ідентифікації та оцінювання показників освітньої діяльності закладів вищої освіти. *По-друге*, існує тенденція синонімічного вживання термінів «якість освіти» та «ефективність освіти», проте ключового значення набуває аспект сутності змістовних розбіжностей між якістю та ефективністю.

Національний освітньо-науковий глосарій витлумачує освітню діяльність у сфері вищої освіти як *«діяльність закладів вищої освіти і наукових установ, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти за відповідними спеціальностями на певних рівнях вищої освіти»*¹⁶.

Як і будь-яка діяльність, освітня діяльність у сфері вищої освіти підпорядкована потребам якомога вищого рівня конкурентоспроможності. Власне, саме конкурентоспроможність визначає доцільність і виправданість діяльності — за відсутності певного рівня конкурентоспроможності діяльність втрачає рентабельність і загалом сенс. Як зазначають вітчизняні дослідники, *«досягнення конкурентоспроможності потребує застосування: моніторингу — контролю (оцінювання) параметрів, стану; мотивації — спонукання (зобов'язання чи заохочення) до дії; мобілізації — зосередження сил і засобів для досягнення мети (забезпечення місії); механізмів — способів дії. При цьому конкурентоспроможність інтерпретується як здатність випереджати, бути кращим. Потрібно також зважувати на те, що конкурентоспроможність щільно і насамперед пов'язана з якістю. Остання багаторівнева, принаймні дуальна — мінімально достатня якість або максимально досконала якість»*¹⁷.

Загалом же якість освітньої діяльності віддзеркалює певний рівень організації, забезпечення й реалізації освітнього процесу, необхідний і достатній для здобуття освіти належного (очікуваного) рівня, який має відповідати вимогам, встановленим законодавством та угодами про надання освітніх послуг. Що стосується оцінювання якості вищої освіти в контексті її забезпечення та вдосконалення, то його можна вважати *«процесом збору, аналізу, узагальнення та інтерпретації вхідних і вихідних даних у вищій освіті за визначеними кількісними та якісними показниками з метою вимірювання результативності діяльності та визначення ступеня відповідності об'єкта оцінювання (закладу вищої освіти, освітньої програми) встановленим вимогам — рамкам, стандартам, критеріям, та формування відповідних рекомендацій і прийняття рішень щодо удосконалення якості»*¹⁸.

¹⁶ Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТоВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 524 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view.

¹⁷ Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. За матеріалами доповіді на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. *Вісник НАПН України*, 2020. № 2 (2). С. 1–9. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

¹⁸ Таланова Ж. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції : монографія / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.*

У звіті European University Association (EUA) ¹⁹ за 2020 р. зазначається, що «спро- би оцінити результативність вищої освіти за допомогою індикаторів не є новим явищем, як і критика їх методологічної обґрунтованості та адекватності. Дослі- дження, що розпочалися наприкінці ХХ століття, вже застерігали від спроще- ного використання індикаторів як надійних показників якості вищої освіти. Тим не менше, кількісні індикатори стали кращими елементами контролю якості та призвели до зосередження уваги на легко оцінюваних цілях вищої освіти, не- зважаючи на негативні сторони, пов'язані з таким підходом» ²⁰.

European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) ²¹ розроби- ла Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area ²². Дотримання цих стандартів вважається ключовою умовою покращення діяльності закладів вищої освіти, підвищення їх конкурентоспроможності, гар- монізації освітнього простору та загалом успішного соціально-економічного розвитку країни.

Закономірно напрошується запитання: наскільки використовувані показники насправді відображають якість освіти, навчання та викладання? І наскільки ін- дикатори якості освіти інструментально коректні у визначенні якості навчання та викладання? З цього приводу звіт Асоціації європейських університетів за 2020 р. робить застереження: «Існує обмежена кількість показників, пов'язаних хоча б опосередковано з якістю освіти. Ця відсутність надійних показників, що відображають освітню місію та результативність навчальних закладів, давно ви- знана й частково може пояснити, чому більшість рейтингів зосереджені пере- важно на продуктивності досліджень» ²³.

Труднощі коректного застосування індикативного інструментарію обумовлені тим, що «інформація часто подається позбавленою будь-якого контексту. Здава- лося б, відсів є базовим показником, однак він може надавати істотно відмінну інформацію. Наприклад, у межах одних освітніх систем студентам дозволяється одночасно зараховуватись до кількох програм на початку навчання — перш ніж вирішити, яку програму продовжувати, і це об'єктивно призводить до висо- кого рівня відсіву. В інших освітніх системах студенти можуть бути бездіяльними протягом багатьох років, перш ніж вважатиметься, що вони припинили навчан- ня, що зумовлює низький рівень відсіву» ²⁴. У цілому проблема контексту зали- шається чи не найбільш недооціненою, а її ігнорування призводить до необ'єк- тивних оцінок ситуації, а також загальних висновків і рекомендацій. Насправді контекстуальність є універсальним фактором.

¹⁹ European University Association (EUA). URL: <https://eua.eu>.

²⁰ Tia Loukkola, Helene Peterbauer, Anna Gover. Exploring higher education indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

²¹ European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). URL: <https://www.enqa.eu>.

²² Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

²³ Tia Loukkola, Helene Peterbauer, Anna Gover. Exploring higher education indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

²⁴ Там само.

Автори звіту «Exploring higher education indicators» Асоціації європейських університетів (EUA) за 2020 р. зазначають, що «всі показники, застосовані в цьому дослідженні, мають на меті описати умови функціонування освіти, а не її якість чи ефективність. Таким чином, усі представлені інструменти віддають перевагу використанню даних, які можна виміряти, порівняно з тими, які можуть адекватно відображати вимірюваний предмет»²⁵. Таке визнання спонукає до посилення дослідницьких зусиль у напрямі концептуалізації індикаторів, інструментально адекватних потребам не лише кількісної продуктивності освітньої діяльності, а і її якості та ефективності — тих факторів, які часто з продуктивністю не збігаються, а інколи й узагалі не мають нічого спільного.

Звіт «Exploring higher education indicators», оприлюднений на сайті Асоціації європейських університетів (EUA) за 2020 рік, зазначає, що «рейтинги за визначенням мають своєю метою порівняння закладів вищої освіти, спрямоване на визначення найбільш ефективних установ відповідно до критеріїв, встановлених провайдером рейтингу. Тут виникають дві проблеми. По-перше, критерії можуть не узгоджуватися з цілями, які мають значення для окремих закладів, по-друге, відсутність вичерпних знань про критерії рейтингу з боку стейкхолдерів може призводити до непорозумінь»²⁶.

Інструментальні можливості світових рейтингів університетів не варто переоцінювати — вони покликані насамперед і в основному впливати на те, як сприймаються заклади вищої освіти, будучи своєрідним тривожним дзвінком для тих, чий рівень амбіцій не відповідає дійсному стану речей, а також спонукаючи до підвищення рівня змагальності в університетському середовищі.

Загалом же «можна виділити чотири основних аспекти оцінювання якості вищої освіти на інституційному рівні, які доповнюють один одного та включають як кількісні, так і не кількісні критерії та показники: виконання стандартів міжнародних, національних та інституційних; досягнення поставлених інституційних цілей на різних етапах освітньої діяльності закладу; здатність закладу задовольняти динамічний попит та очікування здобувачів вищої освіти та стейкхолдерів ринку праці; корпоративна культура якості як прагнення до постійного вдосконалення вищої освіти»²⁷.

Що стосується концепту «ефективність», то він відображає співвідношення результату (ефекту) та витрачених ресурсів на його досягнення. Йдеться не про будь-який результат, а лише про той, який попередньо обрано в статусі мети, цільового орієнтира виробничого, економічного, освітнього процесів.

Сутність смислового розмежування якості та ефективності освітньої діяльності полягає в наступному: «Метою освіти загалом і університетської освіти зокрема

²⁵ Там само.

²⁶ Там само.

²⁷ Таланова Ж. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія* / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://iied.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

є певна якість освіти, а ефективність освіти визначається засобами досягнення мети освіти. Якщо якість освіти як діяльності, послуги, продукту і т. ін. віддзеркалює результат визначеної мети, то ефективність освіти визначається, по-перше, *de facto* собівартістю досягнутої мети, по-друге, обсягами засобів, використаних для досягнення мети, по-третє, заощадливістю ресурсів, витрачених на отримання потрібного результату»²⁸.

При цьому «ефективність освітньої діяльності складається з двох факторів, критеріїв і цільових орієнтирів: по-перше, з максимізації результату (сутнісних і функціональних ознак визначеної мети); по-друге, з мінімізації ресурсів (засобів досягнення мети), використаних для отримання результату. Якщо вдатися до аналогій з виробничою сферою, то ефективність не лише семантично сумірна, а й фактично тотожна такому явищу, як собівартість продуктів і послуг: кожен результат (продукт, товар, послуга тощо) є настільки ефективним, наскільки низька його собівартість. Саме ефективність як собівартість є основним критерієм конкурентоспроможності»²⁹.

²⁸ Слюсаренко О. Якість освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності. *Scientific journal. Innovative Solutions In Modern Science. New-York*. 2021. № 6 (50). URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/2406/2395>.

²⁹ Там само.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 6

- 1.** Значна частина труднощів із коректним вимірюванням якості та ефективності освітньої діяльності зумовлена різноманітними базовими концепціями, що призводить до непорозумінь на рівні як мети, так і засобів її досягнення.
- 2.** Потребують критичного переосмислення спрощені підходи до механізмів (концептуальних підходів, принципів) оцінювання якості вищої освіти: кількісні індикатори не підлягають під ознаки оптимальних засобів контролю якості, але вони є кращими, ніж їх відсутність.
- 3.** Більшій обґрунтованості й аргументованості потребує підхід до визначення індикаторів, якими здійснюється вимірювання якості, результативності та ефективності вищої освіти. Жоден перелік індикаторів не є остаточним, а кожен індикатор відображає лише певний аспект діяльності освітньої установи і його інструментальні можливості.
- 4.** Нині не існує універсально узгоджених показників для вимірювання якості вищої освіти в різних освітніх системах, а використані індикатори призначені виключно для надання інформації, а не інтерпретації якості та результативності діяльності освітніх установ.
- 5.** Коректне застосування інструментів вимірювання освітньої діяльності університетів потребує врахування контексту, у якому воно відбувається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. 317 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. За матеріалами доповіді на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. *Вісник НАПН України*, 2020. № 2 (2). С. 1–9. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.

Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України [редкол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. URL: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> – <https://lib.iitta.gov.ua/726223/1/nac%20dopovid%202021%20color%201%20%281%29.pdf>.

Національний освітньо-науковий глосарій. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 524 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1tGrKFIMOY8WlQz9LR_9Co06JVZh3MrZF/view.

Оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: методичні рекомендації / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2019. 125 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_analit_IVO-2020-125p_avtors-kolektiv.pdf.

Слюсаренко О. Луговий В. Міжнародні та національні університетські рейтинги як механізм оцінювання якості вищої освіти. *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: аналітичні матеріали у двох частинах* / Воробйова О. та ін. ; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ : Прінтеко, 2020. С. 72–105. URL:

https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analiz_ocinki_VO_v_umovah_internac_ch1-2_analit_IVO-2020-317p_avtors-kolektiv.pdf.

Слюсаренко О. Якість освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності. *Scientific journal. Innovative Solutions In Modern Science*. New-York, 2021. № 6 (50). URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/view/2406/2395>.

Таланова Ж. Міжнародний, національний та інституційний виміри запровадження механізмів оцінювання якості вищої освіти. Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія / Воробйова О. та ін.; за ред. В. Лугового, Ж. Таланової. Київ, 2020. 220 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ocinka_yakosti_VO_v_umovah_evrointegrac_Monogr_IVO-2020-220p_avtors-kolektiv.pdf.

Association for Higher Education Effectiveness (AHEE). URL: <https://ahee.org/about>.

Chapman C., Muijs D., Reynolds D., Sammons P., Teddlie C. *The Routledge International Handbook of Educational Effectiveness and Improvement: Research, policy, and practice*. Routledge, 2015. URL: <https://www.routledge.com/The-Routledge-International-Handbook-of-Educational-Effectiveness-and-Improvement/Chapman-Muijs-Reynolds-Sammons-Teddlie/p/book/9780415534437>.

Elken M., Maassen P., Nerland M., Proitz T. S., Stensaker B., Vabo A. *Quality Work in Higher Education: Organizational and Pedagogical Dimensions*. Dordrecht : Springer, 2020. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783030417567>.

European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). URL: <https://www.enqa.eu>.

European University Association (EUA). URL: <https://eua.eu>.

Hazelkorn E., Loukkola T., Zhang T. *Rankings in institutional strategies and processes: Impact or illusion?* European University Association (Brussels, EUA). 2014. URL: <https://bit.ly/2ZzahK7>. <https://eua.eu/resources/publications/369:rankings-in-institutional-strategies-and-processes-impact-or-illusion.html>.

Kyriakides L., Creemers H., Panayiotou A., Charalambous E. *Quality and Equity in Education: Revisiting Theory and Research on Educational Effectiveness and Improvement*. Routledge, 2020. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203732250/quality-equity-education-leonidas-kyriakides-bert-creemers-anastasia-panayiotou-evi-charalambous>.

Lim D. Quality Assurance in Higher Education: A Study of Developing Countries. Routledge, 2018. URL: <https://www.routledge.com/Quality-Assurance-in-Higher-Education-A-Study-of-Developing-Countries/Lim/p/book/9781138635685>.

Seymour D., Bourgeois M. Institutional Effectiveness Fieldbook: Creating Coherence in Colleges and Universities. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018. URL: <https://www.amazon.com/Institutional-Effectiveness-Fieldbook-Coherence-Universities/dp/1979106746>.

Shanghai Ranking. 2021. URL: <https://www.shanghai-ranking.com>.

Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf.

Tia Loukkola, Helene Peterbauer, Anna Gover. Exploring higher education indicators. May 2020. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/indicators%20report.pdf>.

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ Й НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВИХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Ольга ПАЛАМАРЧУК,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

Відділу забезпечення якості вищої освіти,

Інститут вищої освіти НАПН України

<https://orcid.org/0000-0002-5703-5496>

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження засвідчується низкою документів Європейського простору вищої освіти. З'ясовано, що зарубіжні науковці розглядають два основні елементи оцінювання студентів: Assessment design (дизайн оцінювання) та Feedback (зворотний зв'язок). Розглянуто значення таких понять як, Summative assessment (підсумкове оцінювання), Formative assessment (формативне або поточне оцінювання), Constructive alignment (конструктивне узгодження) та показана змістовна різниця між терміном Assessment та Evaluation. До теоретичних основ оцінювання викладання й навчання у вищій освіті відносимо принципи навчання у вищій освіті, серед яких навчання як становлення (Learning as Becoming), контекстуальне навчання (Contextual Learning), інтерактивне навчання (Interactive Learning), емоції та навчання (Emotions and Learning), уміння вчитися та вищий рівень мислення (Learning to Learn and Higher Order Thinking). Розглянуто та запропоновано авторську інтерпретацію терміна «концепція порогових знань» (Threshold concept). Проаналізовано, що існують два підходи до викладання: «поверхневий підхід» (surface approach) та «глибинний підхід» (deep approach) Завдяки глибинному підходу у викладанні та навчанні у студента з'являється «концепція порогових знань», яка дозволяє переосмислити своє ставлення до дисципліни шляхом інтелектуальних трансформацій, які потім можна буде активно застосовувати в житті.

Ключові слова:

оцінювання, викладання й навчання, принципи навчання, підходи до викладання, якість вищої освіти, освітня діяльність.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ Й НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВИХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Основні документи, що засвідчують актуальність проблеми оцінювання викладання й навчання у вищій освіті є наступними ¹:

У Лондонському комюніке 2007 р. акцентується увага на підготовці студентів до життя в якості активних громадян демократичного суспільства й побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпеченні можливостей для особистісного розвитку і створенні гнучкіших підходів до навчання в системі вищої освіти ². Міністри поділяють прагнення суспільства, щоб студентство, яке вступає до закладів вищої освіти, отримує вищу освіту та закінчує навчання на всіх її рівнях, відобразило суспільну різноманітність. Надалі будуть докладатися зусилля, щоб забезпечити більш відповідні потребам студентства послуги, створити гнучкіші підходи до навчання в системі вищої освіти, а також розширити доступ до вищої освіти на всіх рівнях, забезпечуючи при цьому рівні можливості ³.

У Льовенському комюніке 2009 р. підкреслено важливість місії викладання в закладах вищої освіти. Професійний розвиток викладачів, удосконалення якості викладання, застосування різних підходів до викладання є одним з основних принципів дотримання європейських стандартів із забезпечення якості вищої освіти ⁴.

Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти 2010 р. має на меті покращення викладання й навчання у ЗВО, сприяння тісній співпраці ЗВО, персоналу, студентів та інших стейкхолдерів, створення середовища, що надихає до навчання, є студентоцентрованим, розширює освітні можливості, забезпечує гнучкі навчальні траєкторії ⁵.

У Бухарестському комюніке 2013 р. наголошується на студентоцентрованому навчанні у вищій освіті, що характеризується інноваційними методами викладання із залученням студентів як активних учасників процесу свого власного

¹ Паламарчук О. Управління професійним розвитком сучасного викладача-лідера. *Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства* : монографія / за заг. ред.: С. Калашнікової, В. Лугового. Київ : ДП «НБЦ «Пріоритети», 2017. С. 159–188. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf.

² London Communiqué. URL: <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/londonske-omyunike.html>.

³ Там само.

⁴ Louvain-la-Neuve Communiqué. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2009_Louven_Louvain-la-Neuve/06/1/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf.

⁵ Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти. 2010. URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration\(2010\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration(2010).pdf).

навчання. Сприяти творенню робочому та навчальному середовищу, що підтримує й надихає. Вища освіта повинна бути відкритим процесом, у якому студенти розвивають інтелектуальну незалежність та упевненість у собі поряд з професійними знаннями та навичками. Займаючись академічним навчанням і дослідженнями, студенти повинні набувати здатність упевнено оцінювати ситуації та обґрунтовувати свої дії на основі критичного мислення. Інноваційні методи викладання через залучення студентів як активних учасників процесу свого власного навчання ⁶.

Єреванське комюніке 2015 р. зосередило увагу на підвищенні якості та релевантності навчання й викладання. Педагогічні інновації, студентоцентроване середовище, ефективні навчальні діяльності. Визнання й підтримка якості викладання, створення можливостей для вдосконалення викладацької компетентності. Активне залучення студентів та членів академічної спільноти, інших стейкхолдерів до розроблення навчального плану та системи забезпечення якості ⁷.

Teaching Excellence Framework ⁸ була розроблена Міністерством освіти Великої Британії у 2016 р. В основу університетського оцінювання досконалості викладання покладено шість ключових показників, з яких три взято з результатів щорічного Національного опитування студентів (англ. National Student Survey, NSS). Ці показники відображають студентське бачення якості викладання, оцінювання та отриманої академічної підтримки. Четвертий показник досконалості викладання пов'язаний із рівнем відрахування студентів, а п'ятий і шостий стосуються випускників, а саме рівня задоволеності викладанням та навчанням і рівня їхнього працевлаштування в майбутньому.

У 2017 р. на першому європейському форумі навчання й викладання (1st European Learning and Teaching Forum) ⁹ були прийняті європейські принципи викладання й навчання, ключовим посилом яких є те, що вдосконалення навчання та викладання є рушієм інституційного забезпечення якості та є спільною відповідальністю співробітників та студентів університету.

Основною ідеєю **Паризького комюніке 2018 р.** є застосування та розвиток студентоцентрованого навчання та відкритої науки в контексті навчання впродовж життя, використання різноманітних методів навчання й викладання та забезпечення гнучкого графіку навчання, синергія між освітою та наукою, діджиталізація ¹⁰.

⁶ Ministerial conference Bucharest Communiqué. URL: <https://www.ehea.info/cid101043/ministerial-conferencebucharest-2012.html>.

⁷ Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf.

⁸ Teaching Excellence Framework: Year two additional guidance. URL: http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE_2014/Content/Pubs/2016/201632/HEFCE2016_32.pdf.

⁹ 1st European Learning and Teaching Forum. 2017. URL: <https://eua.eu/events/60:1st-european-learning-teaching-forum.html>.

¹⁰ Paris Communiqué. 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.

У звіті «The European Higher Education Area in 2018. Bologna Process Implementation Report»¹¹ наголошується на тому, що поліпшення якості викладання та навчання у вищій освіті завжди було в пріоритеті Болонського процесу. У звіті розглянуто навчання та викладання в закладах вищої освіти через національні та інституційні стратегії заохочення навчання та викладання, впровадження ECTS, підхід до результатів навчання, гнучкі способи навчання, навчання в цифровому середовищі та викладання в новому навчальному середовищі.

У Римському комюніке 2020 р. відбувається урізноманітнення методів викладання з метою розвитку у студентів критичного мислення, емоційного інтелекту, лідерства, роботи в команді та уміння вирішувати проблеми. Гнучка та відкрита траєкторія навчання як складова студентоцентрованого навчання. Розвиток цифрових навичок¹². Також наголошується на підтримці закладів вищої освіти у їхніх зусиллях розпочати чи підтримувати структурований діалог щодо інновацій та покращення навчання та викладання із залученням студентів, викладачів, а також відповідних зовнішніх зацікавлених сторін. Питання, що розглядаються, включають розроблення освітніх програм, результати навчання, оцінювання та якість. Значна увага приділяється розвитку та вдосконаленню навичок XXI століття, необхідних для вирішення поточних і майбутніх викликів суспільства.

У Законі України «Про вищу освіту»¹³ прописано, що студентоцентроване навчання — це підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги та партнерства між учасниками освітнього процесу. Також однією з умов інтеграції вищої освіти України в Європейський простір є розвиток та вдосконалення якості вищої освіти, розвиток особистості студента з моральними цінностями, активною життєвою позицією та критичним мисленням.

У проєкті «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки»¹⁴ серед пріоритетних принципів розвитку вищої освіти в Україні називають забезпечення якості й доступності вищої освіти для різних верств населення шляхом запровадження оцінювання рівня опанування гнучких навичок, формування критичного мислення, прагнення та здатності до самостійного навчання. Реформування змісту освітніх програм, посилення міждисциплінарної взаємодії в освітніх програмах та розроблення в партнерстві з провідними вітчизняними й зарубіжними університетами конкурентоздатних освітніх програм і модулів випереджальної підготовки фахівців.

.....
¹¹ The European Higher Education Area in 2018. Bologna Process Implementation Report. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/default/files/bologna_internet_0.pdf.

¹² Rome Ministerial Communiqué. 2020. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

¹³ Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

¹⁴ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

У «Положенні про підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників»¹⁵ зазначено, що педагогічні й науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію, оскільки метою підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є їх професійний розвиток відповідно до державної політики в галузі освіти та забезпечення якості освіти.

Таким чином, оцінювання якості викладання й навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті є надзвичайно актуальною проблемою як в Європейському просторі вищої освіти, так і в Україні.

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПУБЛІКАЦІЙ ІЗ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТА НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

У звіті Т. Estermann, V. Kupriyanova «Insight from Ireland and other countries»¹⁶ 2018 р., аналізується розвиток вищої освіти Ірландії та її спрямованість на досягнення ефективності діяльності університетів. Значну увагу автори приділили академічній автономії та вдосконалення викладання й навчання. У зв'язку із цим в Ірландії було проведено Національний форум із викладання та навчання, на якому обговорювалися сертифікація здібностей у викладанні, розвиток цифрових ресурсів у викладанні, налагодження зв'язків серед колег та однодумців, створення простору для спілкування та обміну думок, залучення студентів до процесу вдосконалення викладання й навчання.

Задля досягнення ефективності діяльності університетів акцентовано увагу на таких складових **освітньої діяльності** університету¹⁷:

- удосконалення викладання та навчання;
- залучення студентів.

Таким чином, у звіті цікавим для нас є пріоритетний напрям роботи щодо вдосконалення викладання та навчання, створення Національного форуму викладання та навчання, у якому зібрані ключові викладацькі та дослідницькі онлайн-ресурси. Вражають результати роботи форуму: розробили перші теми вдосконалення навчання та навчання в Ірландії, встановили маршрути для сертифікованого розвитку цілеспрямованих навчальних навичок, створили спеціалізовані цифрові ресурси для перетворення викладання, мережу для спілкування, консультацій та поширення, а також мобілізували студентів та залучали до покращення викладання й навчання.

¹⁵ Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України № 800-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.

¹⁶ Thomas Estermann, Veronika Kupriyanova and Michael Casey Efficiency, Effectiveness and Value for Money: Insights from Ireland and Other Countries. 2018. URL: <https://eua.eu/resources/publications/756:efficiency-effectiveness-and-value-for-moneyinsights-from-ireland-and-other-countries.html>.

¹⁷ Там само.

С. Курбатов у статті «Університетські рейтинги та проблема оцінки якості викладання і навчання»¹⁸ аналізує оцінювання процесів викладання, навчання та їх результатів для розроблення міжнародного університетського рейтингу, який започаткували в 2018 р. аналітики з команди THE і який поки що охоплює лише європейський континент. Так з'явилися Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings)¹⁹, які було опубліковано 11 липня 2018 р. Індикатори цього рейтингу формувалися навколо чотирьох головних вимірів²⁰:

1. Наскільки ефективно університет залучає студентів?
2. Чи має університет можливості для того, щоб ефективно проводити процес навчання?
3. Чи забезпечує університет релевантні наслідки навчання для студентів?
4. Чи має викладацьке та навчальне середовище інклюзивний характер?

Таким чином, автор ґрунтовно досліджує індикатори ефективності освітньої діяльності університетів за допомогою міжнародних рейтингів і виводить на Європейські рейтинги викладання (THE Europe Teaching Rankings), які можна взяти за основу в оцінюванні якості викладання й навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті.

У звіті EUA A. Gover «Evaluation of Learning and Teaching. Thematic Peer Group Report»²¹ представлені результати роботи робочої групи з питання оцінювання навчання та викладання. Група ідентифікувала шість ключових проблем, пов'язаних з оцінюванням навчання та викладання, і запропонувала чотири рекомендації для їх вирішення. Виклики та проблеми, з якими стикаються університети: системний підхід до процесів оцінювання, баланс довіри та автономії факультетів із централізацією, мотивація академічного персоналу до професійного розвитку, забезпечення участі студентів в оцінюванні та розвитку програм, заохочення відповідальності на всіх рівнях університету, брак ресурсів.

Спираючись на обговорення цих викликів, у звіті запропонували чотири загальні рекомендації, які університети можуть враховувати в розробленні своїх підходів до оцінювання навчання та викладання²².

1. Необхідно зосередити увагу на програмі як на основному орієнтирі, навколо якого відбувається оцінювання навчання та викладання.
2. Мати одну інституційну політику та рамки, що окреслюють системний підхід до оцінювання навчання та викладання на рівні програми, визначаючи спільні цілі та очікування.

¹⁸ Курбатов. С. Університетські рейтинги та проблема оцінки якості викладання і навчання. *Вища освіта України*. 2018. № 4. С. 25–29. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713689/1/teach_rank_kurbatov.pdf.

¹⁹ THE Europe Teaching Rankings 2018. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2018#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined.

²⁰ THE Europe Teaching Rankings 2018: Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/europe-teaching-rankings-2018-methodology>.

²¹ Gover. A. Evaluation of Learning and Teaching. Thematic Peer Group Report. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/eua%20tpg%20report%204%20-%20evaluation%20of%20learning%20and%20teaching.pdf>.

²² Там само.

3. Забезпечити залучення різних стейкхолдерів для визначення цілей програми та очікуваних результатів навчання, а потім оцінити, чи були досягнуті ці цілі.
4. Оцінити та вдосконалити весь спектр послуг, які підтримують студентів у досягненні результатів навчання та викладачів у проведенні високоякісного викладання.
5. Таким чином, погоджуємося з тим, що для виконання даних рекомендацій необхідно звернути увагу на ключові фактори, а саме комунікацію, роботу в команді, залучення зацікавлених сторін, збалансування системних підходів до інновацій та гнучкість.

У статті L. Norton «Assessing student learning»²³ розглядаються два основні елементи оцінювання студентів: дизайн оцінювання (assessment design) та зворотний зв'язок (feedback). Дизайн оцінювання стосується педагогічної філософії, дисциплінарності, моделей оцінювання та того, що ми знаємо про способи навчання студентів. Іншими словами, це оцінювання впливу на навчання. Оцінювання як зворотний зв'язок більше зосереджено на практиці вдосконалення навчання студентів. Ще одним важливим елементом оцінювання є автентичне оцінювання (Authentic assessment), яке зосереджене на розвитку навичок у реальному світі, активній побудові творчих відповідей та інтеграції використання різноманітних навичок у єдине ціле. Якщо говорити про зворотний зв'язок, то це комплексне питання, яке включає в себе відмінність між поточним оцінюванням (Formative assessment) та підсумковим оцінюванням (Summative assessment). Підсумкове оцінювання фокусується на заключному оцінюванні досягнутих результатів навчання. Як правило, оцінка або бал заноситься у відомість (звіт).

Поточним оцінювання також відоме під назвою «оцінювання задля навчання» (assessment for learning), воно відбувається в процесі навчання, на відміну від підсумкового оцінювання, яке має місце по завершенні теми або циклу занять.

Поточне оцінювання інтегроване у процес навчання та відбувається постійно²⁴. Його можна провести, застосовуючи різноманітні методи. Ключовий принцип цього типу оцінювання полягає в тому, що оцінюючи рівень розуміння чи навчальні потреби, викладачі можуть адаптувати або змінювати підходи до навчання в майбутньому. Поточне оцінювання невідривно пов'язане зі зворотним зв'язком, який студент отримує від викладача, своїх однолітків під час навчання.

Погоджуємося з автором у тому, що оцінювання навчання студентів нерозривно пов'язане зі зворотним зв'язком, який студент отримує протягом усього навчання.

²³ Norton. L. Assessing student learning. *A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing academic and Practice*. Routledge, 2008. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780203891414-18/assessing-student-learning-lin-norton>.

²⁴ Там само.

У статті D. Nicol «Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice»²⁵ досліджується поточне (формативне) оцінювання та зворотний зв'язок для того, щоб показати, як відбуваються процеси, які можуть допомогти студентам взяти під контроль своє навчання, тобто стати саморегульованими студентами. У статті надається визначення семи принципів належної практики зворотного зв'язку, які підтримують саморегуляцію студента. Ключовим аргументом є те, що студенти вже оцінюють свої на- працювання та генерують власний зворотний зв'язок, і що вища освіта повинна спиратися на цю здатність.

Сім принципів належної практики зворотного зв'язку²⁶:

- допомагає уточнити, що таке хороша продуктивність (цілі, критерії, очікувані стандарти);
- сприяє розвитку самооцінки (рефлексії) в навчанні;
- надає студентам високоякісну інформацію про їх навчання;
- заохочує діалог викладача та студента навколо навчання;
- заохочує позитивні мотиваційні переконання та самооцінку;
- надає можливості для того, щоб скоротити розрив між поточними та бажаними показниками;
- надає викладачам інформацію, яка може бути використана для планування викладання.

Таким чином, вбачається важливість і необхідність конструктивного зворотного зв'язку для підтримання та розвитку саморегуляції студента під час навчання.

У праці D. Parkin «Leading Learning and Teaching in Higher Education»²⁷ у розділі «Оцінювання та зворотний зв'язок» зазначається поняття «конструктивне узгодження» (Constructive alignment) — це певна модель дизайну викладання й навчання, що застосовується для планування заходів із викладання й навчання та завдань з оцінювання, які стосуються запланованих результатів навчання. Автор стверджує, що модель будується на теорії конструктивізму та студентоцентризму. Під заплановані результати навчання обираються методи навчання та викладання, які залучають студента для їх досягнення, завдання викладача полягає в тому, щоб створити навчальне середовище таким чином, щоб студент міг показати свої здібності й досягнення, а викладач — їх оцінити відповідно до запланованих результатів навчання.

²⁵ Nicol D. Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*. 2006. № 31 (2). P. 199–218. URL: https://www.researchgate.net/publication/228621906_Formative_Assessment_and_Self-Regulated_Learning_A_Model_and_Seven_Principles_of_Good_Feedback_Practice.

²⁶ Nicol D. Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*. 2006. № 31 (2). P. 199–218. URL: https://www.researchgate.net/publication/228621906_Formative_Assessment_and_Self-Regulated_Learning_A_Model_and_Seven_Principles_of_Good_Feedback_Practice.

²⁷ Parkin, D. *Leading Learning and Teaching in Higher Education*. Routledge. 2017. 250 p. URL: <https://www.routledge.com/Leading-Learning-and-Teaching-in-Higher-Education-The-key-guide-to-designing/Parkin/p/book/9780415598880>.

У статті Т. Jessop та G. Hughes «Beyond winners and losers in assessment and feedback»²⁸ стверджується, що підсумкове оцінювання спотворює навчання, оскільки формальні оцінки, штучні вправи — це далеко не найкращий спосіб встановлення того, що студенти розуміють і що вони можуть зробити. Автори статті спираються на дослідження щодо різних стратегій залучення студентів, повернення уваги до власного навчання через поточне (формативне) оцінювання. Зокрема вони розглядають, як навчання студентів може бути частиною діалогу з викладачами, бути зосередженим на індивідуальному дослідженні та особистому прогресі, а не відволікатися на конкуренцію щодо підсумкової оцінки.

Можна частково погодитися з авторами, оскільки, на нашу думку, для успішного оцінювання результатів навчання студентів потрібно поєднувати формативне й підсумкове оцінювання.

Підтвердження своєї думки знаходимо в статті О. Оржель «Сучасні підходи до оцінювання студента як чинник підвищення якості вищої освіти»²⁹, де зазначено, що різні види оцінювання мають відмінні цілі: одні можуть мати на меті визначення ступеню досягнення результатів навчання, рівня розвитку програмових компетентностей або кваліфікацій; інші — допомогти студенту здолати труднощі в оволодінні матеріалом навчальної дисципліни або надихнути на подальше навчання. Обидва види оцінювання є важливими, але перший є більш визнаним і поширеним як в Україні, так і в ЄПВО; другий менш розвинений і тому потребує більшої уваги експертів і викладачів.

В іншій статті О. Оржель «Удосконалення викладання та навчання: у пошуку українських еквівалентів термінів “assessment”, “evaluation”, “appraisal”»³⁰ автор уточнює змістовне наповнення термінів «appraisal», «assessment» та «evaluation» та шукає українські еквіваленти, здатні адекватно передати зміст цих термінів в українськомовному освітологічному дискурсі.

Автором з'ясовано, що оцінювання, яке позначається терміном «assessment», є органічною складовою процесу викладання й навчання і застосовується в контексті оцінювання викладачем студентів, інших здобувачів освіти задля вимірювання успішності, прогресу в навчанні, здобутих навчальних результатів.

«Evaluation» передбачає оцінювання у значно ширшому контексті, як-от організація викладання й навчання, освітня діяльність, освітня політика тощо. Це можуть бути студенти, які оцінюють викладання, освітню програму, зміст і корисність її навчальних дисциплін тощо; це також можуть бути викладачі, які розробили освітню програму, викладають навчальні дисципліни та в процесі її оцінювання вносять зміни до її змісту, методів викладання.

²⁸ Jessop T., Hughes G. Beyond winners and losers in assessment and feedback. URL: <https://www.ucl-ioe-press.com/ioe-content/uploads/2018/05/Teaching-and-Learning-in-Higher-Education.pdf>.

²⁹ Оржель О. Сучасні підходи до оцінювання студента як чинник підвищення якості вищої освіти. URL: <https://philarchive.org/archive/LEBPAP-3>.

³⁰ Оржель О. Удосконалення викладання та навчання: у пошуку українських еквівалентів термінів «assessment», «evaluation», «appraisal». *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2020. № 2 (10). С. 142—154. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-142-154>.

Термін «appraisal» вживається тільки в контексті оцінювання, атестації викладачів і керівників освітніх закладів.

Погоджуємося з автором у тому, що добір еквівалентів для передачі необхідного змісту термінів, домовленість освітянської спільноти щодо їх використання значно полегшили б обговорення важливого питання оцінювання у вищій освіті.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ Й НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВИХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

У праці Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E. & Sah, P. «Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning»³¹ описуються принципи навчання у вищій освіті й теоретична основа їх походження. Детальніше розгляньмо кожний принцип.

Навчання як становлення (Learning as Becoming). Навчання як становлення стосується трансформації студентів, того, що вони думають про себе та свій взаємозв'язок із суспільством, що вони думають про знання. Це може розглядатися як продукт університетської освіти, однак за необхідності це слід розглядати в процесі навчання студентів. Цей принцип має філософський характер і стосується таких питань, як онтологія (природа буття) та гносеологія (звідки ми знаємо те, що знаємо). Принципу сприяє підхід до вищої освіти, за якого враховується адекватне онтологічне сприйняття.

Dall'Alba (2009)³² стверджує, що навчання широке й передбачає інтеграцію знання, вчинків, буття і те, як ці одиниці для навчання змінюються та будуються. У цьому сенсі онтологічні та гносеологічні міркування щодо вищої освіти нерозривно пов'язані, подібно до того, як досвіди знань, вчинків і буття можуть співіснувати і не вимагають сегментації для викладання та навчання.

Вирішення онтологічних міркувань у вищій освіті допомагає підготувати студентів до боротьби з викликами, з якими вони стикаються в часто невизначеному та мінливому світі. Роблячи це, вони навчаються ставати більш здатними до адаптації та рефлексії як творчі та критичні істоти.

Таким чином, навчання — це інтегрований досвід існування протягом усього життя, який враховує соціальні, емоційні та інші якості, які студенти здобувають до, під час та після навчання.

.....
³¹ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

³² Dall'Alba G. Learning professional ways of being: Ambiguities of becoming. *Educational Philosophy and Theory*. 2009. 41 (1), 34–45. doi:10.1111/j.1469-5812.2008.00475.x. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1469-5812.2008.00475.x>.

Контекстуальне навчання (Contextual Learning). Контекст відіграє важливу роль у тому, як ми навчаємося та отримуємо знання, незалежно від того, пов'язаний цей контекст із фізичними умовами чи має соціально-культурний характер. Викладачі університету можуть використовувати для покращення якості та глибини навчання студентів контекст, а відповідно і способи передачі та застосування знань студентами. Пояснення та стратегії, пов'язані із цим принципом, теоретично зосереджені навколо концепції контекстуального навчання³³.

Ще одна ключова теоретична концепція, яка узгоджується з положенням цього принципу щодо контекстуального навчання — це автентичне навчання (authentic learning). В автентичному навчанні акцент зосереджений на тому, що може сприяти навчанню, орієнтованому на студента, оскільки це також забезпечує актуальність повсякденного досвіду студентів у контекстуалізації їхнього навчання (наприклад, студенти, які розповідають про своє навчання або ситуації та проблеми, які вони відчувають поза університетом).

Зазвичай на практиці та в літературі проблемне навчання (problem-based learning)³⁴ також обговорюється поряд із контекстуалізацією, оскільки це стосується контекстуалізованих підходів до навчання. Наприклад, проблемне навчання вимагає навчального підходу, який обумовлює навчання на практиці навколо значущих проблем, які можуть достовірно відображати природу проблем у цій дисципліні.

Через усі ці теоретичні основи контекстуального навчання цей принцип підтримує функціональну інтерпретацію, згідно з якою йдеться про оптимізацію навчального плану для пошуку відповідного динамізму між контекстуалізацією та деконтекстуалізацією з урахуванням цілей навчання та обмеженого навчального середовища, що має на меті забезпечити найбільшу користь для результатів навчання.

Емоції та навчання (Emotions and Learning). Емоційні реакції необхідні для ефективного навчання. У навчальному середовищі емоції — це досвід, а також сприяння особистому зростанню та навчальним досягненням. Емоції мають важливе значення та є основою ефективного навчання, оскільки вони інтегрують ключові когнітивні навички та психологічні стани, такі як увага, пам'ять, прийняття рішень, мотивація, інтерес, залучення, наполегливість та соціальне функціонування. Крім того, емоції беруть безпосередню участь у викладанні і впливають на нього.

Емоційний стан студента може впливати на емоційний стан інших (студентів і викладача) через процеси зараження, наслідування, групового афекту, співпе-

³³ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

³⁴ Barrett T., Moore S. New approaches to problem-based learning: Revitalising your practice in higher education. Routledge, 2010. DOI:10.1111/teth.12040. URL: <https://www.routledge.com/New-Approaches-to-Problem-based-Learning-Revitalising-Your-Practice-in/Barrett-Moore/p/book/9780415871495>.

реживання та самопредставлення. Важливо, щоб викладачі усвідомлювали цей вплив і, зокрема, те, як їхній власний емоційний стан може впливати на афективну динаміку класу та досвід навчання³⁵.

Моделювання позитивних афективних станів може сприяти навчанню через спілкування та передаватися викладачем через пристрась, інтерес, залученість та цікавість. Цей соціальний вимір навчання є одним із кількох способів, якими емоції можуть вплинути на результати навчання.

Емоції можуть ініціювати поведінку за допомогою мотиваційних процесів. Мотивація — це основний психологічний процес, який пов'язує афективні та когнітивні компоненти, що призводить до поведінки, яка характеризується енергійністю та спрямованістю³⁶. Мотивація часто асоціюється із залученням, яке в контексті навчання визначається як зв'язок студента зі змістом і навчальною діяльністю.

Рівень зацікавленості студента, а отже, і його мотивація та залучення, залежать як від усвідомленості цінності завдання чи досвіду навчання, так і від рівня контролю, який він відчуває від викладача.

Повністю погоджуємося з думкою Nilson L. B., яка у книзі «Teaching at its best: A research-based resource for college instructors»³⁷ стверджує, що для підтримання мотивації у студента необхідні чотири складові: персона, курс, викладання та оцінювання. Від персони, зокрема від викладача, залежать емоції, з якими викладач передає знання, від курсу залежить організація передачі знань, залученість студента до вибору дисципліни, від викладання залежить різноманітність та інноваційність методів, які використовуються в навчальному середовищі, а від оцінювання залежить прозорість і чіткість очікувань від завдання, яке має виконати студент.

Інтерактивне навчання (Interactive learning). Навчання та викладання — це соціальна діяльність: віч-на-віч або в інтернеті соціальна діяльність позитивно впливає на результати навчання. Під час соціальної взаємодії, наприклад, між студентом і викладачем, відбувається краще розуміння контексту. Соціальному порозумінню сприяють три взаємопов'язані компоненти: розуміння дій (Action Understanding), емпатія (Empathy) та теорія розуму (Theory of Mind)³⁸.

.....
³⁵ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

³⁶ Ainley M. Students' interest and engagement in classroom activities. *Handbook of Research on Student Engagement*. / Christenson S. L. et.al. (Eds.). Springer Science+Business Media, 2012. DOI: 10.1007/978-1-4614-2018-7_13. URL: https://www.researchgate.net/profile/Azkananda-Widiasani/publication/310773130_Handbook_of_Student_Engagement/links/5836a0dd08aed45931c772b7/Handbook-of-Student-Engagement.pdf.

³⁷ Nilson L. B. Teaching at its best: A research-based resource for college instructors. San Francisco, CA : Jossey-Bass, 2010. URL: <https://www.amazon.com/Teaching-Its-Best-Research-Based-Instructors/dp/0470401044>.

³⁸ Klimecki O., Singer, T. Empathy from the perspective of social neuroscience. *The Cambridge Handbook of Human Affective Neuroscience* / Armony, J. & Vuilleumier, P. (Eds.). New York : Cambridge University Press, 2013. P. 533–549. URL: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:102124>.

Розуміння дій передбачає самовідсилання спостережуваного поведінкового чи емоційного стану іншого шляхом нейронного моделювання. Цей процес може призвести до розуміння чужого стану, що дає змогу співпереживати. Емпатія — здатність ділитися й розуміти емоційні та психічні стани інших людей, необхідні для позитивної соціальної взаємодії. Здатність приписувати психічні стани (переконання, наміри, бажання, ставлення, думки, почуття, знання, удавання) іншим людям і розуміти те, що інші можуть мати психічні стани, які відрізняються від власних, відома як теорія розуму.

Завдяки цим трьом взаємопов'язаним компонентам люди можуть краще розуміти, інтерпретувати та формувати відповіді в соціальних умовах та створювати відчуття міжособистісних зв'язків, взаємного розуміння або синхронності ³⁹.

Синхронне навчання (*Synchronous learning*) — усі типи навчання, у яких здобувачі освіти та викладачі перебувають в одному місці одночасно для того, щоб навчання мало місце. Сюди входять: очні заняття, вебінари в режимі реального часу, «гібридні заняття» / «заняття змішаного типу».

Асинхронне навчання (*Asynchronous learning*) — студентоцентрований підхід, який широко використовується в онлайн-навчанні. Здобувачі працюють індивідуально або в групах без безпосереднього нагляду викладача. При асинхронному навчанні викладачі зазвичай визначають траєкторію навчання, яку здобувачі опановують у своєму власному темпі. Основне припущення — для кожного окремого здобувача освіти навчання може мати місце в будь-який час та в будь-якому місці.

Ще один високоефективний спосіб, за допомогою якого можна спільно конструювати знання — це групове навчання. Щоб детальніше розглянути ефективність роботи в групі, звернімося до дослідження братів Johnson (Rodger and David) ⁴⁰ з університету Мічиган, які виділяють п'ять основних елементів успішної роботи в групі:

- взаємодія одне з одним (*face-to-face interaction*): група з 2—4 осіб сидять обличчям одне до одного;
- персональна відповідальність за навчання (*individual accountability*): кожен повинен відповідати за певне завдання в групі;
- уміння працювати (співпрацювати) в групі (*collaborative skills*), до якого входять комунікативні, соціальні уміння та критичне мислення;
- процес групової роботи та його оцінювання (*processing*);
- позитивна взаємозалежність (*positive interdependance*): наприклад, поділитися книжкою чи комп'ютером.

³⁹ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

⁴⁰ Kagan S. Cooperative Learning. California, United States: Kagan Cooperative Learning, 2013.

Погоджуємося з думкою Nugent A., Lodge J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E. & Sah P.⁴¹ в тому, що усвідомлення цих процесів може надати викладачам перевагу в соціальній динаміці навчального середовища. Свідоме моделювання позитивного соціального середовища має прямий вплив як на індивідуальну, так і на групову ефективність.

Уміння вчитися та вищий рівень мислення (Learning to learn and higher order thinking). Університетський контекст вимагає, щоб студенти були значною мірою незалежними та саморегульованими, але насправді не всі студенти вміють вчитися. Знати, як потрібно, та управляти власним навчанням є важливою здатністю, яка є ключовою для досягнення позитивних результатів навчання.

Саморегульоване навчання — це активний процес, у якому студент формує цілі для свого навчання, а потім досягає їх шляхом навмисного планування, моніторингу, регулювання та оцінки їх прогресу⁴².

Ефективна саморегуляція надає індивідам певну автономію, особистий цикл зворотного зв'язку.

Здатність до саморегуляції — це розвиток особи, яка бере на себе підвищену відповідальність за власне навчання, і в якій починає змінюватися мислення та усвідомленість під час навчального процесу. Цей процес відомий як метапізнання і є дуже сильною передумовою навчання⁴³.

Творче та критичне мислення сприяє саморефлексії та досягненню цілей. Творче мислення було визнано однією з найважливіших компетентностей XXI століття під час працевлаштування та одним із пріоритетів Європейського простору вищої освіти⁴⁴. Творче та критичне мислення працюють разом, допомагаючи студентам досліджувати проблеми та знаходити рішення. Критичне мислення передбачає розвиток цілого ряду схильностей і здібностей, що дозволяють «розумному й рефлексивному мисленню, зосередитись на вирішенні того, у що віриш чи робиш»⁴⁵. І творче, і критичне мислення передбачає набір навичок і компетентностей, які можна розвивати та вимірювати в освітньому середовищі.

Для переходу студентів на новий вищий рівень мислення необхідне усвідомлення свого мислення, уваги, вирішення проблем, розгляд альтернативних рішень і рефлексія. Потрібно надавати студентам можливість уміти навчатися в умовах

.....
⁴¹ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

⁴² Там само.

⁴³ Veenman, M. V. J., Van Hout-Wolters, B. H. A. M., Afflerbach, P. Metacognition and learning conceptual and methodological considerations. *Metacognition Learning*. 2006 № 1. P 3—14. doi:10.1007/s11409-006-6893-0. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11409-006-6893-0>.

⁴⁴ Rome Ministerial Communiqué. 2020. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

⁴⁵ Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane: The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

університету. Це може включати чіткі інструкції навчання, оцінку чинних практик або розглянутий план навчання та досвід, який моделює ці процеси.

Виклики та труднощі навчання (Learning challenge and difficulty). Університетське навчання відкриває студентам численні складні навчальні процеси. Складний досвід навчання включає навчання, яке передбачає досягнення складного матеріалу, вирішення складних проблем або прийняття складних рішень. Подолання цих викликів та проблем передбачає складну координацію внутрішнього мислення, якому допомагає підтримка викладачів та однолітків.

Коли людина стикається з когнітивними труднощами, які кидають виклик її наявним знанням або цілям через суперечність, дисонанс, невизначеність або прогалини у знаннях, це може призвести до досвіду розгубленості ⁴⁶. Плутанина в університетському навчальному середовищі потенційно може бути продуктивною, сприяючи глибшому розумінню, або руйнівною, призводячи до розчарування. Ключ до боротьби з плутаниною — це вирішення проблеми самим студентом або іншими.

Однак у статті «Examining Productive Failure, Productive Success, Unproductive Failure, and Unproductive Success in Learning» ⁴⁷ Kapur M. висловлює думку, що невдача створює умови навчання, які короткочасно переривають навчання та успіх, але можуть максимізувати результати довгострокового навчання. Такий підхід спочатку призводить до падіння продуктивності, але позитивно впливає на результати навчання в довгостроковій перспективі. У всіх цих випадках, однак, у певний момент досягається вирішення, і це має важливе значення для того, щоб когнітивний дисбаланс мав позитивний вплив на навчання. Це рішення може відбутися через своєчасний, відповідний та корисний відгук, наданий викладачами чи однолітками, або розробку та активацію відповідних стратегій.

Таким чином, для успішної реалізації, оцінювання якості викладання й навчання необхідно впроваджувати всі принципи навчання у вищій освіті для переходу студента на вищий рівень мислення та усвідомлення дисципліни, яка вивчається.

«КОНЦЕПЦІЯ ПОРОГОВИХ ЗНАНЬ» («THRESHOLD CONCEPT») У ВИЩІЙ ОСВІТІ

«Концепція порогових знань» — це ідеї або інший погляд на речі, які дозволяють глибше зрозуміти щось у світі; слово «пори́г» означає перетин, який дає студенту змогу перейти від поверхневих знань до глибинного розуміння предмета ⁴⁸.

⁴⁶ Arguel A., Lockyer L., Lipp O., Lodge J., Kennedy G. Inside Out: Detecting Learners' Confusion to Improve Interactive Digital Learning Environments. *Journal of Educational Computing Research*. 2017. 55 (4). P. 526–551. DOI:10.1177/0735633116674732. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0735633116674732>.

⁴⁷ Kapur M. Examining Productive Failure, Productive Success, Unproductive Failure, and Unproductive Success in Learning. *Educational Psychologist*. 2016. № 51 (2). P. 289–299. doi: 10.1080/00461520.2016.1155457. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00461520.2016.1155457>.

⁴⁸ Cousin G. An introduction to threshold concepts. *Planet*. 2006. № 17. P 4–5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.11120/plan.2006.00170004>.

«Концепція порогових знань» — це концепт, що змінює уявлення про предмет вивчення, його сприйняття. «Концепція порогових знань» є важливою для оволодіння предметом та для розуміння / сприйняття випускниками своєї професії — для того, щоб вони ставали «вченими», ... мислили як учені, а не просто вивчали науку ⁴⁹.

У статті G. Cousin «An introduction to threshold concepts» ⁵⁰ зазначається тенденція серед викладачів університетів до наповнення освітньої програми змістом, перевантаженим величезним обсягом інформації, яку студенти повинні усвідомити та відтворити у вигляді знань. Натомість, роблячи акцент на «Концепції порогових знань», викладачі приймають виважені рішення щодо того, що є необхідним для розуміння предмета, який вони викладають. Такий підхід до розроблення освітніх програм означатиме «менше — якісніше» ⁵¹.

«Концепція порогових знань» також лежить в основі здобуття знань, вимірюючи моменти, в яких розуміння та застосування знань студентами трансформуються таким чином, що відкривають можливість більш широкого, глибинного, взаємопов'язаного та свідомого розуміння предмета, який вивчається. Ідея застосовується в освітній діяльності, розробці змісту освітніх програм та оцінці результатів навчання. Дана концепція забезпечує ефективний підхід до розуміння шляхів вирішення інтелектуальних труднощів, яких студенти зазнають під час навчання, оскільки «Концепція порогових знань» знаходиться саме в точках перетину, де студенти відчувають найбільші інтелектуальні труднощі ⁵².

У праці D. Mossley «Reflecting on threshold concepts: an introductory tool» ⁵³ стверджується, що вперше застосування ідеї «Концепції порогових знань» помітили в економіці Erik Meyer and Ray Land ⁵⁴, економісти використовували її для вивчення та вдосконалення знань із певної тематики. Звісно, ідея глибокого розуміння предмета не є новою, тому дослідження Erik Meyer та Ray Land полягає в більш широкому концептуальному розумінні, на яке вони спираються. Дослідники акцентують свою увагу на тому, що існує дуже багато різних способів, якими студенти отримують знання від певної дисципліни і, як наслідок цього, у студента виникає ціла низка проблем щодо розуміння й отримання цих знань.

Детальніше розгляньмо два ключові теоретичні поняття, з яких складається «Концепція порогових знань» — «знання» та «трансформаційне навчання».

⁴⁹ Threshold Concepts. URL: <https://unistudentwellbeing.edu.au/wp-content/uploads/2016/09/Threshold-Concepts-Prf04.pdf>.

⁵⁰ Cousin G. An introduction to threshold concepts. *Planet*. 2006. № 17. P 4–5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.11120/plan.2006.00170004>.

⁵¹ Там само.

⁵² Mossley D. Reflecting on threshold concepts: an introductory tool. York : Higher Education Academy, 2017. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/reflecting-threshold-concepts-introductory-tool>.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Meyer J., Land R. Overcoming barriers to student understanding: threshold concepts and troublesome knowledge. London : Routledge, 2006. URL: <https://www.routledge.com/Overcoming-Barriers-to-Student-Understanding-Threshold-Concepts-and-Troublesome/Meyer-Land/p/book/9780415514187>.

У статті D. Perkins «Threshold concepts within the disciplines»⁵⁵ стверджується, що поняття про знання, якими ми володіємо і які ми показуємо, не в повній мірі розкриває свою суть. Тому автор представляє трирівневу модель використання знань, яка підкреслює важливість проактивного навчання та застосування знань інноваційними методами, що має вирішальне значення для демонстрації найглибшого розуміння навчання. Дослідник стверджує, що існує більш глибоке навчання, яке настає, коли студент бачить ширше значення свого мислення, яке веде до активності, належного та нового застосування знань.

Таблиця 7.1

ТИПОЛОГІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ ЗА PERKINS⁵⁶

Знання	Характеристики
Знання, яким володієш (possessive knowledge)	<ul style="list-style-type: none"> • Знання як інформація; «гроші в банку знань»; • основні факти та цифри; • робоче навчання без застосування
Знання, яке застосовуєш (performative knowledge)	<ul style="list-style-type: none"> • Знання як розуміння; • гнучке мислення та дії; • сенсоутворення
Активне знання (proactive knowledge)	<ul style="list-style-type: none"> • Знання творчо застосовані; знання для спонтанного рішення; • ширша оцінка та застосування значення та сенсу

Другим ключовим поняттям є «трансформаційне навчання». Теорія трансформаційного навчання була розроблена D. Mezirow⁵⁷ (Mezirow and Taylor 2009), який стверджував, що існує три складові частини такого навчання:

- психологічна: зміни в мисленні про себе та ідентичність;
- переконання: зміни в переконаннях щодо світу;
- поведінкова: зміни способу життя з іншими.

Mezirow⁵⁸ розробив комплексну теорію того, як це відбувається, і наголосив на необхідності критичного осмислення питання, яке дезорієнтує, для того, щоб викликати значний і глибокий зсув у перспективі з подальшою реінтеграцією нового способу мислення в ширшому розумінні.

Трансформація рідко відбувається раптово, набагато частіше — це довгострокова, конструктивна зміна в часі. Часто трансформація буває непростою. Це може статися через певні труднощі, що можуть на деякий час викликати дискомфорт і невпевненість. Перетворення на психологічному та переконливому рівні при-

⁵⁵ Perkins D. Beyond understanding. *Threshold concepts within the disciplines* / Land, R., Meyer, J. H. F. and Smith, J. (eds.) Rotterdam : Sense Publishers, 2008. URL: <https://www.ee.ucl.ac.uk/~mflanaga/thresholds.html>.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Mezirow J., Taylor E. W. *Transformative learning in practice: insights from community, workplace, and higher education*. San Francisco : Jossey-Bass; Chichester : John Wiley (distributor), 2009. URL: <https://www.wiley.com/en-am/Transformative+Learning+in+Practice%3A+Insights+from+Community%2C+Workplace%2C+and+Higher+Education-p-9780470257906>.

⁵⁸ Там само.

зводить до змін онтології, того, як ти є. Це важливо в освіті. Для перетворення студентів-медиків у лікарів, а студентів-фізиків у атомників потрібно набагато більше, ніж просто передача знань, якими вони повинні володіти.

E. Meyer та R. Land у статті «Overcoming barriers to student understanding: threshold concepts and troublesome knowledge»⁵⁹ окреслюють п'ять ключових характеристик, які відрізняють «Концепцію порогових знань» від інших основних понять в освітній програмі:

1. «Концепція порогових знань» є перетворюючою (transformative), оскільки розуміння «Концепції порогових знань» передбачає: концептуальний зсув (зміну того, що ви знаєте) та онтологічний зсув (зміну вашого почуття буття). Ми — те, що ми знаємо. Нові розуміння увійшли в нашу біографію, ставши частиною того, хто ми є, що ми бачимо і що відчуваємо.
2. «Концепція порогових знань» є незворотною. Якщо колись цю концепцію зрозумів студент, навряд чи вона забудеться в його розумінні (це не виключає подальшої зміни або відхилення в розумінні).
3. Наприклад, багатьом викладачам важко повернутися до тих днів, коли вони уникли розуміння «Концепції порогових знань» на ранніх стадіях власного навчання.
4. «Концепція порогових знань» є інтегративною, оскільки оволодіння концепцією порогових знань часто дозволяє студенту встановлювати зв'язки, які раніше були приховані від уваги. Отже, «Концепція порогових знань» викриває прихований взаємозв'язок явищ.
5. «Концепція порогових знань» концептуально пов'язана, оскільки «будь-який концептуальний простір має обмеження кордонів, що межують з порогамі в нові концептуальні галузі»⁶⁰. Важливою засторогою є усвідомлення того, що «Концепція порогових знань» є формою дисциплінарної власності і як таке її викладання в освітній програмі може мати властиву тенденцію щодо застарілого сприйняття. Це проектує складання навчального плану, спрямованого на дослідницький підхід у навчанні, у якому завжди є місце для сумнівів щодо концепції.
6. «Концепція порогових знань» може включати «проблемні (важкодоступні) знання» (troublesome knowledge). Проблемні знання — це «такі знання, які здаються неінтуїтивними, чужими (виходять з іншої культури чи дискурсу) або, здавалося б, некогерентні»⁶¹. Тому поширеність «здорового глузду» або інтуїтивне розуміння може стримувати майстерність щодо розуміння «Концепції порогових знань». Залучення студентів щодо змін їхнього інтуї-

⁵⁹ Meyer J., Land R. Overcoming barriers to student understanding: threshold concepts and troublesome knowledge. London : Routledge, 2006. URL: <https://www.routledge.com/Overcoming-Barriers-to-Student-Understanding-Threshold-Concepts-and-Troublesome/Meyer-Land/p/book/9780415514187>.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Там само.

тивного розуміння доволі проблематичне, оскільки такі зміни можуть призвести до незручного емоційного зміщення.

У статті «Conceptual frameworks as a threshold concept in doctorateness»⁶² V. Trafford дає практичне застосування «Концепції порогових знань». Перше стосується соціального посередництва шляхом взаємодії з різними іншими людьми через пояснення керівників, дискусії з іншими дослідниками та членство в спільноті практиків. У цих випадках втручання інших забезпечує подолання та розуміння стратегії, підтримку інших та заохочення після того, як студенти визнали свої недоліки і визнали необхідність глибокого вивчення. Другий практичний підтекст стосується когнітивних дій, які були ініційовані і здійснені без сторонньої допомоги. Це відбувається через: читання; мислення та роздуми на глибшому та вищому рівні; візуалізацію понять і відносин; опору на попередню професійну концептуалізацію, яка потім буде застосована та використана; отримання навичок і знань, які були відсутні або слабо сформовані.

Таким чином, на нашу думку, «Концепція порогових знань» — це перехід від поверхневих знань до глибоких шляхом переосмислення свого попереднього розуміння, буття, сенсу та перехід на новий рівень отримання знань. Такий перехід неможливий без навчання на основі досліджень, критичного мислення та взаємозв'язку з іншими.

ГЛИБИННИЙ ТА ПОВЕРХНЕВИЙ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ

У статті P. Ramsden «Leadership for better student experience. What do senior executives need to know?» зазначається, що успіх викладача та досягнення студентами запланованих результатів навчання залежить від якості залучення студентів до дисципліни, яка викладається. Таке залучення може бути поверхневим, його ще називають «поверхневим підходом» (surface approach)⁶³. За такого підходу студент отримує часткові знання від переданої викладачем інформації, докладаючи мінімальних зусиль для отримання позитивної оцінки його знань.

Успішним стає той випускник, який може застосувати теоретичні знання до практичних проблем. Саме таких здібностей очікують як викладач, так і роботодавець. Такий підхід до навчання вимагає високоякісних, структурованих результатів навчання. Його називають «глибинним підходом» (deep approach) і він надає студентам відчуття задоволення від навчання та глибокого розуміння дисципліни⁶⁴.

⁶² Trafford V. Conceptual frameworks as a threshold concept in doctorateness. *Threshold concepts with the disciplines* / Land R., Meyer J. H. F., Smith, J. (eds.) Rotterdam : Sense Publishers, 2008. URL: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789460911477/BP000001.xml>.

⁶³ Ramsden. P. Leadership for better student experience. What do senior executives need to know? Stimulus paper. Leadership Foundation for Higher Education. 2013. 32 p. URL: <https://blogs.city.ac.uk/educationalvignettes/2014/03/10/leadership-for-a-better-student-experience-what-do-senior-executives-need-to-know/#.YStKYY4zZPY>.

⁶⁴ Паламарчук О. Підходи до викладання в університеті на засадах лідерства. *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». С. 24–27.

Розгляньмо детальніше глибинний і поверхневий підходи в навчанні, запропоновані Houghton ⁶⁵.

Таблиця 7.2

ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛИБИННОГО ТА ПОВЕРХНЕВОГО ПІДХОДІВ ДО НАВЧАННЯ⁶⁶

Поняття	Глибинний підхід до навчання	Поверхневий підхід до навчання
Визначення	Критичне вивчення нових фактів та ідей, зв'язок їх із наявними когнітивними структурами та утворення численних посилань між ідеями	Некритичне сприйняття нових фактів та ідей та намагання зрозуміти їх як ізольовані, не взаємопов'язані речі
Характеристики	Пошуки сенсу. Зосередженість на центральному аргументі або понятті, необхідних для вирішення проблеми. Активна взаємодія. Розрізнення між аргументом і доказами. Встановлення зв'язків між різними модулями. Співвіднесення нових і попередніх знань. Пов'язування змісту курсу з реальним життям	Орієнтація на практичне навчання. Зосередженість на зовнішніх ознаках і формулах, необхідних для вирішення проблеми. Пасивний прийом інформації. Не вдається відрізнити принципи від прикладів. Сприйняття модулів та програм як окремих частин. Невизнання співвідношення нового й попереднього матеріалу. Розгляд змісту курсу як матеріалу для складання іспиту
Мотивація студентів	Цікавість до предмета. Налаштованість на високоякісну роботу, занурення в академічний процес. Відповідний багаж знань для створення міцного фундаменту. Успішна реалізація своїх інтересів через вдалу організацію свого часу. Позитивний досвід навчання призводить до впевненості в розумінні та процвітанні в житті	Навчання заради диплома без інтересу до предмета. Акцент на соціальній, спортивній діяльності, ігноруючи академічну сферу. Брак попередніх знань, які необхідні для належного розуміння матеріалу. Недостатньо часу / занадто велике навантаження. Цинічний погляд на освіту. Висока тривожність
Мотивація викладачів	Виявлення особистого інтересу до предмета, який викладається. Розроблення структури предмета. Приділення уваги та присвячення часу ключовим поняттям. Протистояння помилкам студентів.	Передача незацікавленості або навіть негативного ставлення до матеріалу. Презентація матеріалу в такий спосіб, що він буде сприйматися як ряд не пов'язаних між собою фактів і ідей. Поблажливо ставлення до пасивності студентів.

⁶⁵ Houghton W. Engineering Subject Centre Guide: Learning and Teaching Theory for Engineering Academics. Loughborough : HEA Engineering Subject Centre, 2004. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/engineering-subject-centre-guide-learning-and-teaching-theory-engineering-academics>.

⁶⁶ Там само.

Поняття	Глибинний підхід до навчання	Поверхневий підхід до навчання
	<p>Залучення студентів до активного навчання.</p> <p>Використання оцінювання, яке вимагає роздумів та спільної роботи.</p> <p>Співвіднесення нового матеріалу до того, що студенти вже знають і розуміють.</p> <p>Право на помилку без покарання та винагороди.</p> <p>Послідовність і справедливість в оцінюванні запланованих результатів навчання, а отже, встановлення довіри. (Constructive Alignment)</p>	<p>Оцінювання незалежних фактів (короткі відповіді на запитання).</p> <p>Намагання давати забагато матеріалу.</p> <p>Створення невиправданої тривоги або низьких очікувань успіху через вияви байдужості або надмірне навантаження.</p> <p>Проведення короткого циклу оцінювання</p>

Цілком погоджуємося з Р. Ramsden ⁶⁷, який стверджує, що те, який підхід у викладанні обирає викладач університету, залежить від розуміння змісту викладання. Коли викладач розуміє, що кількість студентів в аудиторії є відповідною, то він може використати глибинний підхід, що змінить уявлення студентів про його дисципліну. Застосування глибинного підходу у викладанні дозволяє спровокувати ідеї студентів за допомогою запитань, проблем, обговорення та презентацій. Глибинний підхід охоплює все різноманіття викладацьких технік. Викладачі, які використовують даний підхід у викладанні, пояснюють різницю у результатах навчання стосунками між студентами та контекстуальними факторами (включаючи роль викладача).

Завдяки глибинному підходу у викладанні та навчанні у студента з'являється «концепція порогових знань», яка дозволяє переосмислити своє ставлення до предмета шляхом інтелектуальних трансформацій та глибше зануритися у знання з предмета, які потім можна буде активно застосовувати в житті.

Проте, коли кількість студентів в аудиторії занадто велика, то викладач із великою вірогідністю буде застосовувати поверхневий підхід для передачі інформації. Передача змісту інформації є необхідною, але не основною для розвитку розуміння студентів та досягнення результатів навчання. При застосуванні поверхневого підходу у викладанні викладач зосереджується на тому, що він робить (плануванні заняття, використанні інформаційних і комунікативних технологій). Такий підхід асоціюється з недостатнім контролем змісту дисципліни, недосконалою підготовкою студента та перенавантаженням викладача ⁶⁸.

⁶⁷ Ramsden. P. Leadership for better student experience. What do senior executives need to know? *Stimulus paper. Leadership Foundation for Higher Education*. 2013. 32 p. URL: <https://blogs.city.ac.uk/educationalvignettes/2014/03/10/leadership-for-a-better-student-experience-what-do-senior-executives-need-to-know/#.YStKYY4zZPY>.

⁶⁸ Паламарчук О. Підходи до викладання в університеті на засадах лідерства. *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». С. 24–27.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 7

1. Актуальність дослідження оцінювання якості викладання й навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті засвідчується низкою документів Європейського простору вищої освіти, починаючи з Лондонського комюніке 2007 р., в якому зазначалося про створення більш гнучких підходів до навчання в системі вищої освіти. У 2009 р. у Львовенському комюніке застосування різних підходів до викладання стало одним із принципів дотримання європейських стандартів із забезпечення якості вищої освіти. Після Єреванського комюніке 2015 р. значна увага стала приділятися підвищенню якості та релевантності навчання й викладання. Поштовхом для оцінювання якості навчання й викладання стало створення Рамки досконалості викладання (Teaching Excellence Framework) у Великобританії, після якої в подальшому були прийняті європейські принципи навчання й викладання, а в Болонському звіті 2018 р. цілий розділ був присвячений даному питанню. У вітчизняних нормативно-правових документах також акцентується увага на розвитку та вдосконаленні якості вищої освіти як одній з умов інтеграції вищої освіти України до Європейського освітнього простору. Забезпечення оцінювання якості викладання й навчання як складових освітнього процесу, яке б відповідало вимогам і тенденціям Європейського простору вищої освіти, актуалізує потребу вивчення досвіду європейських країн щодо оцінювання якості викладання й навчання.
2. Аналіз наукових публікацій засвідчує два основні елементи оцінювання студентів: дизайн оцінювання (assessment design) та зворотний зв'язок (feedback). Дизайн оцінювання стосується педагогічної філософії, дисциплінарності, моделей оцінювання та

того, що ми знаємо про способи навчання студентів. Оцінювання як зворотний зв'язок більше зосереджене на практиці вдосконалення навчання студентів. Якщо говорити про зворотний зв'язок, то це комплексне питання, яке включає в себе відмінність між підсумковим оцінюванням (Summative assessment), що фокусується на заключному оцінюванні результатів навчання по завершенні теми або циклу занять, та поточним оцінюванням (Formative assessment). Поточне (формативне) оцінювання також відоме під назвою «оцінювання задля навчання» (assessment for learning) та відбувається у процесі навчання. У наукових працях зарубіжних дослідників зустрічається поняття «конструктивне узгодження» (Constructive alignment) — це певна модель дизайну викладання й навчання, що застосовується для планування заходів із викладання й навчання та завдань з оцінювання, які напряду стосуються запланованих результатів навчання. Модель будується на теорії конструктивізму та студентоцентризму. Під заплановані результати навчання добираються методи навчання та викладання задля залучення студента до їх досягнення.

3. До теоретичних основ оцінювання викладання й навчання у вищій освіті відносимо принципи навчання у вищій освіті, серед яких:
- Навчання, як становлення (Learning as Becoming).
  - Контекстуальне навчання (Contextual Learning).
  - Інтерактивне навчання (Interactive Learning). Під час активної ери онлайн-навчання в умовах пандемії простежується **тенденція** до асинхронного навчання.

- Емоції та навчання (Emotions and Learning).
- Вміння вчитися та вищий рівень мислення (Learning to Learn and Higher Order Thinking).

Таким чином, для успішної реалізації, оцінювання якості викладання і навчання необхідно впроваджувати всі принципи навчання у вищій освіті для переходу студента на вищий рівень мислення та глибокого усвідомлення й розуміння дисципліни, яка вивчається.

Уточнено поняття **«концепція порогових знань»**, що означає перехід від поверхневих знань до глибинних шляхом переосмислення свого попереднього розуміння, буття, сенсу та перехід на новий рівень отримання знань. Такий перехід неможливий без навчання на основі досліджень, критичного мислення та взаємозв'язку з іншими.

Отже, завдяки глибинному підходу у викладанні та навчанні у студента з'являється «Концепція порогових знань», яка дозволяє переосмислити своє ставлення до предмета шляхом інтелектуальних трансформацій та глибше зануритися у знання предмета, які потім можна буде активно застосовувати в житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти, 2010. URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration\(2010\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Budapest-Vienna_Declaration(2010).pdf).

Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України № 800-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>.

Курбатов. С. Університетські рейтинги та проблема оцінки якості викладання і навчання. *Вища освіта України*. 2018. № 4. С. 25–29. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713689/1/teach_rank_kurbatov.pdf.

О. Оржель. Сучасні підходи до оцінювання студента як чинник підвищення якості вищої освіти. URL: <https://philarchive.org/archive/LEBPAP-3>.

Оржель О. Удосконалення викладання та навчання: у пошуку українських еквівалентів термінів «assessment», «evaluation», «appraisal». *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*. 2020. № 2 (10). С. 142–154. URLDOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-142-154>.

Паламарчук О. Викладання в університеті на засадах лідерства: навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

Паламарчук О. Підходи до викладання в університеті на засадах лідерства. *Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис*. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. С. 24–27. Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу».

Паламарчук О. Управління професійним розвитком сучасного викладача-лідера. Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: монографія / за заг. ред.: С. Калашнікової, В. Лугового. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2017. С. 159–188. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf.

Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

1st European Learning and Teaching Forum. 2017. URL: <https://eua.eu/events/60:1st-european-learning-teaching-forum.html>.

Ainley M. Students' interest and engagement in classroom activities. Handbook of Research on Student Engagement / Christenson S. L. et.al. (Eds.). *Springer Science+Business Media*, 2012. DOI: 10.1007/978-1-4614-2018-7_13. URL: https://www.researchgate.net/profile/Azkananda-Widiasani/publication/310773130-Handbook_of_Student_Engagement/links/5836a0dd08aed45931c772b7/Handbook-of-Student-Engagement.pdf.

Arguel A., Lockyer L., Lipp O., Lodge J., Kennedy G. Inside Out: Detecting Learners' Confusion to Improve Interactive Digital Learning Environments. *Journal of Educational Computing Research*. 2017. N° 55 (4). P. 526-551. doi:10.1177/0735633116674732. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0735633116674732>.

Barrett T., Moore S. New approaches to problem-based learning: Revitalising your practice in higher education. Routledge, 2010. doi:10.1111/teth.12040. URL: <https://www.routledge.com/New-Approaches-to-Problem-based-Learning-Revitalising-Your-Practice-in/Barrett-Moore/p/book/9780415871495>.

Cousin G. An introduction to threshold concepts. *Planet*. 2006. N° 17. P 4-5. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.11120/plan.2006.00170004>.

Dall'Alba G. Learning professional ways of being: Ambiguities of becoming. *Educational Philosophy and Theory*. 2009. 41 (1), 34-45. doi:10.1111/j.1469-5812.2008.00475.x. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1469-5812.2008.00475.x>.

Federal Ministry of Science, Research and Economy. URL: <https://uniko.ac.at/>.

Gover A. Evaluation of Learning and Teaching. Thematic Peer Group Report. URL: <https://www.eua.eu/resources/publications/813:evaluation-of-learning-and-teaching-thematic-peer-group-report.html>.

Houghton W. Engineering Subject Centre Guide: Learning and Teaching Theory for Engineering Academics. Loughborough : HEA Engineering Subject Centre, 2004. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/engineering-subject-centre-guide-learning-and-teaching-theory-engineering-academics>.

Jessop T., Hughes G. Beyond winners and losers in assessment and feedback. URL: <https://www.ucl-ioe-press.com/ioe-content/uploads/2018/05/Teaching-and-Learning-in-Higher-Education.pdf>.

Kapur M. Examining Productive Failure, Productive Success, Unproductive Failure, and Unproductive Success in Learning. *Educational Psychologist*. 2016. N° 51 (2). P 289–299. DOI: 10.1080/00461520.2016.1155457. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00461520.2016.1155457>.

Kagan S. Cooperative Learning. California, United States : Kagan Cooperative Learning, 2013.

Klimecki O., Singer T. Empathy from the perspective of social neuroscience. *The Cambridge Handbook of Human Affective Neuroscience* / In Armony J., Vuilleumier P. (Eds.). New York : Cambridge University Press, 2013. P. 533–549. URL: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:102124>.

London Communiqué. URL: <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-procjes/londonske-omyunike.html>.

Louvain-la-Neuve Communiqué. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/92/1/Bologna_Work_Programme_2007_2009_Report_594921.pdf.

Mezirow J., Taylor E. W. Transformative learning in practice: insights from community, workplace, and higher education. San Francisco : Jossey-Bass; Chichester : John Wiley (distributor), 2009. URL: <https://www.wiley.com/en-am/Transformative+Learning+in+Practice%3A+Insights+from+Community%2C+Workplace%2C+and+Higher+Education-p-9780470257906>.

Meyer J., Land R. Overcoming barriers to student understanding: threshold concepts and troublesome knowledge. London : Routledge, 2006. URL: <https://www.routledge.com/Overcoming-Barriers-to-Student-Understanding-Threshold-Concepts-and-Troublesome/Meyer-Land/p/book/9780415514187>.

Ministerial conference Bucharest Communiqué. URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf.

Mossley D. Reflecting on threshold concepts: an introductory tool. York : Higher Education Academy, 2017. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/knowledge-hub/reflecting-threshold-concepts-introductory-tool>.

National Forum for the Enhancement of Teaching and Learning. URL: <https://www.teachingandlearning.ie>.

Nicol D. Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*. 2006. N° 31 (2). P. 199–218. URL: <https://www.researchgate.net/publi>

cation/228621906_Formative_Assessment_and_Self-Regulated_Learning_A_Model_and_Seven_Principles_of_Good_Feedback_Practice.

Nilson L. B. Teaching at its best: A research-based resource for college instructors. San Francisco, CA : Jossey-Bass, 2010. URL: <https://www.amazon.com/Teaching-Its-Best-Research-Based-Instructors/dp/0470401044>.

Norton. L. Assessing student learning. A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education Enhancing academic and Practice. Routledge, 2008. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780-203891414-18/assessing-student-learning-lin-norton>.

Nugent A., Lodge, J. M., Carroll A., Bagraith R., MacMahon S., Matthews K. E., Sah P. Higher Education Learning Framework: An evidence informed model for university learning. Brisbane : The University of Queensland, 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/328943978_Higher_Education_Learning_Framework_An_evidence-informed_model_for_university_learning.

Paris Communiqué 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.

Parkin, D. Leading Learning and Teaching in Higher Education. Routledge, 2017. 250 p. URL: <https://www.routledge.com/Leading-Learning-and-Teaching-in-Higher-Education-The-key-guide-to-designing/Parkin/p/book/9780415598880>.

Perkins D. Beyond understanding. Threshold concepts within the disciplines / Land, R., Meyer, J. H. F. and Smith, J. (eds.) Rotterdam : Sense Publishers, 2008. URL: <https://www.ee.ucl.ac.uk/~mflanaga/thresholds.html>.

Quality Culture in Higher Education. Meld. St. 16 (2016–2017). URL: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/meld.-st.-16-20162017/id2536007>.

Ramsden. P. Leadership for better student experience. What do senior executives need to know? Stimulus paper. Leadership Foundation for Higher Education. 2013. 32 p. URL: <https://blogs.city.ac.uk/educationalvignettes/2014/03/10/leadership-for-a-better-student-experience-what-do-senior-executives-need-to-know/#.YStKYY4zZPY>.

Rome Ministerial Communiqué. 2020. URL: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf.

Teaching Adult Learners. URL: www.open2study.com.

Teaching Excellence Framework: Year two additional guidance. URL: http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE_2014/Content/Pubs/2016/201632/HEFCE2016_32.pdf.

THE Europe Teaching Rankings 2018. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/europe-teaching/2018/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined.

THE Europe Teaching Rankings 2018: Methodology. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/europe-teaching-rankings-2018-methodology>.

The European Higher Education Area in 2018. Bologna Process Implementation Report. URL:// https://eacea.ec.europa.eu/nationalpolicies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf.

The Value of Knowledge, Strategic Agenda for Higher Education and Research 2015–2025. URL: <https://planipolis.iiep.unesco.org/en/2015/value-knowledge-strategic-agenda-higher-education-and-research-2015-2025-6649>.

Thomas Estermann, Veronika Kupriyanova and Michael Casey Efficiency, Effectiveness and Value for Money: Insights from Ireland and Other Countries. 2018. URL: <https://eua.eu/resources/publications/756:efficiency,-effectiveness-and-value-for-moneyinsights-from-ireland-and-other-countries.html>.

Threshold Concepts. URL: <https://unistudentwellbeing.edu.au/wp-content/uploads/2016/09/Theshold-Concepts-Prf04.pdf>.

Trafford V. Conceptual frameworks as a threshold concept in doctorateness. *Threshold concepts with the disciplines* / Land R., Meyer J. H. F., Smith, J. (eds.) Rotterdam : Sense Publishers, 2008. URL: <https://brill.com/view/book/edcoll/9789460911477/BP000001.xml>.

Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, 2010. URL: http://ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf.

Veenman, M. V. J., Van Hout-Wolters, B. H. A. M., Afflerbach, P. Metacognition and learning conceptual and methodological considerations. *Metacognition Learning*. 2006. N° 1. P 3–14. doi:10.1007/s11409-006-6893-0. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11409-006-6893-0>.

Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf.

ВИМІРЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБЛЕННЯ ТА НАДАННЯ ПОСЛУГ У МЕЖАХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Юрій ВІТРЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент,
Заслужений економіст України,
провідний науковий співробітник,
відділ забезпечення якості вищої освіти,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-4277-4587>

АНОТАЦІЯ

Викладено результати аналізу загальних теоретико-методологічних положень основних міжнародних і національних формальних інститутів сучасної ринкової економіки, які мають урахуватися при вимірюванні економічної ефективності виробництва продуктів (товарів і послуг). Наголошується, що основні концепції та визначення Системи національних рахунків 2008 ґрунтуються на економічній теорії і принципах, які мають універсальний характер і не залежать від особливостей того чи того виду економічної діяльності (зокрема і виду економічної діяльності «Освіта»). Теоретично-методологічні основи вимірювання обсягів економічної діяльності при виробництві та наданні послуг у сфері вищої освіти містять результати аналізу головного міжнародного формального інституту (Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016) та головного національного формального методологічного інституту (Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні). Теоретично-методологічні основи вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти викладено на основі відповідних статей Економічної енциклопедії, Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016, Методологіч-

них положень щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, ряду статей, у яких розглядаються проблеми вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти. Сформульовано авторські визначення основних термінів економіки вищої освіти.

Ключові слова:

економічна ефективність вироблення та надання послуг у сфері вищої освіти, послуги у сфері вищої освіти; вимірювання обсягів послуг у сфері вищої освіти, вимірювання економічної ефективності вироблення та надання послуг у сфері вищої освіти.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБЛЕННЯ ТА НАДАННЯ ПОСЛУГ У МЕЖАХ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Сучасні економічні теорія і практика ринкової економіки безальтернативно розглядають університети (або заклади вищої освіти — далі ЗВО) як невід’ємну складову всієї сукупності інституціональних одиниць країни, результати економічної діяльності яких включаються до валового внутрішнього продукту (ВВП) — найчастіше використовуюваного індикатора результатів економічної діяльності країн, регіонів. На наше переконання, наукові дослідження проблем забезпечення ефективності освітньої діяльності ЗВО, здійснені без урахування зазначеного положення, позбавляє дослідників можливості сформулювати відповідні адекватні висновки та рекомендації. У цьому зв’язку актуальність наукового дослідження теоретико-методологічних основ вимірювання безпосередньо економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти як основного виду економічної діяльності ЗВО, на наше переконання, не повинна викликати жодних сумнівів.

Актуальність вимірювання економічної діяльності та її ефективності при виробництві та наданні послуг у сфері вищої освіти посилюється прийняттям у грудні 2018 року Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування»¹, у якому встановлено наступну норму: «*Результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми за напрямками використання бюджетних коштів і включають кількісні та якісні показники*»². Норми зазначеного Закону також вимагають розроблення обґрунтованої системи результативних показників як бюджетних програм, що затверджуєть-

¹ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування : Закон України від 06.12.2018№ 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>.

² Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб’єктів сучасної ринкової економіки. *Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики*. 2019. № 1 (5). С. 31–44. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fscience.iea.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F09%2F1_2019.pdf&embedded=true&chrome=false&dov=1.

ся в установленому порядку для ЗВО, перш за все, таких як «Підготовка кадрів закладами вищої освіти III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики», «Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка преси, розвитку наукової інфраструктури, наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень», так і за видами економічної діяльності, які здійснюють ЗВО, з виділенням для цього бюджетних коштів³.

Дослідження теоретичних основ вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти здійснено відповідно до концептуальних положень неоінституціоналізму (Д. Нортон, Р. Коуз, Г. Беккер, Дж. Стіглер, Дж. Б'юкенен та інші) та фінансового капіталізму (Р. Шиллер). Теоретично-методологічні основи дослідження розглянуті перш за все з урахуванням положень таких міжнародних і національних формальних інститутів як Система національних рахунків 2008; Методологічні положення розрахунків валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Держслужби статистики 17.08.2018 № 187; Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО 2016; Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р., № 57.

Як зазначено в Передмові Системи національних рахунків 2008, вона «... була підготовлена під егідою Міжсекретарської робочої групи (МСРГНР), яка складається з п'яти організацій: Статистичного бюро Європейських спільнот (Євростат), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Статистичного відділу Організації Об'єднаних Націй і регіональних комісій Секретаріату Організації Об'єднаних Націй та Світового банку. СНР 2008 опублікована спільно п'ятьма організаціями»⁴. До роботи в МСРГНР були залучені експерти в галузі національних рахунків із зазначених вище п'яти організацій, а консультативна група експертів, якій була відведена ключова роль у розроблянні цього міжнародного формального інституту, налічувала понад 100 фахівців із різних сфер економічної діяльності різних країн.

Методологія національних рахунків освіти, ЮНЕСКО 2016, підготовлена Інститутом статистики ЮНЕСКО, Міжнародним інститутом планування освіти ЮНЕСКО та Інститутом Pole de Dakar на «... принципах чинних міжнародних стандартів, таких як Система національних рахунків (СНР 2008) та Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО 2011) та спирається на попередньому досвіді у цій сфері»⁵. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків

³ Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики. 2019. № 1 (5). С. 31–44.

⁴ System of National Accounts 2008 (2008 SNA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>. (Передмова).

⁵ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/methodology-of-national-education-accounts-2016-en.pdf>.

освіти в Україні у Загальних положеннях містять наступне положення: *«Допоміжні рахунки освіти — це інструмент, придатний до інформування керівників галузі освіти по таких питаннях: розробка стратегії, її реалізація, ведення політичного діалогу, моніторинг та оцінка діяльності всієї системи. У першу чергу рахунки призначені для поліпшення управління діяльністю системи освіти»*⁶.

Проте аналіз національних формальних інститутів у сфері освіти (у тому числі у сфері вищої освіти), прийнятих Міністерством освіти і науки України щодо вимірювання результатів освітньої діяльності, значної кількості наукових досліджень щодо оцінки ефективності освітньої діяльності у сфері освіти взагалі та вищої освіти зокрема дає достатньо підстав для висновку, що в Україні лишаються практично поза увагою теоретично-методологічні положення зазначених вище фундаментальних формальних інститутів. Переважна більшість відомих нам українських досліджень проблем економіки вищої освіти здійснені на засадах теорії людського капіталу та теорії знань без урахування положень СНР 2008, Методології національних рахунків освіти, ЮНЕСКО 2016, Методології щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні.

У цьому зв'язку вважаємо за доцільне повернути увагу до наукових досліджень економічних відносин у сфері вищої освіти, які здійснені на теоретично-методологічних основах СНР 2008 та Методології національних рахунків освіти, ЮНЕСКО 2016, в Інституті вищої освіти НАПН України «Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія 2017 р.»⁷ та «Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України: Колективна монографія 2020 р.»⁸, а також статей Вітренка Ю. М.⁹ «Освіта як вид економічної діяльності»¹⁰; «Освіта України в Системі національних рахунків»¹¹; «Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки»¹².

Аналітичні матеріали (препринт) «Теоретично-методологічні основи вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти» є певним продовженням зазначених вище наукових досліджень.

⁶ Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні. URL: http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf.

⁷ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки : монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 179 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Ek_vidnosyny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kollektiv.pdf.

⁸ Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України : колективна монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жилияєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf.

⁹ Вітренко Ю. М. URL: <https://orcid.org/0000-0002-4277-4587> ; <https://ihed.org.ua/about/staff/vitrenko-yurij>.

¹⁰ Вітренко Ю. М. Освіта як вид економічної діяльності. Економіка України. 2011. № 10. С. 4–15.

¹¹ Вітренко Ю. М. Освіта України в Системі національних рахунків. Вища освіта України. 2013. № 3 (50). С. 9–22. URL: https://wou.npu.edu.ua/images/arhiv/2013/WOU_3_2013.pdf.

¹² Вітренко Ю. М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики. 2019. № 1 (5). С. 31–44. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/1_2019.pdf.

У підрозділі «Теоретично-методологічні основи вимірювання економічної ефективності сучасного виробництва продуктів (товарів і послуг)» викладено результати аналізу загальних теоретико-методологічних положень основних міжнародних і національних формальних інститутів сучасної ринкової економіки, які мають враховуватися при вимірюванні економічної ефективності виробництва продуктів (товарів і послуг). Наголошується, що основні концепції та визначення СНР 2008 сформульовані на економічній теорії і принципах, які мають універсальний характер і не залежать від особливостей того чи іншого виду економічної діяльності (зокрема і виду економічної діяльності «Освіта»). Наведено приклад вимірювання ефективності державних видатків на освіту в Україні в порівнянні з відповідними показниками ряду країн світу. Наведено положення СНР 2008 щодо теорії людського капіталу, згідно з яким положення зазначеної теорії в умовах сучасної ринкової економіки не розглядаються як теоретично-методологічна основа вимірювання економічної ефективності виробництва товарів і послуг, зокрема й послуг у сфері вищої освіти. Розглянуто сучасний стан методів розрахунку ВВП України, до якого включаються й результати виду економічної діяльності «Освіта» з наведенням конкретного прикладу.

Підрозділ «Теоретично-методологічні основи вимірювання обсягів економічної діяльності при виробництві та наданні послуг у сфері вищої освіти» містить результати аналізу головного міжнародного формального інституту (Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016) та головного національного формального методологічного інституту (Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, які затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57). Наведено визначення: *«Національні рахунки освіти — це система вимірювання економіки сектору освіти в рамках національної економіки країни з використанням набору статистичних таблиць, які в організований спосіб фіксують фінансові дані галузі»*. Головною метою є виміряти зусилля, які докладає країна для здобуття знань шляхом своєї «системи освіти». Окремо викладено положення «Ефективність витрат на освіту». Наведено приклад розрахунку середніх витрат на одного здобувача освіти в Україні за рівнями МСКО, здійснений на основі статистичних даних статистичних бюлетенів Державної служби статистики України «Національні рахунки освіти України». Наведено аналіз статті Ю. М. Вітренка «Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки».

У підрозділі «Теоретично-методологічні основи вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти» наведено результати аналізу фундаментального дослідження, викладеного в колективній монографії Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України «Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи» (2019 р.), відповідних статей Економічної енциклопедії, питань економічної ефективності витрат на освіту, які містяться у Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016, у Методологічних положеннях щодо

складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, ряді статей, у яких розглядаються проблеми вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти.

У підрозділі «Основні висновки та рекомендації» сформульовані авторські оцінки стану теоретико-методологічних основ вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти, авторські визначення ряду основних термінів економіки вищої освіти.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИМІРЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКТІВ (ТОВАРІВ І ПОСЛУГ) В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Головним міжнародним формальним інститутом сучасної ринкової економіки, у якому викладено «... узгоджений на міжнародному рівні стандартний набір рекомендацій розрахунку показників економічної діяльності відповідно до чітких правил ведення рахунків і обліку на макрорівні, оснований на принципах економічної теорії»¹³, виступає Система національних рахунків 2008 (СНР 2008), підготовлена під егідою Міжсекретарської робочої групи по національним рахункам, яка складається з п'яти організацій: Статистичного бюро Європейських спільнот (Євростат), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Статистичного відділу Організації Об'єднаних Націй і регіональних комісій Секретаріату Організації Об'єднаних Націй і Світового Банку. СНР 2008 опублікована спільно зазначеними організаціями. Концептуальна основа СНР дозволяє розраховувати і представляти економічні показники у форматі, розробленому для цілей економічного аналізу, прийняття рішень і розроблення економічної політики, при цьому вона може використовуватись на різних рівнях: як на рівні окремих економічних суб'єктів, або, як вони називаються в СНР, інституціональних одиниць, груп таких одиниць, або інституціональних секторів, так і на рівні економіки в цілому.

Зазначається, що основні концепції і визначення СНР ґрунтуються на економічній теорії і принципах, які мають універсальний характер і не залежать від конкретних економічних умов, у яких здійснюються певні види економічної діяльності, зокрема й виробництво та надання послуг у сфері вищої освіти. У центрі СНР — вимірювання виробництва товарів і послуг, зокрема й послуг у сфері вищої освіти. Величина доданої вартості, створеної в процесі виробництва, являє собою валовий внутрішній продукт (ВВП). Валова додана вартість визначається вартістю випуску за відрахуванням вартості проміжного споживання й виступає показником вкладу окремого виробника галузі або сектора економіки у створенні ВВП. Основна мета СНР, на думку її авторів, «полягає в тому, щоб забезпечити всеосяжну концептуальну основу і структуру рахунків, які можуть вико-

¹³ System of National Accounts 2008 (2008 SNA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>. (Глава 1: Вступ А, 1.1.).

ристовуватися для формування бази макроекономічних показників, придатних для аналізу й оцінки результатів як розвитку економіки в цілому, так і окремих її галузей. Наявність такої бази даних є необхідною передумовою для раціонального формування економічної політики і прийняття рішень»¹⁴. Окрім того, сформована зазначена база даних надає можливість використовувати їх для міжнародних зіставлень таких основних агрегатів як ВВП та ВВП на душу населення, а також для зіставлень структурних статистичних показників, зокрема державних видатків на освіту, на підставі яких можна зробити висновок щодо ефективності їх використання. Наведімо конкретний приклад такого зіставлення, який може бути використаний при оцінці ефективності державних видатків освіти в Україні в порівнянні з відповідним показниками ряду інших країн у 2019 р.

Показники, які можуть бути використані при вимірюванні ефективності державних видатків на освіту в порівнянні з відповідними показниками низки країн представлено в табл. 8.1.

Таблиця 8.1

ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ (2019 Р.)

Країни	Державні видатки на освіту (% ВВП)	Очікувана середня тривалість навчання дітей шкільного віку (років)	Середня кількість років навчання дорослого населення	Валовий національний продукт (ВНП) на душу населення (2017 PPP \$)
Україна	5,4	15,1	11,4	13,216
Німеччина	4,8	17,0	14,2	55,314
Сполучене Королівство	5,5	17,5	13,2	46,071
Італія	3,8	16,1	10,4	42,776
Іспанія	4,2	17,6	10,3	40,975
Польща	4,6	16,3	12,5	31,623
Угорщина	4,7	15,2	12,0	31,329
Румунія	4,8	14,3	11,1	29,497
Білорусь	4,8	15,4	12,3	18,546
Російська Федерація	3,7	15,0	12,2	26,157
США	5,0	16,3	13,4	63,826
Країни з дуже високим рівнем людського розвитку	4,8	12,2	7,5	44,566

Примітка: дані сформовано на основі показників Доповіді про людський розвиток, 2020¹⁵

¹⁴ System of National Accounts 2008 (2008 SNA), Глава 1: С Області використання СНР, п 1.27.

¹⁵ United Nations Development Programme. Human Development Reports 2020. URL: <http://hdr.undp.org/en/2020-report>.

Як свідчать наведені дані, показник державних видатків на освіту в Україні (% ВВП) — 5,4 % є одним із найвищих серед усіх країн світу й вищим, ніж середній показник групи країн із дуже високим рівнем людського розвитку (Very high human development) — 4,8 %. Показники очікуваної середньої тривалості навчання дітей шкільного віку (років) в Україні — 15,1 та середньої кількості років навчання дорослого населення в Україні — 11,4 теж значно перевищують відповідні середні показники групи країн із дуже високим рівнем людського розвитку (12,2 та 7,5).

Проте вражаюче виглядає порівняння показників валового національного продукту (ВНП) на душу населення (2017 PPP \$):

- 13,216 в Україні проти 44,566 у групі країн із дуже високим рівнем людського розвитку, або у 3,4 разу менше;
- 55,314 у Німеччині, або у 4,2 разу менше;
- 46,071 у Великобританії, або у 3,5 разу менше;
- 63,826 у США, або у 4,8 разу менше.

Порівняння наведених показників державних видатків на освіту (у % ВВП) з результативними показниками валового національного продукту (ВНП) на душу населення (2017 PPP \$) в Україні з аналогічними показниками провідних країн світу дає, на нашу думку, достатньо підстав для висновку, що ефективність використання державних видатків на освіту (у тому числі й на вищу освіту) в **Україні в рази** (виділено нами) нижча, ніж відповідні показники провідних країн.

Вважаємо за необхідне привернути увагу до положення щодо теорії людського капіталу, яке автори СНР 2008 виклали у главі 1 «Вступ»: «п. 1.54. Часто вважають, що видатки на підготовку й навчання персоналу слід класифікувати як валове накоплення основного капіталу у формі інвестицій у людський капітал. Надбання знань, навиків і кваліфікації підвищує виробничий потенціал відповідних людей і є для них джерелом майбутніх економічних вигод. Проте, хоч знання, навички і кваліфікація, безумовно, є активами в широкому розумінні, їх не можна прирівнювати до основних фондів, як вони визначені в СНР. Вони набуваються в процесі навчання, занять і практики, тобто діяльності, яка не може здійснюватися ким-небудь на користь того, хто навчається, і через це надбання знань не є процесом виробництва на відміну від викладання при наданні послуг освіти. Послуги освіти, вироблені школами, коледжами, університетами і т. п., розглядаються як такі, що споживаються студентами в процесі набуття ними знань і навичок. Видатки, пов'язані з таким типом освіти, розглядаються як кінцеве споживання. Якщо навчання організовує роботодавець із метою підвищення ефективності персоналу, витрати на навчання розглядаються як проміжне споживання.

Таке трактування витрат на освіту відповідає прийнятим в СНР визначенням меж виробництва і активів, але не завжди задовольняє всіх користувачів даних СНР. Проте, як пояснюється далі, СНР побудована таким чином, щоб надати користувачам можливість використовувати альтернативні підходи за допомогою

сателітних рахунків, описаних у главі 29...»¹⁶. Вважаємо, що наведене положення СНР 2008 щодо теорії людського капіталу дало нам достатньо підстав не розглядати її в рамках нашого дослідження як теоретико-методологічну основу вимірювання економічної ефективності виробництва продуктів (товарів і послуг) в умовах сучасної ринкової економіки.

Слід також зазначити, що саме СНР 2008 такі поважні організації як ООН, МВФ, Євростат, ОЕСР та Світовий Банк визнали основою для координації статистики. У цій же главі 1 «Вступ», у частині Е «СНР як основа для координації статистики», 1 «Гармонізація різних статистичних систем», у п. 1.58 вказується, що «СНР завжди займала центральне місце в економічній статистиці, оскільки дані з таких більш спеціалізованих джерел, як платіжний баланс або статистика праці, зазвичай доводиться використовувати разом із даними національних рахунків. Необхідність гармонізації СНР і таких споріднених статистичних систем, як фінансова статистика або статистика платіжного балансу, обумовлює перегляд інших статистичних систем паралельно або в тісній координації з роботою щодо перегляду СНР...»¹⁷.

Відповідно до задекларованого у главі 1 «Вступ» положення, згідно з яким у центрі СНР — вимірювання виробництва товарів і послуг, у цьому нормативно-правовому акті велика увага приділена саме цим питанням. Так, у главі 6 «Рахунки виробництва» сформульовано таке визначення виробництва: «Виробництво являє собою вид діяльності, який здійснюється під відповідальністю, контролем і управлінням інституціональної одиниці, яка використовує працю, капітал і товари та послуги для виробництва товарів і послуг»¹⁸.

Наведімо й низку інших визначень СНР 2008, пов'язаних із визначенням виробництва:

«Продукти — це товари й послуги (включно з продуктами, які містять запас знань), які є результатом виробництва;

Товари представляють собою матеріально-речові вироблені об'єкти, на які є попит, і по відношенню до яких можуть бути встановлені права власності, які можуть бути передані від однієї інституціональної одиниці до іншої шляхом участі в операціях на ринках;

Послуга є результатом виробничої діяльності, яка змінює стан одиниць, які одержують зазначені послуги, або сприяє обміну продуктами чи фінансовими активами...

...

Зміни у стані, ради яких споживачі послуг звертаються до виробників, можуть приймати множину різних форм, які наведені нижче:

¹⁶ System of National Accounts 2008 (2008 SNA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>. (Глава 1: Вступ, п. 1.54; п. 1.55.)

¹⁷ Там само, Глава 1: Вступ, п. 1.58.

¹⁸ Там само, Глава 6.

...

С. Зміни в інтелектуальному стані окремих осіб: виробник надає **освіту** (виділено нами), інформацію, консультації, розваги або аналогічні послуги, які передбачають безпосередній контакт»¹⁹.

У цій же главі 6 викладено окремі підрозділи: Е «Вимірювання випуску» та F «Випуск окремих галузей», у яких викладені теоретико-методологічні основи вимірювання виробництва товарів і послуг, а також моделі ефективності основних фондів.

У главі 15 «Вимірювання динаміки цін і обсягу» викладено огляд положень теорії індексів, міжнародного порівняння цін, виміру змін якості в часі, переваги використання ланцюгових індексів. У розділі 5 «Показники обсягу виробництва ВВП» у п. 15.121 є пряме посилання на особливості вимірювання послуг у сфері освіти: «При вимірюванні обсягу випуску неринкових індивідуальних послуг слід уникати двох помилок. Перша з них полягає в тому, що це вимірювання не повинно бути обмежене відображенням затрат або діяльністю одиниці, яка виробляє послуги. ... Що слід вимірювати, так це послугу, надану клієнту. ... Другий ризик помилки полягає в тому, що якщо результат визначається з точки зору підвищення добробуту ... **(наприклад за рахунок якості освіти для оцінки послуг освіти (виділено нами))**, то зміни обсягу випуску неринкової одиниці не можуть бути відображені за допомогою змін індикаторів результату...»²⁰.

У главі 21 «Вимірювання діяльності корпорацій» (згідно з положеннями СНР 2008 та Класифікації інституційних секторів економіки, ЗВО можуть мати статус корпорації) викладено положення щодо віднесення корпорацій до відповідних підсекторів, а також можливості використання зазначеного вимірювання для аналізу економічної діяльності ЗВО.

У главі 23 «Некомерційні організації» у п. 23.19. зазначається, що до інституціональних одиниць некомерційного сектору можуть бути віднесені ЗВО.

СНР 2008 передбачає можливість на основі її концептуальних принципів враховувати певні особливості економічної діяльності у тих чи інших секторах економіки за допомогою сателітних рахунків. У главі 29 «Сателітні рахунки та інші розширення» у п. 29.5. зазначено: «У цілому можна виділити два типи сателітних рахунків. Перший тип передбачає деяку реорганізацію класифікацій і можливість введення додаткових елементів. Такі сателітні рахунки включають, головним чином, рахунки, які відносяться до таких галузей, як **видатки на освіту** (виділено нами), туризм і охорона навколишнього середовища, і їх можна розглядати як розширення рахунків ключових секторів, до яких вони відносяться. Вони можуть мати певні відмінності від центральної системи, такі як альтернативне трактування допоміжної діяльності, але вони не змінюють суттєвим чином концепції СНР. Основна причина такого сателітного рахунку полягає в тому, що

¹⁹ System of National Accounts 2008 (2008 SNA).

²⁰ Там само, Глава 15, Розділ 5, п.15.121.

охоплення всіх деталей для всіх секторів у складі стандартної системи призвело б до її перевантаження, що відволікало б увагу від основних характеристик рахунків у цілому...»²¹. (Питання сателітного рахунку освіти розглянуто в розділі 2).

На нашу думку, наведене вище надає достатньо підстав для висновку, що СНР 2008 як головний міжнародний формальний інститут сучасної ринкової економіки, в якому викладені теоретико-методологічні основи вимірювання виробництва продуктів (товарів і послуг, зокрема і послуг у сфері вищої освіти), безальтернативно має стати теоретико-методологічною основою вимірювання ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти.

Головним національним формальним методологічним інститутом в Україні, у якому викладено опис методів розрахунку валового внутрішнього продукту (ВВП) та його складових, виступають Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, які затверджені наказом Державної служби статистики України від 17.09.2018 р. № 187²².

У Передмові цього інституту зазначено, що в Методологічних положеннях відображено сучасний стан методів розрахунку валового внутрішнього продукту (ВВП) як основного показника статистики національних рахунків України, які ґрунтуються на міжнародних стандартах Системи національних рахунків СНР 2008 та Європейської системи національних рахунків 2010. Використання цих стандартів забезпечує зіставність ВВП України та його складових (зокрема і послуг у сфері вищої освіти) з відповідними показниками інших країн.

У розділі II «Визначення термінів. Скорочення» викладено визначення основних термінів, зокрема:

*«Валовий внутрішній продукт — це інтегрований показник економічного розвитку країни, який характеризує результат виробничої діяльності в межах економічної території країни **і вимірюється** (виділено нами) сукупною вартістю товарів і послуг, виготовлених ними для кінцевого використання».*

До складу ВВП країни включаються й результати виробничої діяльності ЗВО, які здійснюють таку діяльність на території країни, незалежно від національної їх належності, тобто, як українські, так і ЗВО інших країн, які здійснюють свою діяльність в Україні.

У Розділі III «Мета і основні характеристики розрахунку ВВП» у п. 1. зазначено, що метою розрахунків ВВП є узагальнення результатів економічної діяльності, яка відбувається на економічній території країни, на основі формування інтегрованого показника, складові якого відображають процеси виробництва й утворення первинних доходів і напрями кінцевого використання товарів і послуг, зокрема й послуг у сфері вищої освіти. Про це може свідчити положення п. 3.

²¹ System of National Accounts 2008 (2008 SNA), Глава 29, п. 29.5.

²² Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Державної служби статистики України 17.09.2018 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0187832-18#Text>.

цього розділу, у якому записано: «Складові ВВП за виробничим методом та за категоріями доходу розраховують на рівні 19 секцій КВЕД»²³ (зокрема, секція Р. 85.4 «Вища освіта»).

У додатку 1 до Методичних положень «Основні джерела інформації для проведення розрахунків ВВП»²⁴ у розділі «Державні статистичні спостереження» міститься наступна назва ДСС:

«1.03.00.03 «Мережа та діяльність вищих навчальних закладів», а в інформації, що використовується, записано: «Кількість осіб прийнятих на навчання до вищих навчальних закладів»²⁵;

...

«2.03.02.01 «Основні показники економічної діяльності підприємств сфери фінансових послуг та Обсяг реалізованих послуг населенню (включаючи ПДВ) та обсяг реалізованих послуг (без ПДВ)»²⁶. (До складу зазначених послуг включаються і послуги у сфері вищої освіти).

У додатку 5 «Схема розрахунку кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за цілями»²⁷ передбачено ціль «освіта».

У додатку 10 «Показники, що використовуються для переоцінки складових ВВП виробничим методом»²⁸ у розділі 1 «Випуск» передбачені показники за видом економічної діяльності «освіта».

У додатку 13 «Перелік видів економічної діяльності для розрахунку ВВП виробничим методом та за категоріями доходу»²⁹ зазначено вид економічної діяльності «освіта».

У додатку 14 «Перелік кінцевих споживчих витрат сектору домашніх господарств (S. 14) за цілями»³⁰ за кодом КІСЦ під номером 10 зазначена «освіта».

У додатку 15 «Перелік кінцевих споживчих витрат сектору некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (S. 15) за цілями»³¹ під номером 4 зазначена «освіта».

У додатку 16 «Перелік кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління (S. 13) за функціями»³² під номером 9 зазначено: «Діяльність і послуги в галузі освіти».

.....
²³ Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Державної служби статистики України 17.09.2018 № 187.

²⁴ Там само, С. 39.

²⁵ Там само, С. 39.

²⁶ Там само, С. 40.

²⁷ Там само, С. 66.

²⁸ Там само, С. 75.

²⁹ Там само, С. 81.

³⁰ Там само, С. 82.

³¹ Там само, С. 83.

³² Там само, С. 84.

У додатку 18 «Приклад оприлюднення ВВП виробничим методом за даними 2017 року»³³ наведено показники за кодом КВЕД 2010 «Освіта».

У додатку 19 «Приклад оприлюднення ВВП за категоріями доходу за даними 2017 року»³⁴ наведено показники за кодом КВЕД 2010 «Освіта».

Наведімо конкретний приклад урахування результатів економічної діяльності за видом «Освіта» (у тому числі вища освіта) у складі валового внутрішнього продукту України, що представлено в *табл. 8.2*.

Як свідчать наведені дані, діюча практика державної статистики України включає результати економічної діяльності у сфері освіти України (у тому числі й у сфері вищої освіти), які розраховані (**виміряні** (виділено нами)) на єдиній методологічній основі СНР 2008 та Методологічних положень розрахунку валового внутрішнього продукту, які затверджені Наказом Державної служби статистики України.

Показник «Випуск»³⁵ за видом економічної діяльності «Освіта» (у т. ч. і вища освіта) перш за все «Послуги у сфері вищої освіти» у 2010–2015 рр. склав 3,0 % ВВП країни, з них валова додана вартість (ВДВ) — 4,8 %, оплата праці — 10,9 %, валовий прибуток, змішаний дохід — 3,4 %.

На наш погляд, викладені вище складові Методологічних положень розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджених наказом Держслужби статистики України, дають достатньо підстав для висновку, що вони повинні розглядатися як одна з обов'язкових методологічних основ вимірювання економічної ефективності сучасного виробництва послуг у сфері вищої освіти.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИМІРЮВАННЯ ОБСЯГІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ ТА НАДАННІ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головним міжнародним формальним інститутом, у якому викладені теоретико-методологічні основи вимірювання обсягів економічної діяльності при виробництві та наданні послуг у сфері вищої освіти, виступає Методологія національних рахунків освіти / Methodology of national education accounts, UNESCO, 2016 (*далі — Методологія*), видана Інститутом статистики ЮНЕСКО, Міжнародним інститутом планування ЮНЕСКО у 2016 році³⁶. Як зазначено в передмові до Методології, «Вироблення якісних даних про потоки фінансування є важли-

³³ Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Державної служби статистики України 17.09.2018 № 187. С. 85.

³⁴ Там само, С. 86.

³⁵ «Випуск визначається як вартість товарів і послуг, вироблених заводом, виключаючи вартість любых товарів і послуг, використаних в діяльності, в відношенні до яких завод не бере ризик, пов'язаний з використанням продуктів у виробництві, та виключаючи вартість товарів і послуг, спожитих тим самим заводом, за виключенням товарів і послуг, використаних для накопичення (основного капіталу або запасів матеріальних оборотних засобів) або для власного кінцевого споживання». System of National Accounts 2008 (2008 SNA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>. (п.6.89).

³⁶ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/methodology-of-national-education-accounts-2016-en.pdf>.

Таблиця 8.2

ВИРОБНИЦТВО ТА РОЗПОДІЛ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (У ФАКТИЧНИХ ЦІНАХ; МЛН ГРН)

	Рік	Випуск	Проміжне споживання	Валова додана вартість	У тому числі			валовий прибуток, змішаний дохід
					оплата праці найманих працівників	інші податки за виключенням інших субсидій, пов'язаних із виробництвом	7	
1	2	3	4	5	6	7	8	
-	-	-	-	-	-	-	-	
Освіта	2010	84197	28471	55726	50577	96	5053	
	2015	119928	37150	82778	74753	130	7895	
	2016	132745	43749	88996	78640	84	10272	
	2017	180011	46798	133213	120015	100	13098	
	2018	214113	55493	158620	142888	146	15586	
-	-	-	-	-	-	-	-	
Валовий внутрішній продукт	2010	2594833	1474248	1120585	540651	131339	448595	
	2015	4488398	2499854	1988544	777646	315911	894987	
	2016	5420433	3035066	2385367	873829	369344	1142194	
	2017	6719718	3735836	2983882	1170747	467272	1345863	
	2018	8035875	4475279	3560596	1472321	547631	1540644	

Джерело: Статистичний щорічник України за 2019 рік Державна служба статистики України

вим, адже саме це потрібно урядам, щоб зрозуміти, як розподіляються кошти, які групи опиняються в несприятливих умовах стосовно доступу до коштів, де саме знаходяться потенційні точки втрат, і що можна зробити для покращення **економічної та загальної ефективності** (виділено нами). ... Брак деталізації використання коштів також є перешкодою для **ефективного** (виділено нами) планування політики, спрямованої на покращення результатів навчання. Відсутність національних даних призводить до прогалин у системі міжнародних даних та перешкоджає **ефективному** (виділено нами) моніторингу прогресу в досягненні цілей програми «Освіта 2030» та Четвертої цілі сталого розвитку, а також проведенню реалістичних розрахунків вартості на національному та міжнародному рівнях»³⁷.

Інститут статистики ЮНЕСКО, Міжнародний інститут планування освіти ЮНЕСКО «... об'єднали фахові зусилля для вирішення питань фінансової статистики в галузі освіти на основі технології національних рахунків, спираючись на теоретичну базу допоміжних сателітних рахунків. Інститут статистики ЮНЕСКО має повноваження збирати та поширювати міжнародні статистичні дані в галузі освіти. Міжнародний інститут планування освіти ЮНЕСКО має місію щодо розбудови спроможності у сфері планування освіти, включаючи навчання, проведення досліджень та надання технічної допомоги країнам...

Представлена методологія національних рахунків освіти ґрунтується на принципах чинних міжнародних стандартів, таких як Система національних рахунків (СНР 2008) та Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО 2011), та спирається на попередній досвід у цій сфері...

...За допомогою цієї методології наші інститути мають намір надати країнам відповідні інструменти та заохочувати їх до створення та вдосконалення власних інформаційних систем у сфері інформаційних фінансів»³⁸.

У вступі «Цінність національного рахунку освіти» зазначається, що «його призначення — реєструвати та збирати всі фінансові потоки в цілісній системі рахівництва з тим, щоб створити умови й можливості для аналізу економіки сектора освіти, який би охоплював як фінансування, так і виробничі витрати діяльності»³⁹.

Наголошується також, що «національні рахунки освіти ґрунтуються на принципі сателітних рахунків, які пов'язані з центральною системою національних рахунків, а це означає обов'язковість дотримання жорстких принципів і визначень для забезпечення узгодженості з іншими економічними аналізами. Крім цього, хоча національний рахунок освіти передусім призначений слугувати інструментом державного планування, ця методологія розроблена таким чином, щоб сприяти проведенню міжнародних порівнянь.

³⁷ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Передмова.

³⁸ Там само, Передмова.

³⁹ Там само, Вступ.

Основою організації, структури, класифікації та визначення національних рахунків освіти є три основні міжнародні стандарти, посилання на які трапляються по всьому тексту, а саме:

Система національних рахунків (СНР) у редакції 2008 р., що є погодженим на міжнародному рівні стандартом стосовно того, як складати показники економічної діяльності. СНР надає огляд економічних процесів, фіксуючи те, як розподіляється відтворення серед споживачів, суб'єктів економічної діяльності, урядів та іноземних країн. СНР забезпечує загальну рамку стандартів в інших сферах економічної статистики, сприяючи інтеграції цих статистичних систем задля досягнення послідовності національних рахунків.

Керівництво зі статистики державних фінансів у редакції 2014 р., що є погодженим на міжнародному рівні стандартом підготовки порівнюваної на міжнародному рівні статистики для загального державного сектора, публічного сектора та відповідних підсекторів. Керівництво зі статистики державних фінансів є сумісним із Системою національних рахунків.

Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО) в редакції 2011 р., що є частиною міжнародної родини економічних і соціальних класифікацій Організації Об'єднаних Націй. МСКО є довідковою класифікацією для організації освітніх програм і відповідних кваліфікацій за рівнями освіти та спеціалізацією; її розроблено як рамку для класифікації освітніх програм за категоріями, погодженими на міжнародному рівні. МСКО є продуктом міжнародної домовленості, який було офіційно затверджено Генеральною конференцією держав-членів ЮНЕСКО»⁴⁰.

У главі 1 «Допоміжний (сателітний) рахунок у системі національних рахунків» зазначається, що «допоміжний рахунок розробляється з метою забезпечення докладного вивчення конкретного сектору/галузі, зберігаючи узгодженість із центральною системою національних рахунків. Як засвідчує сам термін, допоміжний (сателітний) рахунок пов'язаний із центральною системою, але водночас зберігає свою окремість.

Оскільки національний рахунок освіти базується на системі національних рахунків, у ньому використовуються єдині, уніфіковані поняття економічної території, класифікації суб'єктів економіки та визначень економічних операцій. Його можна легко співвідносити з іншими допоміжними рахунками, де існують спільні сфери»⁴¹.

У цій же главі в підрозділі 1.1. «Допоміжні рахунки та СНР 2008» також зазначається: «Для характерної продукції допоміжні рахунки повинні показувати спосіб виробництва таких товарів і послуг, які типи виробників задіяні в цьому процесі, які види трудових ресурсів та основних активів вони використовують, **ефективність** (виділено нами) процесу виробництва і, відповідно, розподілу ресурсів.

⁴⁰ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Вступ.

⁴¹ Там само, Вступ.

Щодо супутньої продукції, умови її виробництва не становлять особливого інтересу, оскільки вони не є типовими для галузі, яка нас цікавить. Якщо умови виробництва є важливими, тоді така продукція повинна вважатися основною, а не допоміжною.

Надавачі характерної продукції є суб'єктами виробництва галузі.

Допоміжні рахунки організовують інформацію відповідно до особливостей певної галузі. Для освіти це означає включення таких аспектів, як освітні рівні та категорії навчальних закладів, а також перелік продукції, яка є характерною для галузі. У рахунках також розмежовуються суб'єкти, які забезпечують фінансування, та суб'єкти виробництва, що дозволяє аналізувати закономірності фінансування та закономірності виробництва в наданні освіти.

На відміну від функціональної класифікації в центральних рахунках, допоміжні рахунки можуть ідентифікувати допоміжні послуги всередині суб'єктів виробництва. В освіті навчальний заклад може забезпечувати проживання поруч із провадженням педагогічної діяльності. Рахунки також можуть ідентифікувати навчальну діяльність інституцій, для яких освіта не є основним видом діяльності.

Допоміжні рахунки можуть включати нефінансові дані. У випадку національного рахунку освіти нефінансові дані стосуються основних бенефіціарів системи, тобто здобувачів освіти. Відношення між фінансовими показниками та кількістю учнів дозволяє розрахувати середню питому собівартість або обсяг фінансування на одного учня»⁴².

У розділі 1.2 «Особливості національних рахунків освіти» цієї ж глави 1 вказується, що «система формальної освіти зазвичай організована за рівнями, такими як дошкільна, початкова, середня та вища освіта. Кожен рівень, як правило, поділений на кілька послідовних етапів, і здобувачі освіти з року в рік здійснюють вертикальний рух у цій системі. Цей **вимір** (виділено нами) освітніх систем є центральним для управління системою, де кожен рівень має свої характерні навчальні плани, норми, умови навчання та кваліфікації персоналу. Більшість видів аналізу та освітніх індикаторів побудовані навколо цього **центрального виміру** (виділено нами) ...

Суб'єктами виробництва для педагогічної діяльності в основному є навчальні заклади. Вони можуть здійснювати педагогічну діяльність на одному чи більше рівні освіти. Разом із цим школи, **університети** (виділено нами) та інші види навчальних закладів займаються не лише педагогічною діяльністю, але й забезпечують супутні послуги, такі як харчування, проживання та охорона здоров'я в навчальних закладах. Ця супутня діяльність провадиться навчальними закладами разом із педагогічною діяльністю, загальним адмініструванням та наглядом за системою з метою забезпечення відвідування навчальних закладів. **Таким чином, вони є частиною економіки освітньої галузі** (виділено нами) ...

⁴² Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Глава 1.

Ще однією особливістю освітньої системи є те, що більшість закладів функціонують на основі навчального року, який часто відрізняється від фінансового чи бюджетного року або календарного року. Національні рахунки освіти повинні вирішувати це питання, пристосовуючи повідомлені дані до річного періоду національних рахунків...

Кількість здобувачів освіти за рівнями освіти та категоріями надавачів освітніх послуг є найважливішою нефінансовою інформацією. Здобувачі освіти вважаються **бенефіціарами** (виділено нами) освітніх видатків; вартість у розрахунку на одного здобувача освіти широко використовується в аналізі економіки галузі та повинна розраховуватися як частина національного рахунку освіти»⁴³.

Наголошується: «В ідеальному варіанті рахунок освіти повинен повністю охоплювати галузь освіти і не може обмежуватися лише державними навчальними закладами чи закладами, що відносяться до сфери відання міністерства освіти. Такий рахунок освіти повинен охоплювати всі види освітньої діяльності, що здійснюється на національній території...»⁴⁴.

У 1.4. «Національні рахунки освіти та інформаційні системи освіти» зазначено, що «Національний рахунок освіти — це інформаційна система фінансових потоків сектора освіти, яка доповнює наявний набір інформації про навчальні заклади, здобувачів освіти, класи, вчителів, інфраструктуру та обладнання. Національний рахунок освіти допомагає відповісти на такі питання: Скільки коштує освіта? Хто фінансує систему освіти? Яке фінансування надається і якими є витрати на різних рівнях освіти? Які є відмінності між категоріями надавачів освіти? Яким є середній обсяг фінансової підтримки та витрат на одного здобувача освіти? Хто платить за що?»⁴⁵. На нашу думку, у цьому абзаці практично сформульовано **перелік показників, на основі яких мають здійснюватися вимірювання ефективності освітньої діяльності ЗВО**.

У главі 2 «Сфера охоплення національного рахунку освіти» встановлено, що «Національний рахунок освіти — це **система вимірювання економіки сектора освіти в рамках національної економіки країни** (виділено нами) з використанням набору статистичних таблиць, які в організований спосіб фіксують фінансові дані галузі. Головною метою є **виміряти** (виділено нами) зусилля, які докладає країна для здобуття знань через свою «систему освіти». Таким чином, перш ніж здійснювати будь-які заходи такого характеру, необхідно точно визначити сферу охоплення освітньої галузі»⁴⁶. У цій же главі наводяться сфери охоплення освітньої галузі, зокрема розглядаються положення: «Продукт освіти»; «Освітня діяльність»; «Суб'єкти виробництва»; «Супутні продукти»; «Центральний вимір освітніх рівнів»; «Обліковий період» тощо.

⁴³ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Глава 1.

⁴⁴ Там само, Глава 1, розділ 1.3.

⁴⁵ Там само, Глава 1, розділ 1.4.

⁴⁶ Там само.

У главі 6 «Аналіз національного рахунку освіти» зазначається, що «повний склад рахунку представляє набір таблиць, які можна згрупувати в серії для докладного аналізу національного рахунку освіти відповідно до потреб політики і планування. Рахунок представляє у зведеному вигляді економіку освітньої галузі за п'ятьма вимірами, тим самим надаючи більшість необхідної інформації щодо аналізу вартості освіти, диференціюючи діяльність суб'єктів, які надають фінансування, і суб'єктів виробництва та економічні операції.

Це дозволяє оцінити:

- загальний рівень внутрішніх національних витрат на освіту, що може бути представлено у співвідношенні до основних макроекономічних показників, таких як ВВП, державний бюджет, кількість населення;
- структуру фінансування, вказуючи витрати на освіту суб'єктів, які надають фінансування (наприклад, хто фінансує освіту?);
- вартість різних рівнів освіти та структуру їх фінансування (наприклад, скільки коштує початкова освіта та хто її фінансує?);
- витрати в розрізі видів діяльності, видів педагогічної діяльності, допоміжних послуг, адміністрування та супутніх продуктів;
- витрати на різні типи навчальних закладів (державні чи приватні) та структура їх фінансування (наприклад, скільки коштує державна вища освіта та хто її фінансує?);
- виробничі витрати різних типів навчальних закладів, розрізняючи оплату праці персоналу, товари й послуги, капітальні витрати (наприклад, на що витрачаються кошти в приватних початкових школах?);
- середній обсяг фінансування та вартість у розрахунку на одного здобувача освіти (наприклад, скільки було витрачено на одного учня в державних середніх школах у термінах оплати праці педагогічних працівників?)»⁴⁷.

Ця ж глава 6 містить положення «Ефективність витрат на освіту». «Аналіз ефективності концептуально зосереджується на процесі перетворення ресурсів на результати. У цьому сенсі ефективними навчальними закладами є ті, що виробляють максимальний результат на певному рівні ресурсного забезпечення або виробляють результати на певному рівні, використовуючи мінімальні ресурси. У такому контексті ефективність неминуче передбачає порівняльний вимір, адже рівні успішності діяльності розуміються при порівнянні з іншими системами освіти, які мають порівнювані ресурси.

У рамках такого розуміння результати, які надає система освіти, з урахуванням залучених ресурсів можна розглядати з двох взаємодоповнюючих кутів зору:

- першим є глобальний компаративний аналіз, у якому показники національної освіти порівнюються з показниками інших країн. У такому разі система буде ефективнішою, ніж інша, якщо показує кращі результати при порівнюваному рівні видатків або якщо одержує принаймні такі самі результати при нижчому рівні витрат;

⁴⁷ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Глава 6.

- другим є внутрішній аналіз, у якому порівнюється діяльність різних начальних закладів відносно наданих їм ресурсів. При цьому аналізується (i) чи ті навчальні заклади, які мають більше ресурсів на одного здобувача освіти, за всіх інших рівних умов надають кращі результати, та (ii) чи ті навчальні заклади, які мають порівнювані ресурси, надають так само порівнювані результати»⁴⁸.

Головним національним формальним методологічним інститутом виступають Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, які затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57⁴⁹.

У розділі «Загальні положення» зазначається: «Допоміжні рахунки освіти — широко визнаний у європейській статистичній практиці метод узагальнення опису й аналізу фінансування національних систем освіти, який використовується для удосконалення їх діяльності ... Допоміжні рахунки освіти — це інструмент, придатний для інформування керівників у галузі освіти по таких питаннях: розробка стратегії, її реалізація, ведення політичного діалогу, моніторинг та оцінка діяльності всієї системи»⁵⁰.

У розділі «Таблиці допоміжних рахунків освіти» встановлено: «В основу концепції допоміжних рахунків освіти покладено визначення поняття витрат на освіту. Аналіз витрат дозволяє більш точно, ніж аналіз статей, наприклад державних бюджетів, оцінювати використання коштів, виділених за кошторисом витрат, які в кінцевому випадку не завжди використовуються за призначенням»⁵¹, тобто використовуються не ефективно.

«При оцінці національних витрат на освіту враховують усі види надходжень коштів у систему освіти. Витрати міжнародних організацій на освіту для резидентів певної країни також уважаються національними витратами на освіту.

Основний набір таблиць допоміжних рахунків освіти, який рекомендується складати з використанням вищенаведених інструментів та аналізувати країнам, показує рух фінансових потоків:

- від постачальників послуг освіти до функцій освіти (видів діяльності);
- від джерел фінансування/фінансуючих організацій до постачальників послуг освіти;
- від джерел фінансування/фінансуючих організацій до функцій освіти (видів діяльності).

Крім того існує ряд додаткових таблиць, які надають можливість показати рух фінансових потоків від: фінансуючих організацій до функцій освіти по окремих

⁴⁸ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. Глава 6.

⁴⁹ Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_06.pdf.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Там само.

постачальниках послуг освіти (окремих типах закладів та освітніх ступенів). Існують також додаткові таблиці, що демонструють середні витрати на одного учня/студента по всіх постачальниках освітніх послуг (освітніх ступенях) за фінансуючими організаціями та видами діяльності»⁵².

У розділі «Розподіл коштів, спрямованих на освіту за постачальниками (провайдерами) послуг освіти» за окремими кодами ЕР.4 та ЕР.5 наведено порядки визначення обсягів коштів державного та місцевих бюджетів на вищу освіту із зазначенням конкретних форм статистичної звітності. Проте слід зазначити, що назви кодів у Методологічних положеннях щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні потребують приведення їх у відповідність до МСКО 2011 та МСКО 2013.

У розділі «Розподіл коштів, спрямованих на освіту за функціями освіти» за кодом ЕС.1 «Послуги у сфері освіти» наведено порядок їх визначення із зазначенням конкретних форм статистичної звітності.

У додатку 1 «Класифікації допоміжних рахунків освіти в Україні» у розділі «Постачальники (провайдери) послуг освіти» за кодом ЕР.4 і ЕР.5 передбачено визначення послуг у сфері вищої освіти, проте описи кодів не відповідають сучасним вимогам КВЕД та ДКПП. Наведімо приклад розрахунку середніх витрат на одного здобувача освіти в Україні за рівнями Міжнародної стандартної класифікації освіти на основі статистичних даних статистичних бюлетенів Держслужби статистики України «Національні рахунки освіти України» відповідних років (табл. 8.3).

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИМІРЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Під час розгляду питань теоретико-методологічних основ вимірювання економічної ефективності виробництва й надання послуг у сфері вищої освіти ми врахували результати наукового дослідження Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України «Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи», яка була опублікована в 2019 році. У цьому фундаментальному дослідженні, як стверджують автори «... розкрито феномен суперечливої єдності економічної ефективності та соціальної справедливості і висвітлено його роль як чинника функціонування та еволюціонування економічних систем. Виокремлено основні історичні форми співвідношення економічної ефективності й соціальної справедливості, акцентовано увагу на характеристиках співвідношення рівності та нерівності у критеріях соціальної справедливості...»⁵³.

⁵² Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57.

⁵³ Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи и : кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/monografia_2019-ek_compressed.pdf. С. 7.

Таблиця 8.3

СЕРЕДНІ ВИТРАТИ НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ НА ОДНОГО ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ ЗА РІВНЯМИ МСКО (ТИС. ГРН)

	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
1	2	3	4	5	6
Дошкільна освіта (МСКО 0)	14,6	16,3	22,5	25,4	29,1
Початкова освіта (МСКО 1)	13,9	15,4	22,1	26,7	28,7
Перший етап середньої освіти (МСКО 2)	13,3	15,3	22,3	26,7	28,7
Другий етап середньої освіти (МСКО 3)	12,7	14,4	21,3	21,2	28,7
Післясередня, невища освіта (МСКО 4)	57,2	59,4	85,2	121,3	139,1
Вища освіта (короткий цикл, бакалаврат або його еквівалент, магістратура, або її еквівалент) (МСКО 5-7)	27,7	31,2	34,2	39,8	45,7
Докторантура або її еквівалент (МСКО 8)	63,3	75,9	97,1	128,8	145,8

1. Дані наведено без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2. Дані сформовано на основі даних статистичних бюлетенів Державної служби статистики України «Національні рахунки освіти України» відповідних років. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ3_u.htm.

Як зазначають автори, суперечлива єдність полягає в тому, що «Ефективність вимагає концентрації ресурсів і результатів виробництва в обмеженій кількості найефективніших суб'єктів, а соціальна справедливість — порівняно рівномірного розподілу ресурсів і результатів між усіма суб'єктами, включно із тими, економічна ефективність діяльності яких є низькою»⁵⁴. У сфері вищої освіти зазначена суперечлива єдність має місце у випадках, коли в тих чи інших регіонах у невеликих регіональних ЗВО вартість послуг у сфері вищої освіти може бути вищою, ніж вартість аналогічних послуг у великих за кількістю здобувачів вищої освіти ЗВО, то це не повинно стати причиною закриття регіональних ЗВО.

⁵⁴ Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи : кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. С. 11.

Як зазначають автори монографії, «нині дослідники різних шкіл і напрямів економічної науки багато уваги приділяють суперечностям в узгодженні критеріїв ефективності та справедливості у ході пристосування господарчих систем до умов глобальної нестабільності... У науковій літературі недостатньо досліджений конкретно-історичний динамічний аспект оцінювання справедливості / несправедливості в економіці та суспільстві...»⁵⁵.

Автори стверджують, що «...умови підтримання достатнього рівня соціальної справедливості та інституційної стабільності суспільства (**якісна й доступна освіта** (виділено нами), високий статус науки та інновацій, відкрита раціональна бюрократія, політична демократія) збігаються з умовами ефективності економіки ...»⁵⁶.

У зазначеній монографії автори пропонують певні теоретично-методологічні підходи, які можуть, на наш погляд, бути використані при розробці конкретних пропозицій щодо врахування соціальної справедливості в моделях розрахунку показників економічної ефективності виробництва й надання послуг у сфері вищої освіти.

Як вдало, на наш погляд, відзначили О. І. Момот і А. О. Демченко, «у вітчизняній економічній літературі поняттю «ефективність» присвячено безліч наукових праць і досліджень»⁵⁷. У зв'язку з цим ми віддали перевагу визначенню, викладеному в Економічній енциклопедії, автором якого є знаний український економіст С. Мочерний: «Економічна ефективність — досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці. Е.е. — конкретна форма вияву закону економії часу. Їх зв'язок здійснюється через зростання продуктивності праці. Її підвищення означає зростання ефективності сукупної праці, збільшення ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил. Наприкінці 90-х ХХ ст. налічувалося до 60 факторів зростання ефективності виробництва, які належать до системи продуктивних сил ... Фактори, що належать до продуктивних сил, групуються залежно від рівня технічної озброєності праці, розвитку науково-технічного прогресу, глибини спеціалізації, кооперації праці, інтенсивності, ступеня розвитку сутнісних сил людини, її здібностей тощо. ...У західній економічній науці Е.е. розглядають як складну і багатоаспектну категорію, що складається з: 1) відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляються з цих ресурсів; 2) максимального обсягу виробництва товарів і послуг з використанням мінімальної вартості ресурсів; 3) виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів; 4) отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів; 5) відношення цінності результату до цінності витрат та ін. Різні сторони Е.е. виділяють і у вітчизняній економічній літературі ... щодо речового змісту — це досягнення

⁵⁵ Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи и : кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. С. 12.

⁵⁶ Там само, С. 17.

⁵⁷ Момот О. І., Демченко А. О. Про сутність понять «ефективність» та «результативність в економіці». *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 207—210. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123349/27-Demchenko.pdf?sequence=1>.

найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці; щодо суспільної форми — це послаблення конфлікту антагонізму, гострих форм суперечливості між працею і власністю на результати цієї праці, тобто дотримання вимог закону єдності праці та власності»⁵⁸.

Зазначена Енциклопедія містить також такі визначення понять «ефективність інвестицій», «ефективність капітальних вкладень загальна (абсолютна)», «ефективність капітальних вкладень порівняльна», «ефективність науково-технічного прогресу економічна», «ефективність праці», «ефективність соціальна»; «ефективність суспільного виробництва» та ряд інших.

Питання економічної ефективності витрат на освіту містить і Методологія національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016. Так, у главі 6 викладено наступне положення: «Ефективність витрат на освіту. Аналіз ефективності концептуально зосереджується на процесі перетворення ресурсів на результати. В цьому сенсі ефективними навчальними закладами є ті, що виробляють максимальний результат на певному рівні ресурсного забезпечення або виробляють результати на певному рівні, використовуючи мінімальні ресурси. У такому контексті ефективність неминуче передбачає порівняльний вимір, адже рівні успішності діяльності розуміються при порівнянні з іншими системами освіти, які мають порівнювані ресурси. У рамках такого розуміння результати, які надає система освіти, з урахуванням залучених ресурсів, можна розглядати з двох взаємодоповнюючих кутів зору:

Першим є глобальний компаративний аналіз, у якому показники національної освіти порівнюються з показниками інших країн. У такому разі система буде ефективнішою, ніж інша, якщо показує кращі результати при порівнюваному рівні видатків або якщо одержує принаймні такі самі результати при нижчому рівні витрат.

Другим є внутрішній аналіз, у якому порівнюється діяльність різних начальних закладів відносно наданих їм ресурсів. При цьому аналізується (i) чи ті навчальні заклади, які мають більше ресурсів на одного здобувача освіти, за всіх інших рівних умов надають кращі результати, та (ii) чи ті навчальні заклади, які мають порівнювані ресурси, надають так само порівнювані результати»⁵⁹.

У Методологічних положеннях щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні⁶⁰ зазначено: «Аналіз витрат дозволяє більш точно, ніж аналіз статей, наприклад державних бюджетів, оцінювати використання коштів, виділених за кошторисом витрат, які в кінцевому випадку не завжди використо-

⁵⁸ Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 864 с. С. 508.

⁵⁹ Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016 (Методологія національних рахунків освіти, ЮНЕСКО 2016. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/methodology-of-national-education-accounts-2016-en.pdf>. (Глава 6).

⁶⁰ Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57. URL: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2010/56/metod.htm.

вуються за призначенням»⁶¹, тобто йдеться про можливість при аналізі витрат неефективного використання бюджетних коштів.

Інноваційні підходи до оцінювання показників діяльності ЗВО розглядаються у статті І. М. Грищенко, Н. В. Цимбаленко, Т. М. Нефедової «Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці»⁶². Здійснений авторами «аналіз наукової літератури та накопиченого досвіду з питань підвищення ефективності діяльності ВНЗ ... свідчить про наявність значної кількості методик оцінювання ефективності бюджетних і комерційних структур, основними з яких є: система збалансованих показників (*Balanced Scorecard — BSC*), яка передбачає використання як фінансових, так і нефінансових показників діяльності; процесно-орієнтований облік витрат (*Activity-based Costing — ABC*) — методика, яка передбачає визначення витрат у розрізі бізнес-процесів; процесно-орієнтований аналіз рентабельності (*Activity-Based Performance Analysis — ABPA*), який полягає у порівнянні витрат і доходів у розрізі клієнтів і процесів. Застосування конкретної методики оцінки ефективності залежить від розмірів, специфіки і мети діяльності організації. Водночас залишається невирішеним питання адаптації існуючих методик оцінювання ефективності суб'єктів господарювання до сучасних умов і специфіки діяльності ВНЗ»⁶³. Автори пропонують «...оцінювання ефективності його діяльності доцільно здійснювати з використанням збалансованої системи показників, яка орієнтована на забезпечення балансу фінансових та нефінансових індикаторів діяльності, є інструментом ефективного розповсюдження інформації та управління, що забезпечує концептуальну основу для переходу від прийняття рішення до стратегічних дій. Крім того збалансована система показників має ряд переваг, серед яких слід відзначити ...:

- формування відповідно до стратегії діяльності, що передбачає аналіз і виявлення існуючих в організації проблем;
- забезпечення реалізації стратегії за допомогою конкретних тактичних дій, які визначаються на основі значень відповідних показників;
- простота сприйняття виконавцями;
- доведення стратегії організації до кожного працівника шляхом формулювання конкретних цілей;
- безпосередній зв'язок із системою мотивації персоналу за результатами діяльності;
- відображення пріоритетних для досягнення тактичних і стратегічних цілей аспектів діяльності організації.

У межах даного дослідження пропонується використання збалансованої системи показників, яка б стала основою реалізації генеральної цілі ВНЗ, а саме —

⁶¹ Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57.

⁶² Грищенко І. М., Цимбаленко Н. В., Нефедова Т. М. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2015. № 2. С. 32–35. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4091/1/RynokPr_1502_P032-035.pdf.

⁶³ Там само, С. 32–35.

підвищення ефективності управління вищого навчального закладу для забезпечення його стратегічного розвитку ... З метою реалізації генеральної мети на основі дослідження сутності поняття «ефективність», специфіки освітньої діяльності, а також сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку, пропонується виокремити три ключові фактори успіху, а саме: забезпечення соціальної, економічної та екологічної ефективності»⁶⁴. На основі досліджень автори запропонували наступне визначення: «Економічна ефективність ВНЗ — вартісне вираження співвідношення результатів та витрат, високий рівень якої забезпечується збереженням трудових, матеріальних і природних ресурсів і дає можливість розширити діяльність навчального закладу»⁶⁵. Також автори запропонували висновок «...що соціально-економічний розвиток України вимагає ефективного використання освітнього потенціалу державних і недержавних ВНЗ. Водночас економічні проблеми, з якими зіштовхнулися ВНЗ, вимагають підвищення ефективності їх діяльності, основними елементами якої визначено соціальну, економічну та екологічну ефективність. Це в умовах ринкової економіки забезпечує економічну стабільність розвитку та імідж навчального закладу. Підвищення ефективності діяльності ВНЗ залежить від багатьох факторів. До основних із них можна віднести: систему управління ВНЗ, раціональне використання енергоносіїв та ресурсів ВНЗ, зміст освітніх програм, кваліфікацію і мотивацію діяльності науково-педагогічного персоналу та його менеджмент, організацію навчального процесу, технології та матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, виховну роботу, маркетингову діяльність (дослідження потреб ринку праці і випускників фахівців), комунікаційну роботу (зв'язки з роботодавцями, випускниками)»⁶⁶.

Автори статті «Економічна ефективність вищої освіти України»⁶⁷ розглянули підходи до розуміння поняття «ефективність» у вищій освіті, представлені в табл. 8.4⁶⁸.

⁶⁴ Грищенко І. М., Цимбаленко Н. В., Нефедова Т. М. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці. Ринок праці та зайнятість населення. 2015. № 2. С. 32–35.

⁶⁵ Там само, С. 32–35.

⁶⁶ Там само, С. 32–35..

⁶⁷ Мойсеєнко І. П., Гринькевич О. С. Економічна ефективність вищої освіти України. Соціально-правові студії. 2018. № 1. С. 80–87. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1628/1/14%D0%BC%D0%BE%D0%B9%D1%81%D0%B5%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE--.pdf>.

⁶⁸ Там само, С. 3.

Таблиця 8.4

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЕФЕКТИВНІСТЬ» У ВИЩІЙ ОСВІТІ⁶⁹

Автори	Зміст підходу
1	2
Брінт С., Клотфельтеан Ч. [6, с. 2–4]	Поняття «ефективність» відображає ступінь і якість, з якою вища освіта досягає результатів очікувань від неї різних суб'єктів. Аналіз потребує відповіді на запитання: Чи достатньо підготовлені студенти до ринку праці? Чи доступною є ВО? Чи висока продуктивність праці та чи сприяє вона добробуту людей? Наскільки нові методи навчання та технології сприяють навчанню учнів? Автори пропонують виокремлювати три основні рівні аналізу ефективності ВО: національний, рівень ЗВО та аудиторії
Ковальов А. І., Івашкевич Т. В., Ковальов В. А., Фрик О. В. [7, с. 81–82]	Ефективність у ВО пов'язана з процесом формування найменших суспільно можливих витрат праці (живої і уречевленої) з метою отримання певного результату, що задовольняє суспільно необхідні потреби у продуктах ВО. Особливість оцінки ефективності у ВО пов'язана з тим, що витрати здійснюються у сфері ЗВО, а результати проявляються у сфері діяльності випускників протягом тривалого часу
Матюх С. А. [8, с. 83]	Економічна ефективність ВО є вищою віддачею від вкладення бюджетних коштів у освіту, ніж від вкладень в інші сфери економіки за умови зниження втрат від державного перерозподілу коштів бюджету на користь освіти. Автор виокремлює поняття ефективності ВО з позиції індивіда; діяльності ЗВО як суб'єкта економіки (мікроекономічна ефективність); держави як замовника і гаранта задоволення громадських потреб (макроефективність); регіонального ринку праці і конкретного працедавця (ринкова ефективність)
Совсун О. С. [4, с. 42]	Економічний аспект ефективності: віддача від витрат на освіту. Така віддача може набувати форми індивідуального або суспільного доходу. Індивідуальна віддача пов'язана зі зростанням заробітної плати та інших доходів, суспільна передбачає зростання макроекономічних показників

⁶⁹ Мойсеєнко І. П., Гринькевич О. С. Економічна ефективність вищої освіти України. Соціально-правові студії. 2018. № 1. С. 3–4.

Автори запропонували наступне визначення економічної ефективності вищої освіти в Україні «співвідношення економічних результатів функціонування системи вищої освіти (СВО) до її матеріальних і нематеріальних активів / людського потенціалу або витрат на їх реалізацію. Залежно від поставлених завдань, а відтак, результатів функціонування СВО різного рівня, суб'єктів оцінювання важливо виокремлювати відповідні напрями, критерії і показники аналізу економічної ефективності»⁷⁰. Також авторами виділено три основні напрями аналізу економічної ефективності в вищій освіті. «Перший із них пов'язаний з аналізом ефективності витрат на освіту, де її головними стейкхолдерами / інвесторами виступають приватні особи та інститути державної чи місцевої влади, що приймають рішення про доцільність витрат на освіту. Другий напрям — з аналізом ефективності діяльності ЗВО або СВО регіону / держави з позиції цілей менеджменту, що безпосередньо відповідає за конкурентоспроможність ЗВО / СВО на відповідному рівні. Третій напрям, який може бути реалізований будь-якими внутрішніми чи зовнішніми стейкхолдерами СВО в аналізі її ефективності, передбачає оцінку людських, фінансових та інших витрат, пов'язаних з неефективним використанням ресурсів СВО»⁷¹. Авторами запропонована «методика аналізу економічної ефективності вищої освіти, яка базується на індикаторах людських, фінансових та інших витрат, пов'язаних з неефективним використанням ресурсів вищої освіти. Такими індикаторами на макрорівні є показники безробіття випускників; зайнятість не за фахом; освітня і трудова міграція. Прямими економічними оцінками нераціонального використання ресурсів є витрати на вищу освіту зазначених категорій осіб, виплати допомоги з безробіття; непрямыми — недоотриманий ВВП у зв'язку з безробіттям»⁷². Окрім того, «для виявлення непродуктивних витрат та резервів підвищення конкурентоспроможності вищої освіти за критерієм економічної ефективності запропоновано комплекс напрямів і показників моніторингу, серед яких найбільш актуальним для України є моніторинг працевлаштування випускників та диференціації їхніх доходів залежно від освітнього рівня і фаху»⁷³.

⁷⁰ Там само, С. 3.

⁷¹ Мойсеєнко І. П., Гринькевич О. С. Економічна ефективність вищої освіти України. Соціально-правові студії. 2018. № 1. С. 3.

⁷² Там само, С. 7.

⁷³ Там само, С. 7.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 8 ТА РЕКОМЕН- ДАЦІЇ

1. Актуальність наукового дослідження теоретико-методологічних основ вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти як основного виду економічної діяльності ЗВО, які в умовах сучасної ринкової економіки виступають невід'ємною складовою повної сукупності інституціональних одиниць країни і результати економічної діяльності яких включаються до ВВП країни, не викликає сумнівів.
2. Подальші дослідження проблем вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти в умовах сучасної ринкової економіки доцільно здійснювати перш за все відповідно до концептуальних положень неоінституціоналізму та з урахуванням положень таких міжнародних і національних формальних інститутів як Система національних рахунків (СНР 2008), Методологія національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016) та Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні.
3. Основні положення теорії людського капіталу в умовах сучасної ринкової економіки на даному історичному етапі не доцільно розглядати як теоретико-методологічну основу вимірювання економічної ефективності виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти.
4. Порівняння сформованих на основі Доповіді ООН «Про людський розвиток», 2020, показників, які певним чином можуть характеризувати ефективність використання державних видатків на освіту (у тому числі й на вищу), з відповідними показниками дає, на нашу думку, достатньо підстав для висновку, що вона в рази нижча, ніж відповідні показники провідних країн.

5. Однією з обов'язкових методологічних основ вимірювання економічної ефективності сучасного виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти мають бути Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Державної служби статистики України 17.09.2018 № 187.
6. Рекомендувати вимірювання економічної ефективності виробництва й надання послуг у сфері вищої освіти на рівні університетів здійснювати за такими напрямками:
  - у цілому на одного здобувача;
  - за рівнями МСКО 2011;
  - за галузями знань згідно з МСКО-О-2013, НРК, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266.

Окрім того, слід окремо вимірювати енергетичну ефективність виробництва та надання послуг у сфері вищої освіти на одного здобувача (електрична енергія, теплоенергія); ефективність праці (оплата праці на одного здобувача).

Вимірювання економічної ефективності й надання послуг у сфері вищої освіти на одного здобувача слід здійснювати:

- за весь період здобуття вищої освіти;
- за окремий навчальний рік;
- за календарний рік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вітренко Ю. М. URL: <https://orcid.org/0000-0002-4277-4587>; <https://ihed.org.ua/about/staff/vitrenko-yurij>.

Вітренко Ю. М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Науково-практичний журнал «Освітня аналітика» Інституту освітньої аналітики*. 2019. № 1 (5). С. 31–44. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/1_2019.pdf.

Вітренко Ю. М. Вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти України як суб'єктів сучасної ринкової економіки. *Освітня аналітика України*. 2019. Вип. 1. С. 31–46. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/3_Vitrenko_15_2019_31_46-1.pdf.

Вітренко Ю. М. Освіта України в Системі національних рахунків. *Вища освіта України*. 2013. № 3 (50). С. 9–22. URL: https://wou.npu.edu.ua/images/arhiv/2013/WOU_3_2013.pdf.

Вітренко Ю. М. Освіта як вид економічної діяльності. *Економіка України*. 2011. № 10. С. 4–15.

Грищенко І. М., Цимбаленко Н. В., Нефедова Т. М. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2015. № 2. С. 32–35. URL: https://er.knutd.edu.ua/bits-tream/123456789/4091/1/RynokPr_1502_P032-035.pdf.

Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. 179 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Ek_vidnosyny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kolektiv.pdf.

Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. Ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія». 864 с.

Економічна ефективність VS соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи и: кол. моногр. / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/monografia_2019-ek_compressed.pdf.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>.

Методологічні положення розрахунку валового внутрішнього продукту, затверджені Наказом Державної служби статистики України 17.09.2018 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0187832-18#Text>.

Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України: колективна монографія / авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, І. Жилляєв, С. Мельник, В. Ковтунець, О. Базелюк; за заг. ред. Ю. Вітренка. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 240 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Mekhanizmy-fin-avtonomii-zVO-Ua_mon_IVO-2020-240p_avtors-kollektiv.pdf.

Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків освіти в Україні, затверджені Наказом Державного комітету статистики України від 15.02.2010 р. № 57. URL: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2010/56/metod.htm.

Мойсеєнко І. П., Гринькевич О. С. Економічна ефективність вищої освіти України. Соціально-правові студії. 2018. № 1. С. 80–87. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1628/1/14%D0%BC%D0%BE%D0%B9%D1%81%D0%B5%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE-.pdf>.

Момот О. І., Демченко А. О. Про сутність понять «ефективність» та «результативність в економіці». *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 207–210. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123349/27-Demchenko.pdf?sequence=1>.

Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>.

Система национальных счетов, 2008. Нью-Йорк, 2012 г. URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>.

Methodology of national education accounts. UNESCO, 2016. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/methodology-of-national-education-accounts-2016-en.pdf>.

System of National Accounts 2008 (2008 SNA). URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>.

United Nations Development Programme. Human Development Reports 2020. URL: <http://hdr.undp.org/en/2020-report>.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати виконання першого етапу наукового дослідження «Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції», спрямованого на визначення та обґрунтування теоретичних основ політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції, дозволяють сформулювати такі висновки.

- 1.** Актуальність дослідження проблеми розроблення та впровадження політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції безпосередньо пов'язана з дослідженням проблем розвитку вищої освіти, імплементації провідних зарубіжних підходів до забезпечення якості вищої освіти, управління та врядування у вітчизняній системі вищої освіти, розробленням політики щодо управління якістю вищої освіти та забезпечення ефективності освітньої діяльності в сучасних умовах, а також засвідчується положеннями низки міжнародних аналітичних документів (UNESCO, OECD, World Bank), стратегічних документів Європейського простору вищої освіти, зокрема досліджень EUA, а також законодавства України. Головним вектором розвитку Європейського простору вищої освіти (ЄПВО) залишається забезпечення та вдосконалення якості вищої освіти, що перебуває у фокусі підходів та інструментів Болонського процесу. Отже, якість та ефективність освітньої діяльності університетів, спрямованої на результат, наразі є актуальною проблемою освітньої науки.
- 2.** Аналіз низки наукових, інформаційних і нормативно-правових джерел свідчить про невизначеність ключових понять дослідження

«ефективність освітньої діяльності в університетах» та «освітня послуга» і різні підходи до їх тлумачення. Виявлено явища у вищій освіті та аспекти діяльності університетів, що суттєво впливають на визначення й оцінювання ефективності освітньої діяльності та, відповідно, на зміст і формування політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції. Це зокрема:

- стандартизація освітньої діяльності та змісту вищої освіти;
  - розвиток «цифрових університетів» як сукупності цифрових сервісів, що містять ресурси для викладання та навчання;
  - розвиток і поширення віртуальної інтернаціоналізації та інтернаціоналізації вдома у вищій освіті;
  - запровадження віртуальної мобільності та асинхронного навчання у вищій освіті в умовах пандемії;
  - розширення доступу до вищої освіти різних цільових груп на основі цифрових технологій та ресурсів;
  - державне регулювання та суспільний контроль фінансових ресурсів закладів вищої освіти;
  - формування нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти в міжнародному та вітчизняному просторах вищої освіти як окремої складової правових відносин суспільства.
- 3.** До теоретичних основ дослідження «Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах України в контексті євроінтеграції» віднесено:

- ключові поняття — ефективність освітньої діяльності в університетах, політика забезпечення ефективності освітньої діяльності, механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності, якість освітньої діяльності, стандартизація вищої освіти, освітня послуга, цифровізація освітньої діяльності, вимірювання якості освітньої діяльності, оцінювання якості викладання та навчання, вимірювання економічної ефективності у вищій освіті, управління освітньою діяльністю;
  - принципи освітньої діяльності в університетах і забезпечення її ефективності;
  - закономірності освітньої діяльності у вищій освіті;
  - концепції та підходи до освітньої діяльності як явища, процесу та характеристики університету;
  - тенденції реалізації освітньої діяльності у вищій освіті та забезпечення її ефективності;
  - систему освітньої діяльності та структуру освітньої послуги у вищій освіті (складові, взаємодія, критерії вимірювання та оцінювання, показники, індикатори тощо);
  - моделі національної та інституційної політик забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції;
  - моделі механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті євроінтеграції.
- 4.** Теорію ефективності освітньої діяльності у вищій освіті доцільно будувати на основі концепцій «трикутника знань» (вища освіта — дослідження — інновації), «суспільства

знань» та «глобального стійкого розвитку», що дозволить обґрунтувати моделі політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті в контексті європейської інтеграції. Запровадження теоретично обґрунтованих моделей зазначених політик і механізмів сприятиме і підвищенню ефективності освітньої діяльності університету, розвитку потенціалу науково-педагогічних працівників з управління освітньою діяльністю, удосконаленню якості вищої освіти.

5. Політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті обумовлюються такими вимірами:

- управлінський (управління забезпеченням ефективності освітньої діяльності університетів на основі стандартизації в умовах євроінтеграції);
- економічний (вимірювання економічної ефективності вироблення та надання послуг у межах освітньої діяльності університетів);
- нормативно-правовий (нормативно-правове регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії);
- міжнародний (політика та механізми забезпечення ефективності освітньої діяльності в університетах у контексті інтернаціоналізації);
- програмно-освітній (політика та механізми розвитку освітніх програм і реалізації освітнього процесу в контексті забезпечення ефективності освітньої діяльності);
- освітньо-дослідницький (вимірювання якості освітньої діяльності університетів у контексті забезпечення її ефективності на основі досліджень);

- інформаційно-цифровий (цифровізація для забезпечення ефективності освітньої діяльності);
  - викладацький (оцінювання якості викладання та навчання як складових освітньої діяльності у вищій освіті).
- 6.** Визначено такі загальні теоретичні основи забезпечення ефективності освітньої діяльності в Європейському просторі вищої освіти:
- принципи (навчання на основі досліджень, навчання через дослідження, інтеграція вищої освіти та досліджень («трикутник знань»), студентоцентрованість навчання, викладання та оцінювання, університетська автономія),
  - підходи (студентоцентрований, інклюзивний, компетентнісний, результативний (програмні результати навчання), інтернаціоналізація, цифровізація/діджиталізація);
  - інструменти (Національна рамка кваліфікацій — NQF, результати навчання — LO, Європейські стандарти та рекомендації — ESG, Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система — ECTS, Додаток до диплома — DS);
  - механізми (стандартизація (ISO, ISCED, ISCO, UNSNA, КВЕД, ДКПП тощо);
  - рейтингування (ARWU, Times, QS, The Europe Teaching Rankings тощо).
- 7.** Дослідниками висунуто низку гіпотез щодо різних вимірів політик і механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті, зокрема:
- рейтингові критерії мають різне значення для різних закладів вищої освіти;

- аналіз міжнародних і національних університетських рейтингів є визначальним для вдосконалення механізмів оцінювання якості вищої освіти, зокрема якості освітньої діяльності університетів;
- різноманітні механізми оцінювання якості вищої освіти можуть спричиняти синергетичний ефект щодо ефективності освітньої діяльності університету;
- забезпечення релевантності нормативно-правового регулювання ефективності освітньої діяльності в умовах університетської автономії потребує нових підходів і методів удосконалення законодавства;
- в умовах сучасної економіки заклади вищої освіти виступають невід'ємною складовою усієї сукупності інституціональних одиниць країни, результати економічної діяльності яких обов'язково включаються до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни, тож необхідність адекватного вимірювання економічної ефективності вироблення й надання послуг у межах освітньої діяльності закладів вищої освіти є об'єктивною вимогою економічних відносин кожної країни.

Запропоновано узагальнення тлумачення поняття «ефективність освітньої діяльності» як співвідношення між результатами (прямими й непрямими, матеріальними й нематеріальними) освітньої діяльності та ресурсами: кадровими, матеріальними, фінансовими, інформаційними, дослідницько-освітніми/інтелектуальними, які зумовили досягнення цих результатів і витрачені на створення й використання засобів освітньої діяльності, її організацію та здійснення, що визначається шляхом вимірювання та зіставлення ресурсних витрат і результатів

освітньої діяльності та її окремих складових. Також ефективність освітньої діяльності — це властивість, зумовлена якістю освітньої діяльності та кількістю засобів, що беруть участь в освітній діяльності, а також конкретною ситуацією. Освітня діяльність у вищій освіті розглядається як діяльність закладів вищої освіти (наукових установ), що спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу й провадиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти й задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти.

- 8.** Політика забезпечення ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти в контексті євроінтеграції розглядається як комплекс цілей і заходів інституційних одиниць української держави (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, ЦОВВ у сфері вищої освіти — Міністерства освіти і науки України, інших міністерств і відомств України, які мають у своєму підпорядкуванні заклади вищої освіти, недержавні заклади вищої освіти), які забезпечують виконання стратегічних і короткострокових завдань щодо ефективності освітньої діяльності закладів вищої освіти України відповідно до політик ЄПВО. У сучасній ринковій економіці заклади вищої освіти є інституціональними одиницями держави, діяльність яких регулюється значною кількістю положень міжнародних і національних інститутів (нормативно-правових актів).
- 9.** Політика інтернаціоналізації національних систем вищої освіти має академічне, економічне, політичне, соціальне/культурне обґрунтування, причому інтернаціоналізація розглядається як засіб підвищення якості вищої освіти та досліджень, зміцнення сус-

пільної ролі закладів вищої освіти. Стратегія інтернаціоналізації залежить від контексту, підходи до інтернаціоналізації можуть істотно відрізнятись в різних закладах однієї країни, ґрунтуючись на розумінні інституційних і національних особливостей. Запропоновано визначення поняття «ефективність освітньої діяльності в контексті інтернаціоналізації» як співвідношення між результатами інтеграції міжнародного та інтеркультурного вимірів у цілі, функції та процесі надання вищої освіти та ресурсами (кадровими та фінансовими), які зумовили досягнення цих результатів. Важливим фактором впливу на ефективність освітньої діяльності в контексті інтернаціоналізації є фінансування університетів. Відповідно, необхідно розширити «формулу фінансування» університетів (щодо розподілу державних коштів) такими цільовими показниками інтернаціоналізації вищої освіти:

- наукові публікації науково-педагогічних працівників (далі — НПП) із зарубіжними співавторами, які опубліковані у вітчизняних наукових виданнях;
- наукові публікації НПП, які опубліковані в зарубіжних наукових виданнях; міжнародна мобільність НПП;
- міжнародна мобільність здобувачів вищої освіти; обсяг коштів (включно з вартістю обладнання), що надходять ЗВО за міжнародними проєктами;
- частка іноземних НПП;
- іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти з країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку;
- іноземні здобувачі вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти;

- освітні програми зі спільними або подвійними дипломами;
- освітні програми, що викладаються англійською мовою.

10. На основі аналізу та узагальнення теоретичних підходів до розуміння суті поняття «освітня послуга» визначено це поняття як певний вид діяльності, направлений на створення освітнього продукту, що є товаром і має подвійну природу. Визначено, що особливостями функціонування освітніх послуг є:

- відносна тривалість виконання;
- участь отримувача послуги у створенні освітньої послуги;
- відтермінування результативності надання послуг;
- одночасні процеси щодо надання та споживання освітньої послуги; неможливість накопичення.

Структура освітньої послуги включає:

- освітні продукти (освітні програми, курси) та освітній процес (спрямований на реалізацію послуги);
- відповідні стандарти; систему управління процесом створення, моніторингу, реалізації послуг;
- допоміжні послуги (інформаційні, консультаційні, організаційні, маркетингові, проектні тощо);
- наукові дослідження та їх результати;
- освітні проєкти та проєкти мобільності;
- кадровий потенціал.

Обґрунтовано, що використання стандартів у сфері вищої освіти покращує якість наданих послуг, підвищує конкуренто-

здатність закладу вищої освіти, а у глобальній перспективі стимулюватиме розвиток інноваційного суспільства. Загалом стандартизація у вищій освіті є однією із сучасних тенденцій. Виявлено, що основними перевагами стандартів ISO 21001 «Освітні організації — Системи управління для освітніх організацій» є підвищення ефективності системи управління освітніх закладів; постійний контроль щодо відповідності місії закладу та управлінських процесів; задоволення потреб та очікувань споживачів послуг; застосування індивідуального підходу до навчання; розширення можливості для участі зацікавлених сторін; стимулювання до впровадження інновацій. Можна зазначити, що основною метою стандартів ISO 21001 є створення ефективної взаємодії закладів зі споживачами послуг.

11. Сформульовано такі визначення щодо інформаційно-цифрового виміру забезпечення ефективності освітньої діяльності:

- оцифрування (діджиталізація) у вищій освіті — процес перетворення (конвертації, переводу) аналогової інформації (навчально-методичних матеріалів, тестів, курсів, підручників і посібників тощо) у цифрову форму;
- цифровізація у вищій освіті — процес трансформації технологічного, економічного та соціального середовищ закладу вищої освіти за допомогою цифрових технологій.

Цифровізація у вищій освіті характеризується не тільки набором відповідних технологій, а й взаємопов'язаними інфраструктурами (екосистемами). Цифрові інфраструктури стають основними одиницями цифровізації й використовують сервісні моделі взаємодії

з користувачами освітніх послуг. Виявлено, що цифровізацію процесів у закладах вищої освіти необхідно здійснювати на основі системного, технологічного та студенторієнтованого підходів.

Цифровізація сприяє вдосконаленню освітньої діяльності закладів вищої освіти, зокрема освітнього процесу, практично втілюючи студентоцентрикований підхід. Використовуючи цифрові освітні ресурси, здобувачі вищої освіти мають можливість навчатись у власному темпі та вирішувати, які засоби навчання чи платформи використовувати у процесі навчання.

12. Значна частина труднощів із коректним вимірюванням якості та ефективності освітньої діяльності університетів зумовлена різнотлумаченнями базових концептів, що призводять до непорозумінь на рівні як мети, так і засобів її досягнення. Потребують критичного переосмислення спрощені підходи до механізмів (концептуальних підходів, принципів) оцінювання якості вищої освіти: кількісні індикатори не задовольняють ознаки оптимальних засобів контролю якості, але вони є кращими, ніж їх відсутність. Більшої обґрунтованості й аргументованості потребує підхід до визначення індикаторів, якими здійснюється вимірювання якості, результативності та ефективності вищої освіти. Жоден перелік індикаторів не є остаточним, а кожен індикатор відображає лише певний аспект діяльності закладу вищої освіти і його інструментальні можливості.

Нині не існує універсально узгоджених показників для вимірювання якості вищої освіти в різних освітніх системах, а використані індикатори призначені виключно для надання інформації, а не інтерпретації якос-

ті та результативності діяльності закладів вищої освіти. Коректне застосування інструментів вимірювання освітньої діяльності університетів потребує врахування контексту, у якому воно відбувається. Виявлено такі концепції:

- освітня діяльність підпорядкована потребам якомога вищого рівня конкурентоспроможності;
- якість освітньої діяльності віддзеркалює рівень, необхідний для здобуття належної вищої освіти;
- концепт «ефективність» відображає співвідношення результату та витрачених ресурсів закладу вищої освіти.

13. Ідентифіковано два основні елементи оцінювання студентів: дизайн оцінювання (assessment design) та зворотній зв'язок (feedback). Дизайн оцінювання стосується педагогічної філософії, дисциплінарності, моделей оцінювання та того, що відомо про способи навчання студентів. Оцінювання як зворотний зв'язок більше зосереджено на практиці вдосконалення навчання студентів. Зворотній зв'язок — це комплексне питання, яке включає в себе відмінність між поточним/формативним оцінюванням (Formative assessment) та підсумковим оцінюванням (Summative assessment). Поточне/формативне оцінювання відбувається у процесі вивчення певних тем. Підсумкове оцінювання фокусується на заключному оцінюванні досягнення результатів навчання по завершенні теми або циклу занять. У наукових працях зарубіжних дослідників зустрічається поняття «конструктивне узгодження» (Constructive alignment) як певна модель дизайну викладання й навчання, побудована на теорії конструктивізму та

студентоцентризму. Це поняття стосується планування заходів із викладання й навчання та завдань із оцінювання, які стосуються запланованих результатів навчання. Відповідно до запланованих результатів навчання обираються методи навчання та викладання, які передбачають залучення студентів для досягнення цих результатів, а завдання викладача полягає в тому, щоб створити навчальне середовище, де студент може продемонструвати свої здібності та досягнення, а викладач — їх оцінити.

Уточнено поняття «концепція порогових знань», що означає перехід від поверхових знань до глибинних шляхом переосмислення свого попереднього розуміння, буття, сенсу та перехід на новий рівень отримання знань. Такий перехід неможливий без навчання на основі досліджень, критичного мислення.

14. Відповідно до економічного виміру політики та механізмів забезпечення ефективності освітньої діяльності у вищій освіті сформульовано визначення таких понять:

- послуга у сфері вищої освіти як результат економічної діяльності — це освітня діяльність офіційно зареєстрованих інституціональних одиниць, яка вносить зміни в інтелектуальний стан окремої особи, виробляється на замовлення з урахуванням вимог стандартів вищої освіти та можливих додаткових вимог, сформульованих замовником у документі щодо виконання замовлення (договір, угода, контракт тощо), і яка має вартісний вираз. Послуга у сфері вищої освіти виступає результатом освітньої діяльності як основного виду економічної діяльності закладів вищої освіти;

- якість послуги у сфері вищої освіти — це відповідність або перевищення сукупних характеристик змін в інтелектуальному стані осіб за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності, встановлених стандартом послуг вищої освіти.

Особливості економічної діяльності у сфері вищої освіти розглянуто з урахуванням Методології національних рахунків освіти ЮНЕСКО, 2016. Доведено, що збалансована система показників закладу вищої освіти — інструмент для реалізації стратегії й місії закладу вищої освіти шляхом упровадження набору показників, які надають можливість вимірювати ефективність досягнення цілей стратегії, використання людських, фінансових і матеріально-технічних ресурсів, які залучаються закладом вищої освіти як суб'єктом економічної діяльності.

Наукове видання
Можна використовувати в локальному та мережному режимах

БАЗЕЛЮК Олександр
ВІТРЕНКО Юрій
ВОРОБІЙОВА Оксана та ін.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИКИ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УНІВЕРСИТЕТАХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРЕПРИНТ (АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)

Електронне видання

Об'єм даних 2080 КБ

ТОВ «Видавнича група «Шкільний світ»
01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 15
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5100 від 17.05.2016